

Міністерство освіти і науки України
Донбаська державна машинобудівна академія (ДДМА)

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Навчальний посібник

для здобувачів вищої освіти

Затверджено
на засіданні вченої ради
ДДМА
Протокол № 6 від 6.12.2018

Краматорськ
ДДМА
2021

УДК 658(075.8)

Е 45

Автори:

- Н. Ю. Рекова, д-р екон. наук, проф., підготовлено розділи 1.3, 1.4, 1.5, 9;
Є. О. Підгора, канд. техн. наук, доц., підготовлено розділи 2, 7;
В. В. Ровенська, канд. екон. наук, доц., підготовлено розділи 3.1, 3.5, 3.6, 4.1, 4.2;
В. С. Рижиков, канд. техн. наук, доц., підготовлено розділи 1.1, 1.2, 1.6;
О. В. Латишева, канд. екон. наук, ст. виклад., підготовлено розділ 8;
І. Ю. Єрфорт, канд. екон. наук, доц., підготовлено розділи 3.2, 3.3, 3.4;
Т. П. Гітіс, канд. екон. наук, доц., підготовлено розділи 5.1, 5.2, 5.3, 5.4;
І. І. Смирнова, канд. екон. наук, доц., підготовлено розділ 6;
С. В. Касьянюк, канд. техн. наук, доц., підготовлено розділи 4.3, 5.5.

Рецензенти:

Бабміндра Д.І., професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму Запорізького національного університету;

Пілецька С. Т., професорка, доктор економічних наук, професорка кафедри економіки повітряного транспорту Національного авіаційного університету.

Економіка підприємства : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти / Н. Ю. Рекова, Є. О. Підгора, В. В. Ровенська, В. С. Рижиков, О. В. Латишева, І. Ю. Єрфорт, Т. П. Гітіс, І. І. Смирнова, С. В. Касьянюк. – Краматорськ : ДДМА, 2021. – 236 с.

ISBN 978-966-379-920-6

У навчальному посібнику викладені найважливіші теми дисципліни «Економіка підприємства».

Посібник є методичним комплексом і містить теоретичний матеріал, практикум, тести й контрольні запитання.

Навчальний посібник розроблений для здобувачів вищої освіти, практичних працівників та осіб, що самостійно вивчають дисципліну.

УДК 658(075.8)

© Н. Ю. Рекова, Є. О. Підгора, В. В. Ровенська,
В. С. Рижиков, О. В. Латишева, І. Ю. Єрфорт,
Т. П. Гітіс, І. І. Смирнова, С. В. Касьянюк, 2021

ISBN 978-966-379-920-6 © ДДМА, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1 ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	6
1.1 Підприємництво: основні поняття.....	6
1.2 Види підприємницької діяльності.....	9
1.3 Підприємство як суб'єкт господарювання. Місія та цілі підприємства. Напрямки діяльності підприємства.....	11
1.4 Класифікація підприємств.....	14
1.5 Порядок створення нового підприємства (господарського товариства).....	20
1.6 Класифікація об'єднань підприємств: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, картелі, синдикати, трести, холдинги, фінансово-промислові групи.....	22
2 ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ. ПОНЯТТЯ Й ОБҐРУНТУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	29
2.1 Товар та товарний ринок: поняття та класифікація.....	29
2.2 Показники обсягу продукції (послуг).....	31
3 ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА.....	45
3.1 Сутність, класифікація і структура основних засобів.....	45
3.2 Оцінка основних засобів.....	48
3.3 Знос основних засобів	51
3.4 Амортизація основних засобів.....	54
3.5 Ефективність використання основних засобів.....	62
3.6 Напрями підвищення ефективності використання основних засобів.....	67
4 ОБОРОТНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА.....	98
4.1 Економічна сутність, склад і структура оборотних засобів.....	98
4.2 Показники оборотності оборотних засобів. Шляхи прискорення оборотності оборотних засобів.....	102
4.3 Нормування оборотних засобів підприємства.....	105
5 ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА. ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ.....	132
5.1 Поняття персоналу, його класифікація.....	132
5.2 Характеристика персоналу підприємства за професійно-кваліфікаційною ознакою.....	135
5.3 Визначення необхідної чисельності персоналу на підприємстві.....	136
5.4 Показники руху персоналу на підприємстві.....	139
5.5 Продуктивність праці.....	140
6 ОПЛАТА ПРАЦІ. ФОРМИ Й СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ. ФОНД ОПЛАТИ ПРАЦІ.....	159
6.1 Сутність і принципи організації заробітної плати.....	159
6.2 Форми й системи оплати праці.....	162

6.3	Склад і структура фонду оплати праці. Мінімальна заробітна плата.....	168
7	ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА. СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ. КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА. МЕТОДИ ОБЛІКУ І КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТІСТІ ПРОДУКЦІЇ.....	184
7.1	Поняття витрат підприємства.....	184
7.2	Поняття собівартості продукції.....	185
7.3	Класифікація витрат підприємства.....	189
7.4	Показники оцінки витратомісткості виробництва.....	191
7.5	Методи обліку й калькулювання собівартості продукції.....	191
7.6	Напрями зниження собівартості продукції.....	195
8	ЦІНА Й ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	214
8.1	Сутність і функції ціни.....	214
8.2	Система цін і їхня класифікація.....	215
8.3	Методи встановлення ціни на продукцію підприємства.....	217
9	ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	227
9.1	Поняття й види прибутку підприємства.....	227
9.2	Напрями використання прибутку.....	232
9.3	Поняття рентабельності діяльності підприємства, класифікація видів рентабельності.....	234
	СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	246

ВСТУП

Основною метою функціонування сучасного підприємства є отримання максимального прибутку від вкладених у підприємництво інтелектуальних, фінансових, трудових та матеріальних ресурсів. Досягнення цієї мети приносить користь суспільству та державі в цілому.

Наповнення бюджету, рівень та стабільність державної економіки залежать від ефективного господарювання всіх суб'єктів економічної системи держави і, передусім, підприємств.

Господарську діяльність підприємств у сучасних ринкових умовах вивчає галузь науки «Економіка підприємства». В освітньому сенсі – це комплексна дисципліна, яка містить у собі знання про закони ведення господарської діяльності підприємством у сучасних ринкових умовах.

Економіка підприємства – це наука про ефективність виробництва, шляхи й методи досягнення підприємством найкращих результатів при найменших витратах.

У пропонованому навчальному посібнику з дисципліни «Економіка підприємства» автори розглянули головні аспекти механізму господарювання підприємства – від його заснування, формування ресурсів та складання «портфелю» замовлень до виробництва (витрат ресурсів) продукції (робіт, послуг), ціноутворення, фінансових результатів діяльності підприємства.

Навчальний посібник може бути використаним у вищому навчальному закладі як у традиційному учбовому процесі, так і для самостійного вивчення дисципліни. Для цього передбачені контрольні тести для кожного розділу посібника, приклади розрахунку задач різного рівня складності, запитання для контролю знань.

1 ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ПІДПРИЄМСТВО ЯК СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1 Підприємництво: основні поняття

1.2 Види підприємницької діяльності

1.3 Підприємство як суб'єкт господарювання. Місія та цілі підприємства. Напрямки діяльності підприємства

1.4 Класифікація підприємств

1.5 Порядок створення нового підприємства (господарського товариства)

1.6 Класифікація об'єднань підприємств: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, картелі, синдикати, трести, холдинги, фінансово-промислові групи

1.1 Підприємництво: основні поняття

Згідно із Законом України «Про підприємництво», *підприємництво* – це безпосередньо самостійна, систематична, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг із метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, установленому законодавством.

Цей особливий вид діяльності припускає наявність у суб'єктів підприємництва певного способу мислення, особливого стилю й типу господарської поведінки. Це виявляється в особливому творчому ставленні до справи, вільному прояві ініціативи, постійному прагненні до новаторства, пошуку нетрадиційних рішень і можливостей, розширенні масштабів і сфери діяльності і, що особливо важливо, постійній готовності до ризику й пошуку способів його подолання.

Найважливіша задача підприємницької діяльності полягає в забезпеченні ефективності функціонування фірми або діяльності індивідуального підприємця, що припускає орієнтацію на інновації, уміння використовувати для розв'язання поставлених задач матеріальних, фінансових, людських ресурсів.

Підприємництво, як самостійна діяльність, припускає самостійність суб'єктів цієї діяльності в різних напрямках:

- вибір виду й сфери підприємницької діяльності;
- вибір напрямків і методів діяльності;
- прийняття господарських рішень і вибір засобів їхньої реалізації;

- формування виробничих програм;
- вибір джерел фінансування, постачальників, залучення трудових ресурсів;
- вибір каналів і методів збуту;
- установа систем і розмірів оплати праці та інших видів доходів осіб, що працюють за наймом;
- установа цін і тарифів на продукцію та послуги;
- розпорядження прибутком (доходами) від підприємницької діяльності, що залишається після сплати податків і внесення інших обов'язкових платежів.

Підприємницька діяльність здійснюється фізичними і юридичними особами.

Фізичні особи – це індивідуальні підприємці, правове положення яких регулюється відповідними законами, згідно з якими вони наділяються правоздатністю й дієздатністю: від здійснення юридичних актів та несення майнової та іншої відповідальності.

Юридична особа – це носій майнових прав і обов'язків. Вона виступає в господарському обороті від свого імені; існує незалежно від осіб, що входять у її склад; несе самостійну майнову відповідальність за зобов'язаннями, у які вона вступає. Майно юридичної особи відокремлюється від особистого майна її членів.

Обидві форми підприємницької діяльності засновані як на власності капіталу й майна, що належить суб'єктам підприємницької діяльності, так і на фінансових засобах, притягнених зі сторони інвесторів. У тій та іншій формі підприємницької діяльності може застосовуватися й не застосовуватися наймана праця працівників.

Підприємець здійснює господарську діяльність від свого імені та на свій ризик.

Підприємець – це особа, що вкладає власні кошти в організацію діла й приймає на себе особистий ризик, пов'язаний із його результатами. Здійснюючи господарські зв'язки з ринковими партнерами, підприємець виступає дійовою особою договору (угоди). Він може надавати право підписання контрактів від свого імені або від імені фірми, яку він очолює, конкретному представникові (керуючому ділами фірми) і встановлювати межі таких повноважень.

Діючи на свій страх і ризик, підприємець приймає на себе всю повноту відповідальності за кінцеві результати діяльності – як індивідуальної, так і колективної. Він несе майнову відповідальність за результати господарської діяльності як фізична особа або як представник юридичної особи.

Підприємець має право:

- створювати для своєї діяльності будь-які види фірм (підприємств);
- одержувати майно й майнові права від інших фірм;
- брати участь своїм майном у діяльності інших економічних суб'єктів ринкових відносин;
- використовувати за згодою сторін майно фізичних і юридичних осіб;
- наймати й звільняти працівників;
- відкривати на своє ім'я або на ім'я фірми рахунок в банку для збереження коштів, здійснення усіх видів розрахункових, кредитних і касових операцій;
- одержувати необмежений за розмірами особистий дохід від індивідуальної підприємницької діяльності.

Підприємець повинний володіти:

- професійним знанням сфери діяльності;
- управлінськими знаннями й досвідом виробничо-збутової та маркетингової діяльності;
- умінням правильно оцінювати свої можливості та положення на ринку;
- економічним мисленням, компетентністю, діловою культурою, наявністю практичного досвіду й навичок;
- умінням організувати виробництво й діяти на свій страх і ризик заради досягнення мети та одержання прибутку;
- умінням аналізувати й використовувати ринкові можливості, новаторські ідеї.

Підприємці організують свою справу й діють заради власної вигоди або вигоди фірми (організації), що вони представляють. Тому підприємницькій діяльності властиві потужні господарські мотивації.

Підприємництво можна розмежувати на дві моделі: класичну та інноваційну.

Класична модель підприємницької діяльності базується на ефективному використанні наявних ресурсів підприємства. У цьому випадку дії підприємця чітко окреслені: дається оцінка ресурсів, що є в наявності; підбирається найдоцільніша модель використання цих ресурсів, що забезпечить їх максимальну віддачу.

Інноваційна модель підприємництва передбачає активне використання переважно інноваційних організаційно-управлінських, техніко-технологічних і соціально-економічних рішень у сфері різноманітного бізнесу.

1.2 Види підприємницької діяльності

В Україні правове забезпечення підприємницької діяльності гарантується насамперед Законом України «Про підприємництво».

Підприємницька діяльність дуже різноманітна. Оскільки будь-який бізнес у тому чи іншому ступені пов'язаний з основними фазами відтворювального циклу – виробництвом продукції та послуг, обміном і розподілом товарів, їх споживанням – можна виділити наступні види підприємницької діяльності:

- виробнича;
- комерційна;
- фінансова;
- консультативна.

Будучи відносно самостійними, види підприємницької діяльності взаємно переплітаються, доповнюють одне одного. При цьому пріоритет необхідно віддати виробничому підприємництву, що визначає усі види підприємницької діяльності та є найбільш складним.

Виробниче підприємництво є провідним видом господарської діяльності. Зміст його полягає у виробництві продукції, виконанні робіт і наданні послуг.

До виробничого підприємництва належать: науково-дослідна, проектно-технічна діяльність, інжиніринг, безпосереднє виробництво товарів і послуг, виробниче споживання товарів і послуг, інформаційна діяльність у цих галузях.

Будь-який підприємець, який бажає зайнятися виробничою діяльністю, насамперед повинен визначити, які конкретно товари, види послуг він буде виробляти. Далі підприємець виконує маркетингові дослідження, спрямовані на виявлення попиту на товари. Він вступає в контакти з потенційними споживачами, покупцями товарів, з оптовими чи оптово-роздрібними торговельними організаціями. Формальним завершенням переговорів може бути контракт, укладений між підприємцем і майбутніми покупцями товару. Такий контракт дозволяє мінімізувати підприємницький ризик. Іноді підприємець починає виробничу діяльність із випуску товару, маючи лише усну домовленість. В умовах розвинутих ринкових відносин усна домовленість, як правило, є надійною гарантією і в наступному, при необхідності може бути оформлена у вигляді контракту, угоди. Значно складніше становище в нашій країні, коли надійність усної домовленості дуже невелика, а ризик значно вищий.

В Україні досить поширеним є *комерційне підприємництво*. Воно характеризується операціями й угодами з купівлі та продажу товарів. Тут швидше можна одержати віддачу. Ця сфера продовжує розвиватися головним чином як частка індивідуального підприємництва. Сюди направляють свої зусилля багато енергійних, ініціативних людей. Слід зазначити, що виробнича діяльність забезпечує, як правило, 10–12 % рентабельності підприємства, комерційна – 20–30 %, а часом і більше. Полеми діяльності комерційного підприємництва слугують товарні біржі та торговельні організації.

Торговельно-закупівельна діяльність в економічно розвинутих державах здійснюється за допомогою товарних бірж, які є різновидом оптового товарного ринку. Мета такої біржі – створити механізм керування вільною конкуренцією і з її допомогою з урахуванням зміни попиту та пропозиції виявити реальні ринкові ціни. Товарна біржа – найбільш розвинута форма регулярно функціонуючого оптового ринку масових замінників товарів (зерно, вугілля, метал, нафта, ліс і т. п.), що продаються за стандартами. Подібні біржі багато років діють у всіх економічно розвинутих країнах.

Особливим видом підприємницької діяльності є *фінансове підприємництво*. Воно складається з банківської, кредитної, страхової, аудиторської та інших видів діяльності. Фінансова діяльність припускає не таку високу норму рентабельності, як попередні види.

Основними суб'єктами діяльності фінансового підприємництва є банки, фондові біржі, страхові, аудиторські, лізингові та інші компанії. Банки можуть бути універсальними та спеціалізованими. Розглянемо декілька видів спеціалізованих банків.

Іпотечні банки – це кредитні установи, які видають довгострокові грошові позички під заставу нерухомого майна. *Інноваційні* – це банки, які утворюються на комерційній основі, щоб сприяти винахідництву та широкому застосуванню науково-технічних розробок (інновацій). *Інвестиційні* – це банки, які займаються фінансуванням довгострокових вкладень.

Фінансова підприємницька діяльність пов'язана з продажем-купівлею цінних паперів і здійснюється за допомогою фондових бірж.

Під *фондовою біржею* розуміється організаційно оформлений, регулярно функціонуючий ринок цінних паперів, що сприяє підвищенню мобільності капіталу та виявленню реальної вартості активів. Принцип функціонування фондової біржі базується на оперативному регулюванні та пропозиції. На фондовій біржі проводиться так зване котирування цінних паперів. Воно складається з регулярної оцінки фахівцями котирувального відділу біржі курсів покупців і курсів продавців за всіма цінними

паперами, що проходять через біржу. При цьому поточні курси постійно демонструються на світловому табло й регулярно публікуються в спеціальних бюлетенях. Поточні курси показують, за якою ціною в певний момент на певній біржі можна купувати визначені акції. Ці ціни, перелічені за спеціальною формулою, є основою для одержання індексів біржової активності – своєрідних барометрів економічної кон'юнктури.

Страхова діяльність здійснюється спеціалізованими підприємствами (фірмами, компаніями), які надають фінансові послуги зі страхування життя, здоров'я, грошей, майна та ін.

Аудиторська діяльність передбачає здійснення спеціалізованими фірмами незалежних перевірок фінансової діяльності підприємств на договірних засадах із цими підприємствами.

В останні роки все більш розвинутою в Україні стає така перспективна форма, як *консультативне підприємництво*. Воно має безліч напрямків, і, порівнюючи рівень його розвитку в нашій країні з іншими розвинутими країнами, можна зробити висновок, що в найближчі роки консалтинг має стрімко розвиватися.

Важливою формою підприємницької діяльності є *франчайзинг*, який у широкому розумінні цього терміну означає надання права на виробництво та (або) збут продукції (надання послуг), а також практичної допомоги в справі організації бізнесу. Франчайзинг, як особлива форма господарювання, полягає в тому, що незалежна фірма (франчайзодавець), яка виробляє продукцію (надає послуги), передає право використовувати свій товарний знак іншому підприємству (франчайзоотримувачу) в обмін на зобов'язання виготовляти або продавати продукцію цієї незалежної фірми (надавати такі самі послуги). За право господарювати від імені та під торговельною маркою франчайзодавця франчайзоотримувач виплачує певний відсоток від свого доходу як матеріальну (грошову) винагороду.

1.3 Підприємство як суб'єкт господарювання. Місія та цілі підприємства. Напрямки діяльності підприємства

Підприємство – це організаційно відокремлена та економічно самостійна основна (первинна) ланка виробничої сфери національної економіки, що виготовляє продукцію (виконує роботи, надає послуги).

Відповідно до Господарського кодексу України *підприємство* – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади (державне підприємство), органом місцевого самоврядування (комунальне підприємство) або іншими суб'єктами

(приватне підприємство, господарське товариство) для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому законодавством України, зокрема Господарським кодексом України [4].

Підприємство завжди є юридичною особою, має економічну самостійність, замкнуту організаційну структуру, здійснює свою діяльність із метою отримання прибутку, виступає первинною ланкою економіки.

Підприємство має самостійний баланс, розрахункові (поточні) та інші рахунки в банках, печатку зі своїм найменуванням, а також товарний знак (марку) для своєї продукції.

Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

Підприємству притаманні такі *ознаки*:

1. Наявність циклу виробництва продукції, надання послуг.
2. Володіння правом юридичної особи.
3. Наявність трудового колективу.
4. Самостійне ведення виробничо-господарської діяльності.
5. Використання у виробничій діяльності основних і оборотних засобів.
6. Виробничо-технічна єдність підприємства – єдність усіх структурних підрозділів у виготовленні продукції.
7. Організаційна єдність підприємства – наявність постійного трудового колективу, апарату управління, інформаційної бази.
8. Економічна єдність – єдність методів господарювання, систем бухгалтерського обліку, звітності, оцінки діяльності структурних підрозділів.

Для ефективного господарювання підприємству необхідно визначити місію (головну мету) і сукупність цілей, які воно повинно досягти в процесі свого функціонування, а також напрямки діяльності, за рахунок яких досягаються місія і цілі.

Місія – це генеральна (головна) мета діяльності підприємства, яка є причиною його існування.

Як правило, місія сучасного підприємства полягає в здійсненні господарської діяльності для задоволення потреб ринку й отримання внаслідок цього прибутку.

Місія завжди націлена на споживача.

Місія сприяє об'єднанню зусиль персоналу навколо загальнокорпоративних цінностей, доведення цільових орієнтирів бізнесу до споживачів і контрагентів, створює імідж і громадську думку про підприємство [4].

Наприклад, відома датська компанія Lego формулює свою місію так: «Ми тут для того, щоб турбуватися про дитину, яка є в кожному з

нас». Тобто місія компанії полягає не у виробництві іграшок, яке здійснюється безліччю інших підприємств, а в тому, що вона плекає дитину в кожному споживачеві свого товару. Саме це відрізняє компанію Lego на ринку. Бачимо, що місія не зводиться до кількісних завдань, а відображає внутрішньокорпоративну культуру ведення бізнесу й бажане підприємством сприйняття його діяльності громадськістю [4].

Цілі діяльності підприємства встановлюються, виходячи з його місії. *Цілі підприємств* – це однозначно сформульовані завдання, представлені, як правило, у вигляді переліку показників, які завжди конкретні й вимірні і повинні бути досяжними через певний проміжок часу.

Цілями підприємств можуть бути:

1. Максимізація прибутку
2. Зростання конкурентоспроможності підприємства
3. Підтримка ділового іміджу підприємства
4. Максимізація якості продукції
5. Завоювання частки ринку
6. Забезпечення ліквідності підприємства (ліквідність – це здатність підприємства погасити свої борги за рахунок грошових коштів, дебіторської заборгованості та оборотних засобів)

Дотримуючись обраної місії, цілей і завдань, підприємство виконує дуже багато різних видів діяльності, які за ознакою подібності можна об'єднати в окремі головні напрямки.

Основні напрями діяльності підприємства [4]:

1. Маркетингова діяльність – дослідження ринку товарів, виділення цільових груп споживачів, вивчення їхніх потреб, розробка рекламних заходів, формування цінової політики, комерційна діяльність.

2. Менеджмент – діяльність з управління підприємством, яка полягає в установленні цілей, розробці алгоритмів їхнього досягнення, організації постачання та використання ресурсів, розподіл повноважень, мотивація працівників.

3. Фінансово-економічна діяльність – визначення обсягів і джерел фінансування діяльності підприємства, управління фінансовими потоками, здійснення податкових платежів, фіксування витрат, оцінювання ефективності реалізації інвестиційних проектів.

4. Виробнича діяльність – побудова виробничого процесу в просторі та в часі, застосування певної технології виробництва, експлуатація устаткування.

5. Обліково-контрольна діяльність – формування облікової звітності (фінансової, статистичної, податкової), організація системи управлінського обліку, контроль витрат за напрямками, виконавцями, товарами.

6. Інноваційна діяльність – пошук та розробка нових рішень у всіх сферах діяльності підприємства, упровадження нових технологій, модифікацій товарів згідно з вимогами споживачів, удосконалення організації виробництва.

1.4 Класифікація підприємств

Класифікація підприємств (фірм) представлена в табл. 1.1

Таблиця 1.1 – Класифікація підприємств (фірм) [4]

Класифікаційна ознака	Вид підприємства (фірми)
1. Мета й характер діяльності	– комерційні – некомерційні
2. Спосіб створення (заснування) та формування статутного фонду	– унітарні – корпоративні
3. Форма власності майна	– приватні – колективні – комунальні – державні (у т. ч. казенні) – змішані (об'єднання майна різних форм власності)
4. Національна приналежність капіталу	– національні – іноземні – змішані (спільні)
5. Правовий статус і форма господарювання	– одноосібні – кооперативні – орендні – господарські товариства
6. Галузево-функціональний вид діяльності	– промислові – сільськогосподарські – будівельні – транспортні – торгові – виробничо-торгові – торгово-посередницькі – інноваційно-впроваджувальні – лізингові – банківські – страхові – туристичні – зв'язку тощо

7. Технологічна (територіальна) цілісність і ступінь підпорядкування	– материнські (головні) – дочірні – асоційовані – філії
8. Обсяг виручки й чисельність персоналу	– великі – середні – малі

1. У відповідності до мети й характеру діяльності підприємства поділяються на комерційні та некомерційні.

Комерційні підприємства мають на меті одержання прибутку. Це більшість підприємств.

До **некомерційних підприємств** належать: навчальні, медичні, наукові, благодійні, організації невиробничої сфери національної економіки.

2. У відповідності до способу створення (заснування) та формування статутного фонду в Україні діють унітарні та корпоративні підприємства.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне майно для функціонування підприємства; формує відповідно до законодавства статутний фонд, не поділений на частки (паї); затверджує статут; розподіляє доходи безпосередньо або через керівника, який ним призначається; керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму; вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

До унітарних підприємств належать: державні; комунальні; підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, регіональної організації або на приватній власності.

Корпоративне підприємство утворюється двома або більше засновниками за їхнім спільним рішенням (договором), таке підприємство здійснює свою діяльність на основі об'єднання майна засновників, їхнього спільного управління підприємством, спільного розподілу доходів і ризиків.

До них відносяться кооперативні підприємства, господарські товариства та інші підприємства, засновані на приватній власності двох або більше осіб.

3. У відповідності до форми власності на майно розрізняють: приватні, колективні, комунальні, державні.

Приватні підприємства – це підприємства, які належать окремим громадянам (тільки один власник) на правах приватної власності чи суб'єкту господарювання (юридичній особі), із правом найму робочої сили.

До цього виду відносять також індивідуальні та сімейні підприємства. Вони базуються на приватній власності, але ґрунтуються тільки на особистій праці чи праці членів сім'ї.

Колективне підприємство – це підприємство, що базується на власності його засновників. Підприємствами колективної власності є кооперативи, товариства, громадські організації.

Комунальне – це підприємство, яке засноване на власності відповідної територіальної громади. Комунальні підприємства в економічній науці – це підприємства, що забезпечують населення водою, електроенергією, газом та іншими товарами й послугами першої необхідності. Комунальні підприємства є природними монополістами, і їхня діяльність регулюється урядом, щоб уникнути зловживань монопольною владою.

Державними є підприємства, засновані на державній власності. До державних підприємств також відносяться так звані *казенні підприємства* (часто на казенних підприємствах працюють засудженні). Казенні підприємства не підлягають приватизації. Рішення про перетворення державного підприємства на казенне приймає Кабінет Міністрів України за наявності однієї з умов: а) підприємство провадить виробничу або іншу діяльність, яка відповідно до чинного законодавства може здійснюватися тільки державним підприємством; б) головним споживачем продукції підприємства (понад 50 відсотків) є держава; в) підприємство є суб'єктом природних монополій; г) переважаючим (понад 50 відсотків) є виробництво суспільно необхідної продукції (робіт, послуг), яке за своїми умовами й характером потреб, що ним задовольняються, не може бути рентабельним; д) приватизація майнових комплексів державних підприємств заборонена законом [4].

4. У залежності від національної належності капіталу прийнято розрізняти підприємства (фірми): національні, іноземні, змішані.

Національні підприємства – їхній капітал належить підприємцям своєї країни.

Іноземні – капітал є власністю іноземних підприємців або іноземних юридичних осіб. Такі підприємства створюються у формі філій або дочірніх фірм і реєструються в країні місцезнаходження. У статутному фонді таких підприємств іноземний капітал складає 100 %.

Змішані підприємства – капітал належить підприємцям двох або кількох країн; їхня реєстрація здійснюється в країні одного із засновників такого підприємства. Якщо метою створення змішаного підприємства є спільна підприємницька діяльність, його називають спільним.

Підприємство, у статутному фонді якого не менше 10 % складають іноземні інвестиції, визначається як підприємство з іноземними інвестиціями.

5. *Найбільш важливою є класифікація підприємств (фірм) за правовим статусом і формою господарювання: одноосібні, кооперативні, орендні, господарські товариства.*

Одноосібне підприємство є власністю однієї особи або родини; воно несе відповідальність за своїми зобов'язаннями всім майном (капіталом). Таке підприємство може бути зареєстроване як самостійне або як філія іншого підприємства (фірми). Форму одноосібних підприємств мають переважно малі за кількістю працівників фірми.

Кооперативні підприємства (кооперативи) – добровільні об'єднання громадян на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на основі самоврядування. Характерною їхньою ознакою є особиста участь кожного члена кооперативу в загальній діяльності, використання власного або орендованого майна.

У державному секторі економіки однією з форм підприємництва є **орендні підприємства**. Оренда полягає в тимчасовому (на договірних засадах) володінні й користуванні майном, необхідним орендарю для здійснення підприємницької діяльності. Об'єктами оренди можуть бути цілісні майнові комплекси державних підприємств або їхніх структурних підрозділів (філій, цехів, дільниць), а також окремі одиниці майна [4]. *Орендними можуть бути підприємства (фірми), але не господарські товариства.*

Окремо в класифікації за правовим статусом і формою господарювання виділяють об'єднання підприємців у **господарські товариства**. У більшості країн із ринковою економікою такі товариства залежно від характеру інтеграції (осіб чи капіталу) та міри відповідальності за зобов'язаннями (повна чи часткова) поділяються на повні, з обмеженою відповідальністю, із додатковою відповідальністю, командитні та акціонерні.

Господарське товариство – юридична особа, створена за згодою з юридичними, фізичними особами шляхом об'єднання їхнього майна з метою здійснення господарської діяльності.

Види господарських товариств:

- товариство з обмеженою відповідальністю;
- акціонерне товариство;
- повне товариство;
- товариство з додатковою відповідальністю;
- командитне товариство.

Товариство з обмеженою відповідальністю – об'єднання (товариство), створене за згодою юридичних осіб або громадян (фізичних осіб) шляхом об'єднання їхнього майна з метою здійснення господарської

діяльності; що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами (статутом товариства та ін.), право володіння ними не підтверджується акціями, і відповідальність за зобов'язаннями несеється тільки в розмірах свого майна. Учаснику товариства, який вніс свій внесок у статутний фонд, видається свідоцтво, яке не відноситься до категорії цінних паперів.

Найбільш розвиненою формою господарських товариств є **акціонерне товариство**. Головним атрибутом такого товариства є *акція* – цінний папір без установленого терміну обігу, який свідчить про пайову участь у статутному фонді товариства; підтверджує членство в ньому й право на участь в управлінні ним; дає учаснику товариства право на одержання частини прибутку у вигляді дивідендів та участь у розподілі майна в разі ліквідації товариства. Однак випуск акцій (емісія) можливий тільки тоді, коли розмір статутного фонду перевищує вартість майна [4].

Акціонерні товариства можуть бути двох типів: публічні та приватні. Склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати 100 акціонерів.

Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій.

Приватне акціонерне товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій.

У разі прийняття загальними зборами приватного акціонерного товариства рішення про здійснення публічного розміщення акцій, до статуту товариства вносяться відповідні зміни, у тому числі про зміну типу товариства з приватного на публічне.

Зміна типу товариства з приватного на публічне або з публічного на приватне не є його перетворенням.

Акціонерне товариство може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи в разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства.

Акціонерна форма господарювання має істотні переваги: *фінансові* – створює механізм оперативної мобілізації великих за обсягом інвестицій і регулярного одержання доходу у формі дивідендів на акції; *економічні* – акціонерний капітал сприяє встановленню гнучкої системи виробничо-господарських зв'язків, опосередкованих перехресним або ланцюговим володінням акціями; *соціальні* – акціонування є важливою формою роздержавлення власності різних за розмірами підприємств, перетворення найманих працівників на власників певної частки майна підприємства [4].

Повне товариство – товариство, усі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю й несуть солідарну

відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, яке їм належить.

Товариство з додатковою відповідальністю – об'єднання (товариство), створене за згодою з юридичними особами або громадянами (фізичними особами) шляхом об'єднання їхнього майна з метою здійснення господарської діяльності, статутний фонд якого розділений на частини, розмір яких регламентується установчими документами, а в статуті передбачена конкретна майнова відповідальність учасників у разі недостатності коштів товариства. У цьому випадку учасники товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а за недостатністю цих сум – додатково належним їм майном у розмірі, кратному розміру внесків кожного учасника. Товариство з додатковою відповідальністю має право зменшити або збільшити за згодою кредиторів при відсутності заперечень із боку учасників розмір додаткової відповідальності. При її збільшенні учасники надають документи, які підтверджують їхню можливість забезпечити відповідальність у новому розмірі.

Командитне товариство – товариство, у якому разом з одним або кількома учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або кілька учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства.

Таким чином, командитне товариство – це об'єднання громадян або юридичних осіб, створене на основі договору між ними для здійснення підприємницької діяльності, яке включає дійсних членів (повних пайовиків) і членів-вкладників (командиторів). Дійсні члени такого товариства несуть повну солідарну відповідальність за його зобов'язаннями всім своїм майном, командитори – тільки своїми внесками й не беруть участі в управлінні, а їхня частина в прибутку визначається пропорційно внескам у капітал товариства.

Для товариств усіх типів характерно те, що власністю товариства є не тільки майно й грошові внески учасників (паї, статутний фонд), а й наступні елементи діяльності: продукція виготовлена, закуплена, доходи у вигляді прибутку. Право розпоряджатися виготовленою продукцією належить засновникам підприємства.

6. У залежності від функціонально-галузевого виду діяльності підприємства поділяються на промислові, сільськогосподарські, будівельні, транспортні, торгові, виробничо-торгові, торгово-посередницькі, інноваційно-впроваджувальні, лізингові, банківські, страхові, туристичні, підприємства зв'язку та ін.

7. У залежності від технологічної і територіальної цілісності розрізняють: материнське (головне) підприємство, дочірні, асоціації, філії.

Технологічну й територіальну цілісність мають так звані **материнські (головні) підприємства** або **фірми**. Особливістю їхньої діяльності є те, що вони контролюють інші фірми. Залежно від розміру капіталу, який належить материнській (головній) фірмі, а також правового статусу й ступеня підпорядкованості підприємств, що знаходяться у сфері впливу головної фірми, їх можна поділити на дочірні, асоційовані та філії.

Дочірнє підприємство (компанія) – юридично самостійне організаційне утворення, яке здійснює комерційні операції і складає звітний баланс; проте материнська фірма суворо контролює діяльність усіх своїх дочірніх компаній, оскільки володіє контрольним пакетом їхніх акцій.

Асоційоване підприємство є формально самостійним, але з різних причин воно залежить від головної фірми й мусить підпорядковуватися її стратегічним цілям. На відміну від дочірніх і асоційованих підприємств, **філія** не має юридичної та господарської самостійності, не має власного статуту та балансу, діє від імені та за дорученням головного підприємства, має однакову з ним назву. Майже весь акціонерний капітал філії належить материнській фірмі [4].

8. Залежно від обсягу виручки й чисельності персоналу виділяють: малі, середні та великі підприємства.

Малі підприємства – це підприємства з чисельністю працівників до 50 осіб і обсягом валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік менше 500 тис. євро.

Великі підприємства – це підприємства з чисельністю працівників понад 1 000 осіб і обсягом валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік понад 5 млн євро.

Середні підприємства – це підприємства з кількістю працівників від 50 осіб до 1 000 осіб і обсягом валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік від 500 тис. євро до 5 млн євро.

1.5 Порядок створення нового підприємства (господарського товариства)

Технологія реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності [2]:

1. **Органи місцевого самоврядування** – реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності (СПД).

Необхідні документи:

- нотаріально завірений статут підприємства (2 оригінали, 1 копія);
- рішення власників про створення суб'єкта господарювання;
- реєстраційна картка СПД;
- квитанція про сплату державної реєстрації;
- договір оренди/ володіння приміщенням, або паспорт фізичної особи.

Результат – свідоцтво про державну реєстрацію і зареєстрований устав СПД.

2. *Держкомітет статистики України* – внесення підприємства в Єдиний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ).

Необхідні документи:

- заповнена облікова картка;
- оригінал статуту СПД та його копія;
- оригінал свідоцтва про державну реєстрацію;
- квитанція про оплату послуг реєстрації;
- копія наказу про призначення директора.

Результат – довідка про включення підприємства в ЄДРПОУ.

3. *Орган внутрішніх справ* – отримання дозволу на виготовлення печатки й штампів.

Необхідні документи:

- заява;
- нотаріально завірена копія свідоцтва про державну реєстрацію (з пред'явленим оригіналом);
- два примірники ескізів печатки (штампів), затверджених директором;
- наказ на затвердження відповідального за отримання дозволу та виготовлення печатки та штампів;
- квитанція про оплату дозволу;
- квитанція про оплату послуг виготовлення печаток.

Результат – дозвіл на виготовлення печатки та штампів.

4. *Органи державної податкової системи* – постановка на податковий облік і реєстрація платника податків, перевірка документів податковою міліцією.

Необхідні документи:

- заява за формою 1–ОПП;
- нотаріально завірена копія статуту СПД;
- копія свідоцтва про державну реєстрацію, завірена нотаріально;
- копія довідки про внесення в ЄДРПОУ.

Результат – постановка на податковий облік й довідка за формою 4–ОПП.

5. *Банківські установи* – відкриття рахунків (поточних, валютних, депозитних тощо).

Необхідні документи:

- документи про підтвердження проходження;
- заява про відкриття рахунків (за підписом директора та головного бухгалтера);
- банківська картка з нотаріально завіреним підписом осіб, які можуть розпоряджатися рахунками.

Результат – відкриття рахунків (довідка про відкриття).

б. Фонди – реєстрація в Пенсійному та інших фондах.

Необхідні документи:

- заява;
- копія свідоцтва про державну реєстрацію, що завірена нотаріально;
- копія довідки про внесення в ЄДРПОУ.

Результат – реєстрація у фондах (довідки-повідомлення).

Підприємство набуває статусу юридичної особи після отримання свідоцтва про державну реєстрацію.

1.6 Класифікація об'єднань підприємств: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, картелі, синдикати, трести, холдинги, фінансово-промислові групи

Відповідно до чинного законодавства в Україні можуть створюватися й функціонувати два типи об'єднань підприємств та організацій (інтеграційних утворень): 1) добровільні; 2) інституційні.

Підприємства (організації, фірми) мають право на добровільних засадах об'єднувати свою науково-технічну, виробничу, комерційну та інші види діяльності, якщо це не суперечить чинному антимонопольному законодавству.

Як свідчить світовий і вітчизняний досвід господарювання в умовах ринкової економіки, підприємства та інші суб'єкти господарювання можуть створювати різні за принципами й цілями добровільні об'єднання.

Асоціація – найпростіша форма договірної об'єднання підприємств (фірм, компаній, організацій) із метою постійної координації господарської діяльності шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Керівні органи асоціації не мають права втручатися у виробничу та комерційну діяльність будь-якого з її учасників (членів) [4].

Корпорація – договірне об'єднання суб'єктів господарювання на

засадах інтеграції їхніх науково-технічних, виробничих і комерційних інтересів, із делегуванням окремих повноважень для централізованого регулювання діяльності кожного з учасників. Найчастіше корпорації організовують у формі акціонерних товариств.

Консорціум – тимчасове статутне об'єднання промислового й банківського капіталу для здійснення капіталомісткого проєкту або спільного розміщення позики. Учасниками консорціуму можуть бути державні й приватні фірми, а також окремі держави (наприклад, Міжнародний консорціум супутникового зв'язку) [4]. Консорціум несе солідарну відповідальність перед своїми замовниками.

Концерн – форма статутного об'єднання підприємств (фірм), що характеризується єдністю власності й контролю; об'єднання частіше відбувається за принципом диверсифікації, коли один концерн інтегрує підприємства (фірми) різних галузей економіки (промисловість, транспорт, торгівля, наукові організації, банки, страхова справа). Після створення концерну суб'єкти господарювання втрачають свою самостійність і підпорядковуються потужним фінансовим структурам. Натепер значно розширюється мережа міжнародних концернів.

Картель – договірне об'єднання підприємств (фірм) переважно однієї галузі для здійснення спільної комерційної діяльності – регулювання збуту виготовленої продукції.

Синдикат – організаційна форма існування різновиду картельної угоди, що передбачає реалізацію продукції учасників через створення спільного збутового органу або збутової мережі одного з учасників об'єднання. Так само може здійснюватися закупівля сировини для всіх учасників синдикату. Така форма об'єднання підприємств є характерною для галузей з масовим виробництвом однорідної продукції [4].

Трест – монополістичне об'єднання підприємств, що раніше належали різним підприємцям, в єдиний виробничо-господарський комплекс. При цьому підприємства повністю втрачають свою юридичну й господарську самостійність, оскільки інтегруються всі напрямки їхньої діяльності.

Холдинг (холдингова компанія) – специфічна організаційна форма об'єднання капіталів: інтегроване товариство, яке безпосередньо не займається виробничою діяльністю, а використовує свої капітали для придбання контрольних пакетів акцій інших підприємств, які є учасниками концерну або іншого добровільного об'єднання. Це дає можливість холдинговій компанії здійснювати контроль за діяльністю таких підприємств. Об'єднані в холдингу суб'єкти мають юридичну й господарську самостійність, однак при цьому право вирішення основних питань їхньої діяльності належить холдинговій компанії [4].

Фінансова група – об'єднання юридично та економічно самостійних підприємств (фірм) різних галузей національної економіки. На відміну від концерну на чолі фінансових груп стоїть один або декілька банків, які розпоряджаються капіталом підприємств (фірм, компаній), що входять до складу фінансової групи, координують усі сфери їхньої діяльності.

Сьогодні основними формами добровільних об'єднань підприємств (фірм, організацій) виступають концерни, корпорації та фінансові (промислово-фінансові) групи [4].

В Україні поряд із добровільними створюються й функціонують так звані *інституціональні об'єднання*, діяльність яких започатковується в директивному порядку міністерствами (відомствами) чи безпосередньо Кабінетом Міністрів України.

До таких належать *виробничі, науково-виробничі (науково-технічні), виробничо-торговельні* та інші об'єднання (комплекси, центри), які інтегрують стадії створення (проектування), виробництва, реалізації та післяпродажного сервісного обслуговування товарів тривалого використання.

ТЕСТИ

I. У якому з наведених значень розкрито зміст поняття «підприємство»?

1. Самостійний суб'єкт господарювання, створений для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому чинним законодавством

2. Самостійна статутна організація, що утворюється на засадах угоди та рівноправності з метою представництва й захисту законних інтересів роботодавців

3. Самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів

II. Який із названих принципів не відноситься до принципів підприємницької діяльності?

1. Самоокупність та самофінансування

2. Вільний найм підприємцем працівників

3. Максимально можливе використання власного часу підприємцем

4. Вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця

III. Яка з наведених характеристик не є ознакою підприємства?

1. Фінансово-економічна самостійність

2. Виробничо-технічна єдність
3. Єдність із конкурентами у боротьбі за споживача
4. Організаційно-соціальна єдність

IV. Які установчі документи розробляють при створенні підприємства?

1. Статут
2. Рішення про створення підприємства
3. Штатний розклад підприємства

V. Що підтверджує набуття підприємством прав юридичної особи?

1. Відкриття рахунків в установах банків
2. Статут та установчий договір
3. Свідоцтво про державну реєстрацію

VI. Товариство, що має статутний фонд, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, право володіння ними не підтверджується акціями, і відповідальність за зобов'язаннями несеється тільки в розмірах свого майна, – це:

1. Повне товариство
2. Товариство з додатковою відповідальністю
3. Командитне товариство
4. Товариство з обмеженою відповідальністю
5. Акціонерне товариство

VII. Товариство, усі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю й несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном, яке їм належить, – це:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю
2. Повне товариство
3. Товариство з додатковою відповідальністю
4. Командитне товариство
5. Акціонерне товариство

VIII. Товариство, статутний фонд якого розділений на частини, розмір яких регламентується установчими документами, учасники товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а за недостатністю цих сум – додатково належним їм майном у розмірі, кратному розміру внесків кожного учасника, – це:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю
2. Повне товариство
3. Товариство з додатковою відповідальністю

4. Командитне товариство
5. Акціонерне товариство

IX. Товариство, у якому разом з одним або кількома учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або кілька учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства, – це:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю
2. Повне товариство
3. Товариство з додатковою відповідальністю
4. Командитне товариство
5. Акціонерне товариство

X. Підприємницька діяльність, спрямована на виробництво товарів, продуктів, надання послуг і виконання робіт, – це:

1. Комерційне підприємництво
2. Фінансове підприємництво
3. Виробниче підприємництво
4. Консалтингове підприємництво

XI. У цьому виді підприємництва основою виступають товарно-грошові, торговельно-обмінні операції. Представниками такого підприємництва є торговельні організації і товарні біржі, що продають предмети споживання та засоби виробництва, – це:

1. Виробниче підприємництво
2. Комерційне підприємництво
3. Фінансове підприємництво
4. Консалтингове підприємництво

XII. У цьому виді підприємництва об'єктом купівлі-продажу виступає специфічний товар – гроші, валюта, цінні папери. Агентами цього підприємництва виступають комерційні банки, інвестиційні компанії та інвестиційні фонди, фондові біржі, страхові фірми – це:

1. Виробниче підприємництво
2. Комерційне підприємництво
3. Фінансове підприємництво
4. Консалтингове підприємництво

XIII. Підприємництво, що відбувається у формі експертного, процесного і навчального консультування, – це:

1. Виробниче підприємництво
2. Комерційне підприємництво
3. Фінансове підприємництво
4. Консалтингове підприємництво

XIV. Головним атрибутом такого товариства є цінний папір – акція, який свідчить про пайову участь у статутному фонді товариства; підтверджує членство в ньому й право на участь в управлінні ним; дає учаснику товариства право на одержання частини прибутку у вигляді дивідендів та участь у розподілі майна в разі ліквідації товариства – це:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю
2. Повне товариство
3. Товариство з додатковою відповідальністю
4. Командитне товариство
5. Акціонерне товариство

XV. Товариство, що може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій, – це:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю
2. Повне товариство
3. Товариство з додатковою відповідальністю
4. Командитне товариство
5. Публічне акціонерне товариство
6. Приватне акціонерне товариство

XVI. Товариство, що може здійснювати тільки приватне розміщення акцій, – це:

1. Товариство з обмеженою відповідальністю
2. Повне товариство
3. Товариство з додатковою відповідальністю
4. Командитне товариство
5. Публічне акціонерне товариство
6. Приватне акціонерне товариство

XVII. Підприємництво – це:

1. Діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг із метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку, установленому законодавством

2. Діяльність із укладання довгострокових фінансових комерційних угод

3. Діяльність із виконання економічних функцій незареєстрованої господарської одиниці

XIII. До виробничого підприємництва не належать такі види діяльності:

1. Виробництво товарів
2. Виробництво засобів виробництва
3. Надання фінансових послуг
4. Надання консультацій

XIX. Поділ підприємств на види доцільно здійснювати для:

1. Обрання найкращого місця розташування підприємства
2. Виокремлення специфічних характеристик окремих видів підприємств унаслідок проведення логічного поділу підприємства як загального явища на окремі складові
3. Визначення обсягів необхідних капіталовкладень у створення підприємства
4. Визначення найбільш ефективного працюючого підприємства

XX. Підприємство, яке засноване на власності відповідної територіальної громади, – це:

1. Приватне
2. Державне
3. Комунальне
4. Національне

XXI. Підприємство, у статутному фонді якого не менше 10 % складають іноземні інвестиції, визначається як підприємство:

1. З іноземними інвестиціями
2. Іноземне
3. Національне

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке підприємництво?
2. Розкрийте сутність понять «фізична особа», «юридична особа».
3. Правові можливості підприємця.
4. Якими уміннями повинна володіти людина, щоб бути підприємцем?

5. Розкрийте суть двох існуючих моделей підприємництва: класична модель підприємництва та інноваційна.

6. Види підприємницької діяльності. Які види діяльності відносяться до виробничого, комерційного, фінансового та консалтингового підприємництва?

7. Місія підприємства та її деталізація до рівня конкретних виконавців.

8. Які ознаки притаманні підприємству?

9. Основні напрямки діяльності підприємства, логіка їхнього з'єднання і роль для розвитку.

10. Структура й зміст статуту підприємства.

11. Порядок створення нового підприємства.

12. Класифікація видів підприємств.

13. Класифікація об'єднань підприємств.

2 ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ. ПОНЯТТЯ Й ОБҐРУНТУВАННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРОГРАМИ ПІДПРИЄМСТВА

2.1 Товар та товарний ринок: поняття та класифікація

2.2 Показники обсягу продукції (послуг)

2.1 Товар та товарний ринок: поняття та класифікація

Основою економіки кожної держави є ринок продукції і послуг – *товарний ринок*. Об'єктом товарного ринку є товар, а суб'єктами – виробники й споживачі, продавці й покупці [4].

Товар (англ., commodity, goods) – це продукт праці (виріб, послуга), призначений для продажу, що задовольняє певні потреби підприємств (організацій) або населення [4].

Найбільш повний перелік товарів, які є результатом людської праці і використовуються в торговельному обороті, містить Гармонізована система опису та кодування товарів (Harmonized Commodity Description and Coding System). Вона була прийнята Радою митного співробітництва на основі Конвенції про Гармонізовану систему опису та кодування товарів, яка вступила в силу в 1988 р. Гармонізована класифікація товарів створена для контролю за їхнім обміном, переміщенням через кордон митних територій у процесі зовнішньої торгівлі [4].

Маркетологи виділяють п'ять груп товарів.

Відповідно до найбільш загальної класифікації всі товари поділяють на такі групи:

- сільськогосподарська сировина та продовольство;
- пальне, мінеральна сировина та метали;
- хімічні продукти;
- машини, устаткування, транспортні засоби;
- промислові товари народного споживання.

Залежно від типу споживачів розрізняють товари індивідуального споживання (споживчі товари) і товари виробничого призначення, а також відповідні їм ринки.

Товари індивідуального споживання (споживчі товари) призначені для задоволення особистих (індивідуальних) потреб. Ринок споживчих товарів орієнтований на масового споживача, множинну конкуренцію, його структура в більшій мірі децентралізована. На цьому ринку

переважають стандартні товари та багатоступінчасті канали товаропросування.

Споживчий ринок в Україні складається з чотирьох основних сегментів: перший – організований (урахований органами статистики, включаючи приватних підприємців, що торгують на речових ринках); другий – продовольчий; третій – речовий; четвертий – продовольчо-приватний.

Товари виробничого призначення використовуються підприємствами, фірмами, організаціями. Це всіляке технологічне устаткування, будівельно-дорожня техніка, транспортні машини загального користування, паливно-сировинні товари та ін. Ринок товарів виробничого призначення має характерні параметри в залежності від структури, типу споживання, мотивації покупок, каналів руху товарів, важливості вимог до сервісу. Маркетинг товарів виробничого призначення орієнтований на прогресивні види продукції (машини, устаткування) з урахуванням їхнього морального старіння в процесі реалізації, транспортування, установки [4].

Послуга – це продукт праці, виражений у вигляді споживчої вартості, корисного ефекту, що задовольняє будь-яку людську потребу незалежно від її природи.

Послуга має ряд особливостей, які позначаються на її маркетингу: неможливість випробування послуги заздалегідь (до її придбання); зміна її якості в часі; невіддільність від постачальника; неможливість накопичення результатів послуг.

Класифікація послуг передбачає їх поділ залежно від: *способу використання* – послуги що надаються машинами чи людьми; *присутність клієнта* – ті, що обов'язково потребують присутності клієнта, та ті, що надаються без присутності клієнта; *мотиву отримання* – послуги для задоволення особистих чи ділових потреб; *мотивів постачальника* – комерційні та некомерційні послуги; *форми надання* – індивідуальні та масові послуги; *матеріальності форми* – відчутні та невідчутні послуги [4].

Ринок товарів (товарний ринок) – це сфера обороту товару однієї споживчої вартості, у межах якої визначається монопольне становище.

Товарний ринок – це розвинений інтегрований ринок, елементами якого виступають ринки споживчих і виробничих товарів, послуг, який забезпечує функціонування економіки у сфері виробництва, обміну й споживання.

Товарний ринок може бути роздрібним та оптовим.

Роздрібний ринок – це ринок покупців, що купують товари та послуги вроздріб, тобто поштучно, в основному для особистого споживання.

Оптовий ринок – це ринок підприємств, окремих підприємців і організацій, що купують товари та послуги оптом, тобто значними

партіями, для їхнього подальшого використання в процесі виробництва, перепродажу або перерозподілу.

2.2 Показники обсягу продукції (послуг)

Виготовлена продукція, виконана робота або надана послуга є товаром, що має не лише споживну, а й мінову вартість. Планування та облік товарів здійснюється в натуральних (фізичних) і вартісних (грошових) вимірниках.

Ступінь потреб ринку можна охарактеризувати, виходячи насамперед із показників обсягу товарів певної номенклатури й асортименту в натуральному вигляді.

Номенклатура продукції – це систематизований перелік найменувань окремих видів продукції, завдання з випуску яких передбачене планом виробництва продукції (зошити, записні книжки, шафи, столи, стільці, ліжка).

Асортимент – це склад, різновид, набір видів продукції, товарів, послуг кожного найменування, що виготовляються у виробництві, які різняться за техніко-економічними показниками (за типорозмірами, потужністю, продуктивністю, дизайном тощо) у рамках певної номенклатури (зошити в клітинку, лінію, тижневики).

Вимірниками продукції в натуральному вираженні є конкретні *фізичні одиниці* – штуки, тони, метри тощо. У практиці планування та обліку обсягу продукції іноді використовують *умовно-натуральні* (наприклад, умовні банки консервів, умовні листи шиферу, умовні штуки цегли) і *подвійні натуральні* показники (наприклад, виробництво сталевих труб може вимірюватися тонами та метрами, тканин – погонними й квадратними метрами) [4].

Обсяг продукції у вартісному вираженні визначається показниками товарної, валової, чистої продукції.

Товарна продукція – це вартісний показник, що дає змогу визначити загальний обсяг виробництва підприємства як суму обсягів виробництва різних видів продукції, напівфабрикатів, робіт і послуг виробничого характеру, призначених для реалізації різним споживачам. Товарна продукція бере участь в обчислюванні низки макроекономічних та узагальнюючих похідних показників розвитку національної економіки [4]:

$$ТП = ГП + НФ_{в.в}^{p.c} + П_{п.х}^{p.c}, \quad (2.1)$$

де ТП – товарна продукція у вартісному вираженні, грн;
 ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;
 НФ_{в.в}^{р.с} – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;
 П_{п.х}^{р.с} – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

Показник *валової продукції*, окрім елементів, які входять до складу товарної продукції, включає також зміну залишків незавершеного виробництва на початок і кінець розрахункового періоду, вартість напівфабрикатів для власного споживання та вартість послуг промислового характеру для власного споживання:

$$ВП = ТП + НФ_{в.в}^{в.с} + П_{п.х}^{в.с} + НЗВ_{к.р} - НЗВ_{п.р}, \quad (2.2)$$

де ВП – валова продукція, грн;
 НФ_{в.в}^{в.с} – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;
 П_{п.х}^{в.с} – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;
 НЗВ_{к.р} – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;
 НЗВ_{п.р} – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.
 Вираз (НЗВ_{п.р} – НЗВ_{к.р}) називають зміною обсягів незавершеного виробництва.

З метою повнішої характеристики динаміки виробництва продукції та показників її ефективності (передусім продуктивності праці) здійснюють розрахунок чистої продукції. За вихідну базу її обчислення беруть обсяг товарної продукції, із вартості якої виключають витрати на матеріали й суму амортизаційних відрахувань, тобто вартість так званої уречевленої праці, елімінуючи вплив останньої на величину загальної вартості продукції, що її виробляє підприємство. За економічним змістом показник чистої продукції відбиває додану вартість і завдяки цьому характеризує результат використання саме власного трудового потенціалу конкретного підприємства [4]:

$$ЧП = ТП - М - А, \quad (2.3)$$

де ЧП – чиста продукція, грн;
 М – витрати на матеріали для виробництва продукції, грн;
 А – сума амортизаційних відрахувань за звітний період, грн.

Проте міру задоволення ринкового попиту на ту чи іншу продукцію відображає не обсяг її виробництва в натуральному й вартісному вираженні, а обсяг фактично реалізованих (проданих) товарів.

Плановий (очікуваний) показник *реалізованої продукції* визначають, виходячи з передбаченого виробничою програмою підприємства на відповідний рік обсягу товарної продукції з урахуванням зміни залишків нереалізованої продукції на початок і кінець розрахункового періоду, а фактичний – після оплати споживачем (замовником) вартості продукції та надходження відповідних грошових сум на банківський рахунок підприємства:

$$РП = ТП + (З_{п.р} - З_{к.р}), \quad (2.4)$$

де $Z_{п.р}$, $Z_{к.р}$ – залишки готової нереалізованої продукції на складі підприємства, відповідно, на початок і кінець року, грн.

Вираз $(Z_{п.р} - Z_{к.р})$ називають зміною залишків готової продукції на складі підприємства.

ТЕСТИ

I. Товарна продукція не включає:

1. Готову продукцію, напівфабрикати, що виготовлені для власних потреб
2. Готову для реалізації продукцію
3. Роботи та послуги промислового характеру, виконані для інших підприємств
4. Запчастини та напівфабрикати для реалізації на сторону

II. Для розрахунку обсягу валової продукції не треба знати:

1. Зміну залишків готової продукції на складі
2. Обсяг товарної продукції
3. Зміну обсягів незавершеного виробництва
4. Обсяг випуску продукції для внутрішньозаводського споживання (інструменти, оснащення, запчастини)

III. Чиста продукція – це:

1. Новостворена підприємством вартість
2. Продукція, що виготовлена тільки з матеріалів і напівфабрикатів цього підприємства
3. Продукція, що виготовлена понад державне замовлення

IV. При визначенні обсягу реалізованої продукції НЕ беруть до уваги:

1. Зміну обсягів незавершеного виробництва
2. Зміну залишків готової продукції на складі
3. Обсяг товарної продукції

V. Номенклатура продукції підприємства – це:

1. Співвідношення випуску окремих виробів у їхньому загальному обсязі
2. Систематизований перелік найменувань окремих видів продукції, завдання з випуску яких передбачене планом виробництва продукції
3. Обсяг виробництва продукції в натуральних, вартісних і трудових показниках

VI. Асортимент продукції підприємства – це:

1. Обсяг виробництва продукції в натуральних, вартісних і трудових показниках
2. Склад, різновид, набір видів продукції, товарів, послуг кожного найменування, що виготовляються на виробництві, які різняться за техніко-економічними показниками (за типорозмірами, потужністю, продуктивністю, дизайном тощо)
3. Співвідношення випуску окремих виробів у їхньому загальному обсязі

VII. Обсяг випуску продукції у вартісному виразі, що дозволяє визначити загальний обсяг виробництва підприємства як суму обсягів виробництва різних видів продукції, напівфабрикатів, робіт і послуг виробничого характеру, призначених для реалізації різним споживачам – це:

1. Товарна продукція
2. Валова продукція
3. Реалізована продукція
4. Чиста продукція

VIII. Обсяг випуску продукції у вартісному виразі, який окрім елементів, які входять до складу товарної продукції, включає також зміну залишків незавершеного виробництва протягом розрахункового періоду, вартість напівфабрикатів для власного споживання та вартість послуг промислового характеру для власного споживання – це:

1. Товарна продукція
2. Валова продукція
3. Реалізована продукція
4. Чиста продукція

IX. Обсяг товарної продукції, з вартості якої виключають витрати на матеріали і суму амортизаційних відрахувань – це:

1. Товарна продукція

2. Валова продукція
3. Реалізована продукція
4. Чиста продукція

Х. Обсяг продукції у вартісному виразі, який визначають виходячи з передбаченого виробничою програмою підприємства на відповідний рік обсягу товарної продукції з урахуванням зміни залишків нереалізованої продукції на початок і кінець розрахункового періоду – це:

1. Товарна продукція
2. Валова продукція
3. Реалізована продукція
4. Чиста продукція

ЗАДАЧІ

Задача 1. Основна продукція підприємства запланована в обсязі 520 млн грн, послуги промислового характеру для замовників – 48 млн грн. Вартість напівфабрикатів у плановому періоді 50 млн грн, з них 50 % призначається для власного виробництва. Обсяг незавершеного виробництва на початок року 121 млн грн, на кінець року – 159 млн грн. Залишки готової продукції на складі на початок року – 80 млн грн, на кінець року – 30 млн грн. Визначити обсяг товарної, валової, реалізованої продукції.

Розв'язання

1. Визначення обсягу товарної продукції:

$$ТП = ГП + НФ_{в.в}^{р.с} + П_{п.х}^{р.с},$$

де ТП – товарна продукція у вартісному вираженні, грн;

ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;

$НФ_{в.в}^{р.с}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;

$П_{п.х}^{р.с}$ – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

$$ТП = 520 + 48 + 50 \cdot 0,5 = 593 \text{ млн грн.}$$

2. Визначення обсягу валової продукції:

$$ВП = ТП + НФ_{в.в}^{в.с} + П_{п.х}^{в.с} + НЗВ_{к.р} - НЗВ_{п.р},$$

де ВП – валова продукція, грн;

$НФ_{в.в}^{в.с}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;

$П_{п.х}^{в.с}$ – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;

$НЗВ_{к.р}$ – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;

$НЗВ_{п.р}$ – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.

$$ВП = 593 + 50 \cdot 0,5 + 159 - 121 = 656 \text{ млн грн.}$$

3. Визначення розміру реалізованої продукції:

$$РП = ТП + (З_{п.р} - З_{к.р}),$$

де $З_{п.р}, З_{к.р}$ – залишки готової нереалізованої продукції на складі підприємства, відповідно, на початок і кінець року, грн.

$$РП = 593 + 80 - 30 = 643 \text{ млн грн.}$$

Задача 2. Визначити обсяг товарної, валової і реалізованої продукції на підставі наступних даних. Річний випуск продукції в натуральних одиницях: А – 550 шт., Б – 730 шт., В – 660 шт., Г – 400 шт.; ціна виробу А – 1 000 грн, виробу Б – 18 000 грн, виробу В – 12 000 грн, виробу Г – 900 грн. Вартість залишків готової продукції на складі на початок року – 2 530 тис. грн; вартість залишків готової продукції на складі на кінець року – 1 700 тис. грн; незавершене виробництво на початок року становило 5 600 тис. грн, а на кінець – 4 880 тис. грн.

Розв'язання

1. Визначення розміру товарної продукції:

$$ТП = ГП + НФ_{в.в}^{р.с} + П_{п.х}^{р.с},$$

де ТП – товарна продукція у вартісному виразі, грн;

ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;

$НФ_{в.в}^{р.с}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;

$P_{п.х}^{р.с}$ – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

$$\begin{aligned} TP &= 550 \cdot 1\,000 + 730 \cdot 18\,000 + 660 \cdot 12\,000 + 400 \cdot 900 = \\ &= 21\,970 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

2. Визначення розміру валової продукції:

$$ВП = TP + НФ_{в.в}^{в.с} + P_{п.х}^{в.с} + НЗВ_{к.р} - НЗВ_{п.р},$$

де ВП – валова продукція, грн;

$НФ_{в.в}^{в.с}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;

$P_{п.х}^{в.с}$ – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;

$НЗВ_{к.р}$ – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;

$НЗВ_{п.р}$ – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.

$$ВП = 21\,970 + 4\,880 - 5\,600 = 21\,250 \text{ тис. грн.}$$

3. Визначення розміру реалізованої продукції:

$$РП = TP + (З_{п.р} - З_{к.р}),$$

де $З_{п.р}, З_{к.р}$ – залишки готової нереалізованої продукції на складі підприємства, відповідно, на початок і кінець року, грн.

$$РП = 21\,970 + 2\,530 - 1\,700 = 22\,800 \text{ тис. грн.}$$

Задача 3. За планом підприємство повинно виготовити готової продукції на суму 56 240 тис. грн, запчастин для реалізації на суму 880 тис. грн, напівфабрикатів на суму 11 260 тис. грн, у тому числі напівфабрикати, призначені для реалізації, складуть 5 400 тис. грн, а решта будуть використані у власному виробництві. Залишки готової продукції на складі на початок року 260 тис. грн, на кінець року – 220 тис. грн. Незавершене виробництво на кінець року – 566 тис. грн, на початок – 445 тис. грн. Визначити обсяг товарної, валової і реалізованої продукції.

Розв'язання

1. Визначення розміру товарної продукції:

$$TP = GP + НФ_{в.в}^{р.с} + P_{п.х}^{р.с},$$

де ТП – товарна продукція у вартісному вираженні, грн;
 ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;
 НФ_{в.в}^{р.с} – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;
 П_{п.х}^{р.с} – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

$$ТП = 56\,240 + 880 + 5\,400 = 62\,520 \text{ тис. грн.}$$

2. Визначення розміру валової продукції:

$$ВП = ТП + НФ_{в.в}^{р.с} + П_{п.х}^{р.с} + НЗВ_{к.р} - НЗВ_{п.р},$$

де ВП – валова продукція, грн;
 НФ_{в.в}^{р.с} – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;
 П_{п.х}^{р.с} – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;
 НЗВ_{к.р} – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;
 НЗВ_{п.р} – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.

$$ВП = 62\,520 + (11\,260 - 5\,400) + 566 - 445 = 68\,501 \text{ тис. грн.}$$

3. Визначення розміру реалізованої продукції:

$$РП = ТП + (З_{п.р} - З_{к.р}),$$

де З_{п.р}, З_{к.р} – залишки готової нереалізованої продукції на складі підприємства, відповідно, на початок і кінець року, грн.

$$РП = 62\,520 + 260 - 220 = 62\,560 \text{ тис. грн.}$$

Задача 4. По підприємству на квартал планується наступна діяльність (див. табл.).

Таблиця – Вихідні дані для розрахунку

Цехи	Випуск продукції, усього, млн грн	У тому числі, млн грн	
		Реалізується стороннім замовникам	Передається іншим цехам
Ливарний	120	40	80
Ковальський	160	–	160

Механічний	320	110	210
Складальний	460	460	–

Визначити обсяг товарної й валової продукції.

Розв'язання

1. Визначення розміру товарної продукції:

$$ТП = ГП + НФ_{в.в}^{p.c} + П_{п.х}^{p.c},$$

де ТП – товарна продукція у вартісному вираженні, грн;

ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;

$НФ_{в.в}^{p.c}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;

$П_{п.х}^{p.c}$ – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

$$ТП = 40 + 110 + 460 = 610 \text{ млн грн.}$$

2. Визначення розміру валової продукції:

$$ВП = ТП + НФ_{в.в}^{в.с} + П_{п.х}^{в.с} + НЗВ_{к.р} - НЗВ_{п.р},$$

де ВП – валова продукція, грн;

$НФ_{в.в}^{в.с}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;

$П_{п.х}^{в.с}$ – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;

$НЗВ_{к.р}$ – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;

$НЗВ_{п.р}$ – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.

$$ВП = 610 + (80 + 160 + 210) = 1\,060 \text{ млн грн.}$$

Задача 5. Основними цехами підприємства виготовлено готової продукції за звітний місяць на суму 3 660 млн грн, виконано робіт промислового характеру на замовлення сторонніх замовників – 460 млн грн і для свого виробництва – на суму 292 млн грн. Підприємство виготовило інструментів на суму 39 млн грн, з яких було вжито для внутрішнього виробництва 24 млн грн, а решта було реалізовано стороннім замовникам. Ремонтно-механічним цехом виконано робіт на замовлення інших підприємств на суму 82 млн грн. Залишок

незавершеного виробництва на початок місяця склав 37 млн грн, на кінець – 41 млн грн. Визначити обсяг товарної й валової продукції.

Розв'язання

1. Визначення обсягу товарної продукції:

$$ТП = ГП + НФ_{в.в}^{p.c} + П_{п.х}^{p.c},$$

де ТП – товарна продукція у вартісному вираженні, грн;

ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;

$НФ_{в.в}^{p.c}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;

$П_{п.х}^{p.c}$ – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

$$ТП = 3\,660 + 460 + (39 - 24) + 82 = 4\,217 \text{ млн грн.}$$

2. Визначення обсягу валової продукції:

$$ВП = ТП + НФ_{в.в}^{в.с} + П_{п.х}^{в.с} + НЗВ_{к.р} - НЗВ_{п.р},$$

де ВП – валова продукція, грн;

$НФ_{в.в}^{в.с}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;

$П_{п.х}^{в.с}$ – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;

$НЗВ_{к.р}$ – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;

$НЗВ_{п.р}$ – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.

$$ВП = 4\,217 + 292 + 24 + 41 - 37 = 4\,537 \text{ млн грн.}$$

Задача 6. Обчислити очікуваний обсяг валової, товарної, чистої і реалізованої продукції на підставі показників, наведених нижче.

Річний обсяг випуску продукції – 700 шт.

Матеріальні та прирівняні до них витрати – 6 600 тис. грн.

Обсяг напівфабрикатів для власного виробництва – 1 500 тис. грн.

Виробничі послуги іншим юридичним особам – 800 тис. грн.

Відпускна ціна одиниці виробу – 12 тис. грн.

Обсяг готової продукції на складі на початок року – 400 тис. грн, на кінець року – 800 тис. грн.

Розв'язання

1. Визначення обсягу товарної продукції:

$$ТП = ГП + НФ_{в.в}^{p.c} + П_{п.х}^{p.c},$$

де ТП – товарна продукція у вартісному вираженні, грн;

ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;

$НФ_{в.в}^{p.c}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;

$П_{п.х}^{p.c}$ – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

$$ТП = 700 \cdot 12 + 800 = 9\,200 \text{ тис. грн.}$$

2. Визначення обсягу валової продукції:

$$ВП = ТП + НФ_{в.в}^{в.с} + П_{п.х}^{в.с} + НЗВ_{к.р} - НЗВ_{п.р},$$

де ВП – валова продукція, грн;

$НФ_{в.в}^{в.с}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;

$П_{п.х}^{в.с}$ – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;

$НЗВ_{к.р}$ – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;

$НЗВ_{п.р}$ – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.

$$ВП = 9\,200 + 1\,500 = 10\,700 \text{ тис. грн.}$$

3. Визначення обсягу реалізованої продукції:

$$РП = ТП + (З_{п.р} - З_{к.р}),$$

де $З_{п.р}, З_{к.р}$ – залишки готової нереалізованої продукції на складі підприємства, відповідно, на початок і кінець року, грн.

$$РП = 9\,200 + 400 - 800 = 8\,800 \text{ тис. грн.}$$

4. Визначення обсягу чистої продукції:

$$ЧП = ТП - М - А,$$

де ЧП – чиста продукція, грн;

М – витрати на матеріали для виробництва продукції, грн;

А – сума амортизаційних відрахувань за звітний період, грн.

$$\text{ЧП} = 9\,200 - 6\,600 = 2\,600 \text{ тис. грн.}$$

Задача 7. Визначити товарну й валову продукцію підприємства за рік, якщо відомо, що завод: реалізував на замовлення 5 000 шт. виробів за ціною 200 тис. грн за одну одиницю; продав інструменту й транспортних послуг на 1 000 тис. грн; надав послуг із ремонту устаткування сільськогосподарському підприємству на 6 000 тис. грн; мав незавершене виробництво на початок планованого року – 2 000 тис. грн, а на кінець року – 1 500 тис. грн; надав послуг із науково-дослідних робіт іншим підприємствам на 5 000 тис. грн; здав металобрухту на 200 тис. грн.

Розв'язання

1. Визначення обсягу товарної продукції:

$$\text{ТП} = \text{ГП} + \text{НФ}_{\text{в.в}}^{\text{р.с}} + \text{П}_{\text{п.х}}^{\text{р.с}},$$

де ТП – товарна продукція у вартісному вираженні, грн;

ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;

$\text{НФ}_{\text{в.в}}^{\text{р.с}}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;

$\text{П}_{\text{п.х}}^{\text{р.с}}$ – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

$$\text{ТП} = 5\,000 \cdot 200 + 1\,000 + 6\,000 + 5\,000 + 200 = 1\,012\,200 \text{ тис. грн.}$$

2. Визначення обсягу валової продукції:

$$\text{ВП} = \text{ТП} + \text{НФ}_{\text{в.в}}^{\text{в.с}} + \text{П}_{\text{п.х}}^{\text{в.с}} + \text{НЗВ}_{\text{к.р}} - \text{НЗВ}_{\text{п.р}},$$

де ВП – валова продукція, грн;

$\text{НФ}_{\text{в.в}}^{\text{в.с}}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;

$\text{П}_{\text{п.х}}^{\text{в.с}}$ – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;

$HЗВ_{к.р}$ – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;
 $HЗВ_{п.р}$ – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.

$$ВП = 1\,012\,200 + 1\,500 - 2\,000 = 1\,011\,700 \text{ тис. грн.}$$

Задача 8. Підприємство виготовляє готові вироби й напівфабрикати:

– по ливарному цеху виготовляється продукції на суму 1 070 млн грн, із них 840 млн грн призначається для власного споживання, 230 млн грн призначені для реалізації замовнику;

– по ковальському цеху виготовляється продукції на суму 280 млн грн, із них 110 млн грн заплановано реалізувати замовнику, решта – передається складальному цеху;

– по інструментальному цеху обсяг випуску продукції – 45 млн грн, при цьому вся продукція призначається для внутрішньозаводського використання;

– по складальному цеху обсяг виготовлення продукції 25 млн грн. Продукція складального цеху повністю реалізується замовникам.

Крім цього, планується виготовити устаткування на 64 млн грн для власних потреб, а також надати послуги промислового характеру стороннім замовникам на суму 20 млн грн. Залишки незавершеного виробництва на початок року становили 180 млн грн, на кінець року – 110 млн грн.

За наведеними даними необхідно визначити обсяг валової і товарної продукції.

Розв'язання

1. Визначення обсягу товарної продукції:

$$ТП = ГП + НФ_{в.в}^{p.c} + П_{п.х}^{p.c},$$

де ТП – товарна продукція у вартісному вираженні, грн;

ГП – сума обсягів готових виробів для реалізації споживачам, грн;

$НФ_{в.в}^{p.c}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для реалізації споживачам, грн;

$П_{п.х}^{p.c}$ – послуги промислового характеру, які реалізуються споживачам, грн.

$$ТП = 230 + 110 + 25 + 20 = 385 \text{ млн грн.}$$

2. Визначення обсягу валової продукції:

$$\text{ВП} = \text{ТП} + \text{НФ}_{\text{в.в}}^{\text{в.с}} + \text{П}_{\text{п.х}}^{\text{в.с}} + \text{НЗВ}_{\text{к.р}} - \text{НЗВ}_{\text{п.р}},$$

де ВП – валова продукція, грн;

$\text{НФ}_{\text{в.в}}^{\text{в.с}}$ – напівфабрикати власного виробництва, призначені для власного споживання, грн;

$\text{П}_{\text{п.х}}^{\text{в.с}}$ – послуги промислового характеру, призначені для власного споживання, грн;

$\text{НЗВ}_{\text{к.р}}$ – вартість незавершеного виробництва на кінець року, грн;

$\text{НЗВ}_{\text{п.р}}$ – вартість незавершеного виробництва на початок року, грн.

$$\text{ВП} = 385 + 840 + (280 - 110) + 45 + 64 + 110 - 180 = 1\,434 \text{ млн грн.}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрийте поняття «товар», «послуга».
2. Як ви розумієте поняття «товари індивідуального споживання», «товари виробничого призначення»?
3. Як ви розумієте поняття «роздрібний і оптовий ринок»?
4. Технологія розрахунку показників товарної, валової, чистої і реалізованої продукції.
5. Охарактеризуйте показники продукції і наведіть методику їхнього визначення.
6. Яке призначення показника чистої продукції?
7. Відмінності між поняттями «асортимент» і «номенклатура» продукції.

3 ОСНОВНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА

3.1 Сутність, класифікація і структура основних засобів

3.2 Оцінка основних засобів

3.3 Знос основних засобів

3.4 Амортизація основних засобів

3.5 Ефективність використання основних засобів

3.6 Напрями підвищення ефективності використання основних засобів

3.1 Сутність, класифікація і структура основних засобів

У сучасній економічній літературі до економічних ресурсів відносять землю, працю, капітал, підприємницькі здібності, технологію, інформацію.

Слово «капітал» походить від латинського *capitalis*, що означає – головний, основний. При цьому необхідно зазначити, що представники різних економічних шкіл пов'язують із капіталом різні поняття: вартість, що приносить додаткову вартість (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс); частину багатства, яка бере участь у процесі виробництва (Ф. Визер, І. Фішер, Дж. С. Мілль); грошову вартість, яка відображається на бухгалтерських рахунках фірм (Дж. Р. Хікс); сукупність акціонерного й власного капіталу приватних підприємств та ін. Еволюційний розвиток поняття «капітал» дає можливість простежити зміну поглядів щодо сутності цієї економічної категорії. Ще Адам Сміт, розділяючи погляди класичної школи, акцентував увагу на тому, що капітал – це головна рушійна сила економічного прогресу, і виділяв дві його складові: основний і оборотний [4].

У наш час термін «капітал» трактується як авансована вартість, яка в процесі свого руху приносить більшу вартість.

Основні засоби підприємства (основні фонди, основний капітал) – це засоби виробництва, які функціонують у виробничому процесі тривалий час (понад 365 днів), зберігають при цьому свою натуральну форму й властивості, а їхня вартість переноситься на вартість продукції, що виготовляється, поступово, по частинах, по мірі зносу, шляхом амортизаційних відрахувань.

Основні засоби підприємства поділяються на:

- основні виробничі засоби (фонди);
- основні невиробничі засоби (фонди).

Основні виробничі засоби (фонди) – це всі засоби (фонди) виробничого призначення, які беруть безпосередню участь у виробничих процесах підприємства або створюють умови для їх здійснення.

Класифікація основних засобів згідно з Податковим Кодексом України представлена в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Класифікація основних засобів

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використання, років
1	2
<i>Група 1 – Земельні ділянки</i>	–
<i>Група 2 – Капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом</i>	15
<i>Група 3 – Будівлі, споруди, передавальні пристрої</i>	
3.1 Будинки. До них відносять: будівлі цеху, адміністративний корпус, склади служб постачання й збуту, майстерні	20
3.2 Споруди. До них відносять: мости, естакади, шляхи, водонапірні башти, паливні склади, криті переходи між корпусами	15
3.3 Передавальні пристрої. До них відносять: лінії електропостачання, сигналізацію, системи зв'язку, водопроводи, газопроводи	10
<i>Група 4 – Машини та устаткування</i>	
4.1 Силові машини та устаткування. До них відносять: електродвигуни, трансформатори	5
4.2 Робочі машини та устаткування. До них відносять: верстати, преси, штампи, молоти	5
4.3 Електронно-обчислювані машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їхнього підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (у тому числі мобільні), мікрофони й рації, вартість яких перевищує 2 500 гривень	2

<i>Група 5 – Транспортні засоби. До цієї групи відносять: підіймальні крани, мостові крани, транспортери, конвеєри, автомобільний транспорт, залізничний транспорт, електрокари</i>	5
---	---

Продовження таблиці 3.1

<i>1</i>	<i>2</i>
<i>Група 6 – Інструменти, пристосування, термін використання яких більше 1 року або вартість перевищує 2 500 грн; прилади; інвентар (меблі): виробничий інвентар (шафи, підставки, меблі, офісне обладнання), господарський інвентар</i>	4
<i>Група 7 – Тварини</i>	6
<i>Група 8 – Багаторічні насадження</i>	10
<i>Група 9 – Інші основні засоби</i>	12
<i>Група 10 – Бібліотечні фонди</i>	–
<i>Група 11 – Малоцінні необоротні матеріальні активи</i>	–
<i>Група 12 – Тимчасові (нетитульні) споруди</i>	5
<i>Група 13 – Природні ресурси</i>	–
<i>Група 14 – Інвентарна тара</i>	6
<i>Група 15 – Предмети прокату</i>	5
<i>Група 16 – Довгострокові біологічні активи</i>	7

Основні виробничі засоби (фонди) поділяються на активні й пасивні.

До активної частини основних засобів (фондів) відносять комплекс машин, пристосувань, дорогого інструменту, які беруть безпосередню участь у виробничому процесі, впливають на кількість і якість продукції, що випускається, підвищують продуктивність праці.

До пасивної частини основних засобів (фондів) відноситься решта основних засобів, яка створює умови для нормального функціонування активної частини основних виробничих засобів (фондів).

Віднесення об'єкта основних засобів до активної або пасивної частини залежить від галузі. У машинобудуванні споруда – пасивні основні засоби, у нафтопереробній галузі спорудження (свердловина) – активні основні засоби.

Основні невиробничі засоби – це об'єкти невиробничого призначення, які знаходяться на балансі підприємства. Вони не беруть участі в процесі виробництва, не створюють вартості, а існують для забезпечення соціально-культурних і побутових потреб учасників виробництва. Це установи охорони здоров'я, спортивні зали, палаци

культури, столові, бібліотеки, житловий фонд, що знаходяться на балансі підприємства. Вартість основних невиробничих засобів не підлягає амортизації. Вони відтворюються з фонду соціального розвитку підприємства, який формується з прибутку. Слід зазначити, що у зв'язку зі складним фінансово-майновим становищем у 90-х роках ХХ століття – на початку ХХІ століття, більшість промислових підприємств позбулися або скоротили власні основні засоби соціального призначення.

Також основні засоби можна класифікувати:

- 1) за формою власності: власні й орендовані;
- 2) характером участі в процесі виробництва: діючі, резервні та законсервовані.

Структура основних засобів – це відсоткове співвідношення вартості окремих груп основних засобів у загальному підсумку вартості основних засобів підприємства або його підрозділу. Чим вище питома вага активної частини основних засобів, тим прогресивніша структура основних засобів підприємства або його підрозділу.

3.2 Оцінка основних засобів

Облік основних засобів ведеться в натуральній і вартісній формах.

Облік основних засобів у *натуральній формі* необхідний для обліку кількості об'єктів основних засобів, проведення паспортизації та інвентаризації основних засобів.

Цей вид обліку проводиться за даними технічних паспортів, які має кожен об'єкт основних засобів. У них наводиться розгорнута технічна характеристика кожного об'єкта й фіксуються такі дані:

- дата виготовлення;
- кількість ремонтів і модернізацій;
- проведення реконструкцій;
- ступінь зносу;
- технічна продуктивність.

Вартісна оцінка основних засобів підприємства – це грошове вираження їхньої вартості. Вартісна оцінка основних засобів необхідна для правильного визначення загального обсягу основних засобів, що знаходяться в розпорядженні підприємства, аналізу їх динаміки й структури, розрахунку економічних показників господарської діяльності підприємства за певний період.

Розрізняють такі методи оцінки вартості основних засобів (Стандарт 7 НСБО):

1. *Первісна вартість* – це вартість основних засобів у рік уведення основних засобів в експлуатацію. Основні засоби при зарахуванні їх на баланс підприємства в результаті придбання, будівництва оцінюються за первісною вартістю:

$$\Phi_{\text{перв}} = \Phi_{\text{придб}} + \Phi_{\text{дост}} + \Phi_{\text{монт}} + \Phi_{\text{ін}}, \quad (3.1)$$

де $\Phi_{\text{придб}}$ – ціна придбання основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{дост}}$ – транспортні витрати на доставку основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{монт}}$ – витрати на монтаж основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{ін}}$ – інші витрати, пов'язані з уведенням у дію основних засобів.

2. *Справедлива вартість основних засобів* – це їхня ринкова вартість на дату оцінки, за якою можна було продати об'єкт основних засобів. Ринкова вартість визначається професійними експертами.

3. *Залишкова вартість основних засобів* – це різниця між первісною вартістю основних засобів і вартістю зносу (сума накопичених амортизаційних відрахувань) за період експлуатації основних засобів, нарахованою на дату оцінки:

$$\Phi_{\text{зал}} = \Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{зн}}(A), \quad (3.2)$$

де $\Phi_{\text{зн}}(A)$ – сума зносу (A – сума накопичених амортизаційних відрахувань за період експлуатації), грн.

Залишкова вартість відображає ще не перенесену на випущену продукцію вартість основних засобів.

4. *Відновлювальна або переоцінена вартість* – це вартість основних засобів після їхньої переоцінки, яка відбувається в тому випадку, якщо вартість основних засобів на рік оцінки значно відрізняється від ринкової вартості. Це вартість відтворення основних засобів у сучасних умовах виробництва. Вона враховує ті ж витрати, що й первісна, але за сучасними діючими цінами. Відновлювальна вартість формується на рік переоцінки.

$$\Phi_{\text{від (переоц)}} = \Phi_{\text{перв}} \cdot \text{ІІ}, \quad (3.3)$$

де ІІ – індекс переоцінки.

$$\text{ІІ} = (\Phi_{\text{справед}}) / (\Phi_{\text{зал}}), \quad (3.4)$$

де $\Phi_{\text{справед}}$ – справедлива вартість основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{зал}}$ – залишкова вартість основних засобів, грн.

Податкове законодавство дозволяє суб'єктам господарювання всіх форм власності застосовувати щорічну індексацію балансової вартості

основних засобів, а також нематеріальних активів у разі перевищення 10 % рівня інфляції за рік.

5. *Ліквідаційна вартість* – це сума коштів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) основних засобів після завершення терміну їх корисного використання (експлуатації) за вирахуванням витрат на їх продаж (ліквідацію). Як правило, це ціна основних засобів за ціною металобрухту. У практиці господарювання її використовують для розрахунку норми амортизаційних відрахувань.

6. *Вартість, яка амортизується* – це первісна (переоцінена) вартість основних засобів за вирахуванням ліквідаційної вартості.

7. *Балансова вартість* – це вартість, за якою оцінюються основні засоби на певну дату балансу. Балансова вартість основних засобів – це вартість, за якою основні засоби зараховуються у валюту балансу підприємства. У бухгалтерському обліку величина балансової вартості основних засобів дорівнює залишковій вартості.

Балансова (залишкова) вартість групи основних засобів на початок звітного періоду визначається за формулою

$$\Phi_{\text{бал(зал) } i} = \Phi_{\text{бал(зал) } i-1} + \Pi_{i-1} - B_{i-1} - A_{i-1}, \quad (3.5)$$

де $\Phi_{\text{бал. (зал) } i-1}$ – балансова (залишкова) вартість групи основних засобів на початок періоду, що передує звітному, грн;

Π_{i-1} – сума витрат на придбання основних засобів, здійснення капітального ремонту, реконструкцій, модернізацій та інших поліпшень основних засобів протягом періоду, що передує звітному, грн;

B_{i-1} – сума виведених з експлуатації основних засобів протягом періоду, що передує звітному, грн;

A_{i-1} – сума амортизаційних відрахувань за період, що передує звітному, грн.

Для аналітичних розрахунків і формування звітної документації використовується показник середньорічної вартості основних засобів.

Середньорічна вартість основних засобів передбачає оцінку об'єкта основних засобів з урахуванням терміну їх уведення й виведення з експлуатації. Середньорічна вартість основних засобів визначається за формулою

$$\Phi_{\text{ср. р}} = \Phi_{\text{п. р}} + \frac{\sum \Phi_{\text{вв}} \cdot T_{\text{вв}} + \sum \Phi_{\text{вив}} \cdot T_{\text{вив}}}{12}, \quad (3.6)$$

де $\Phi_{\text{п.р}}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\Phi_{\text{вв}}$ – вартість уведених в експлуатацію основних засобів протягом року, грн;

$\Phi_{\text{вив}}$ – вартість виведених з експлуатації основних засобів протягом року, грн;

$T_{\text{вв}}$ – кількість місяців у році, протягом яких відпрацювали введені основні засоби (номер місяця введення в експлуатацію основних засобів);

$T_{\text{вив}}$ – кількість місяців у році, протягом яких були виведені з експлуатації основні засоби (номер місяця виведення з експлуатації основних засобів);

12 – кількість місяців у році.

Слід зазначити, що середньорічна вартість основних засобів розраховується в кінці року, тому номер місяців введення-виведення основних засобів приймаємо у зворотному порядку, починаючи з кінця року: грудень – 1, листопад – 2, жовтень – 3 і т. д. або за формулою

$$T_{\text{вв}} (T_{\text{вив}}) = 13 - \text{№ місяця за календарем.} \quad (3.7)$$

Середньорічна вартість основних засобів також може бути визначена як середньоарифметична величина:

$$\Phi_{\text{ср.р}} = (\Phi_{\text{п.р}} + \Phi_{\text{к.р}}) / 2, \quad (3.8)$$

де $\Phi_{\text{п.р}}$, $\Phi_{\text{к.р}}$ – вартість основних засобів на початок і кінець року.

При цьому вартість основних засобів на кінець року визначається таким чином:

$$\Phi_{\text{к.р}} = \Phi_{\text{п.р}} + \sum \Phi_{\text{вв}} - \sum \Phi_{\text{вив}} \quad (3.9)$$

3.3 Знос основних засобів [4]

Основні засоби протягом свого тривалого функціонування зазнають фізичного (матеріального) зносу, економічного спрацювання й техніко-економічного старіння (морального зносу).

Під *фізичним (матеріальним) спрацюванням основних засобів* розуміють процес поступової втрати ними своїх первісних техніко-експлуатаційних якостей, тобто споживчої вартості, що призводить до зменшення їхньої реальної вартості – до *економічного спрацювання*. На швидкість і розміри фізичного зносу основних засобів впливають їхні надійність і довговічність, спосіб експлуатації (екстенсивний або

інтенсивний), особливості технологічних процесів, якість технічних оглядів і ремонтного обслуговування, кваліфікація робітників.

Фізичний знос 4-ї групи основних засобів (машини й устаткування) умовно можна поділити на дві частини: ту, що періодично усуваються проведенням ремонтів, і ту, що в такий спосіб усунути неможливо. З часом фізичний знос поступово збільшується і врешті-решт стає таким, що унеможливає подальше використання засобу праці у виробництві, тобто настає момент повного фізичного зносу, коли необхідна заміна такого засобу праці на новий аналогічного призначення. У зв'язку із цим розрізняють усувний (тимчасовий) та неусувний (постійно нагромаджуваний) фізичний знос основних засобів.

Ступінь фізичного зносу окремих одиниць засобів праці можна визначити двома розрахунковими методами:

1) за строком їх експлуатації шляхом зіставлення фактичної та нормативної величини терміну експлуатації об'єктів основних засобів з урахуванням ліквідаційної вартості. За цим методом коефіцієнт фізичного зносу розраховується наступним чином:

$$k_{\phi} = \frac{T_{\phi}}{T_n} \cdot \frac{100-L}{100}, \quad (3.10)$$

де T_{ϕ} , T_n – відповідно, фактичний та нормативний (паспортний) строк експлуатації об'єкту основних засобів;

L – ліквідаційна вартість об'єкту основних засобів у відсотковому вираженні до первісної вартості об'єкту;

2) за даними обстеження технічного стану.

Техніко-економічне старіння основних засобів (моральний знос) – це процес знецінення діючих засобів праці до настання повного фізичного зносу під впливом науково-технічного прогресу. Воно характеризується поступовою втратою засобами праці своєї споживчої вартості внаслідок удосконалення існуючих та створення нових засобів виробництва, упровадження принципово нової технології. Старіння властиве передовсім машинам й устаткуванню, обчислювальній техніці, транспортним засобам і пов'язане з реальними економічними збитками для підприємств, що експлуатують застарілу техніку.

Ступінь техніко-економічного старіння оцінюється за допомогою наступного коефіцієнта:

$$k_{\tau-e} = 1 - \frac{B_1}{B_0} \cdot \frac{P_0}{P_1}, \quad (3.11)$$

де V_0, V_1 – повна вартість (ціна) застосовуваного й нового об'єктів основних засобів;

P_0, P_1 – продуктивність праці застосовуваного й нового об'єктів основних засобів.

Рівень техніко-економічного старіння також можна визначити, розрахувавши питому вагу знарядь праці, що експлуатуються у виробництві 10, 15 або 20 років.

Фізичний знос і техніко-економічне старіння діючих об'єктів основних засобів можна усунути частково або повністю, застосовуючи різні форми відтворення: технічні огляди, поточні ремонти, капітальний ремонт, модернізацію.

Окремі види об'єктів основних засобів складаються з великої кількості конструктивних елементів (деталей, вузлів), які виготовлені з різних за міцністю матеріалів, виконують різні технологічні функції, мають неоднакове експлуатаційне навантаження й внаслідок цього спрацьовуються нерівномірно. Це обумовлює необхідність заміни або відновлення зношених конструктивних елементів устаткування та інших видів засобів праці задовго до того, коли кожний із цих об'єктів у цілому стане непридатним для подальшого використання у виробничому процесі. Таке часткове відновлення засобів праці здійснюється за допомогою періодичних ремонтів.

Таким чином, суть *ремонтів* полягає в усуненні фізичного зносу конструктивних елементів та забезпеченні в такий спосіб постійної дієздатності об'єктів основних засобів протягом усього періоду їхньої експлуатації.

На підприємствах різних галузей застосовують типові системи технічного обслуговування й ремонту об'єктів основних засобів, що передбачають періодичне проведення необхідних профілактично-технічних операцій – технічних оглядів, поточних і капітальних ремонтів.

Призначення *поточного ремонту* – збереження об'єктів основних засобів в придатному для експлуатації стані шляхом проведення регулярних ремонтно-профілактичних операцій з метою усунення дрібних неполадок і запобігання прогресуючому фізичному зносу.

Мета *капітального ремонту* полягає в максимально можливому відновленні первісних техніко-експлуатаційних параметрів об'єктів основних засобів. На відміну від поточного ремонту капітальний ремонт є більш складним за обсягом виконуваних робіт, і проводять його здебільшого через тривалі проміжки часу (один раз на кілька років). Особливим видом найскладніших ремонтних робіт є *відновлювальний ремонт*, необхідність у проведенні якого виникає внаслідок стихійного лиха (пожежі, повені, землетруси).

Витрати на поточний ремонт є постійними й відносно рівномірними протягом експлуатаційного періоду, а тому їх відносять на собівартість продукції (надання послуг). Проведення капітального ремонту потребує значних одноразових витрат, що унеможлиблює пряме включення таких до собівартості продукції: ці витрати визначають заздалегідь і відносять на собівартість продукції рівномірно протягом ремонтного циклу, тобто протягом періоду між двома послідовними капітальними ремонтами. Відновлювальний ремонт фінансують за рахунок державного страхового (резервного) фонду й за характером та обсягами робіт відносять до сфери капітального будівництва.

Загальний розмір витрат на ремонтно-технічне обслуговування об'єктів основних засобів залежить від кількості ремонтів протягом фактичного строку їх експлуатації та від собівартості кожного ремонту. Це означає, що для помітного зменшення витрат на ремонт необхідно: по-перше, довести до раціонального мінімуму кількість ремонтів об'єктів основних засобів протягом усього періоду їхнього функціонування; по-друге, максимально зменшити витрати на проведення одного ремонту.

Наприклад, проведення першого капітального ремонту в більшості випадків є економічно вигідним у порівнянні з придбанням нового об'єкту основних засобів (фактичні витрати на ремонт у цьому випадку не перевищують 35–40 % балансової вартості об'єкта). Але вже наступні капітальні ремонти коштують дорожче, ніж нове устаткування аналогічного призначення.

Для підвищення ефективності процесу відновлення об'єктів основних засобів важлива *модернізація діючого устаткування*, що означає його вдосконалення з метою запобігання техніко-економічному старінню та підвищення техніко-експлуатаційних параметрів до рівня сучасних вимог.

3.4 Амортизація основних засобів

Амортизація основних засобів – це процес поступового перенесення вартості основних засобів на вартість продукції, що виготовляється, із метою накопичення коштів в амортизаційному фонді для повного оновлення основних засобів.

Амортизація є одним з елементів витрат і собівартості продукції. Амортизаційні відрахування включаються в собівартість продукції. Повертаються на підприємство у вигляді виручки від реалізації продукції.

У бухгалтерському обліку об'єктами амортизації є основні засоби та нематеріальні активи, що мають вартість і обмежений термін корисної експлуатації. Земля, наприклад, має необмежений термін корисної експлуатації, тому амортизації не підлягає.

Амортизаційні відрахування вилученню до бюджету не підлягають і не можуть бути базою для нарахування податків, зборів (обов'язкових платежів) [4].

Накопичуючи амортизаційні відрахування, підприємство формує амортизаційний фонд, який призначений для подальшого оновлення (покупки нових) власних основних засобів.

Сума амортизаційних відрахувань розраховується на основі норм амортизації.

Базою нарахування амортизаційних відрахувань є вартість, яка амортизується, або балансова вартість.

Норма амортизації ($N_a, \%$) – це частка вартості основних засобів, яка щорічно переноситься на готову (створену) продукцію. Норма амортизації – це щорічний відсоток відшкодування вартості зношеної частини основних засобів.

$$N_a = \frac{\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}}}{\Phi_{\text{перв}} \cdot T_{\text{екс}}} \cdot 100 \%, \quad (3.12)$$

де $\Phi_{\text{перв}}$ – первісна вартість об'єкта основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{л}}$ – ліквідаційна вартість об'єкта основних засобів, грн;

$(\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}})$ – вартість, яка амортизується, грн;

$T_{\text{екс}}$ – термін корисної експлуатації (використання) основних засобів, рік.

Термін корисної експлуатації – це очікуваний період часу, протягом якого об'єкти основних засобів будуть використовуватися у виробництві.

Нормативний термін експлуатації основних засобів – це термін, закладений при проектуванні основних засобів (за паспортними даними).

Строк корисного використання об'єкту основних засобів не обов'язково повинен збігатися з нормативним терміном його використання. Підприємство має право довше експлуатувати основні засоби.

Амортизаційні відрахування ($A_{\text{в}}$, грн) – це грошове вираження розміру амортизації, яке відповідає ступеню зносу основних засобів.

$$A_{\text{в}} = \frac{\Phi_{\text{перв, бал. (зал.)}} \cdot N_a}{100\%}, \quad (3.13)$$

де A_v – амортизаційні відрахування основних засобів за звітний період, грн;

$\Phi_{\text{перв.бал(зал)}}$ – первісна, балансова (залишкова) вартість основних засобів на початок звітного періоду, грн;

N_a – норма амортизації, %.

Головним економічним важелем у системі амортизації є методи нарахування амортизації, які дають змогу регулювати формування необхідної величини амортизаційного фонду, рівень та інтенсивність акумулювання ресурсів для забезпечення безперебійного функціонування основних засобів [4].

Метод амортизації об'єктів основних засобів обирається підприємством самостійно, з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигід від його використання.

Величина амортизаційних відрахувань визначається такими параметрами об'єкта (деякі з них можуть не використовуватися в тому чи іншому методі): первісна (переоцінена, відновна вартість), ліквідаційна вартість, строк корисної експлуатації, прогнозний обсяг виробництва продукції, що виготовлена за допомогою цього об'єкта основних засобів.

Національним стандартом бухгалтерського обліку (НСБО 7 «Основні засоби») і Податковим Кодексом України започатковано 5 бухгалтерських методів нарахування амортизації:

- прямолінійний;
- зменшення залишкової вартості;
- прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивний;
- виробничий.

Розглянемо сутність цих методів і розрахунок сум амортизаційних відрахувань на конкретному прикладі.

Приклад. Підприємство придбало токарний верстат, який зарахований на баланс за первісною вартістю 330 тис. грн. Верстат відноситься до 4-ї групи основних засобів. Строк корисного використання верстата – 5 років. Після закінчення терміну експлуатації верстат планують утилізувати й отримати за це 10 тис. грн. Відповідно до вихідних даних верстат купувався з метою виготовлення на ньому 72 000 шт. виробів, причому в 1-й рік планується випустити 18 000 шт. виробів, у 2-й – 18 000 шт., у 3-й – 16 000 шт., у 4-й – 10 000 шт., у 5-й – 10 000 шт. Необхідно розрахувати суму амортизаційних відрахувань по роках (A_{oi}) і балансову (залишкову) вартість по роках, використовуючи різні методи нарахування амортизації.

1. Прямолінійний метод

При використанні цього методу вартість об'єкта основних засобів списується однаковими частинами (рівномірно) протягом усього періоду його експлуатації.

У цьому методі амортизаційні відрахування рівномірно розподіляються по роках експлуатації.

Цей метод найбільш характерний для пасивної частини основних засобів (група 3): будівлі, споруди, їхні структурні компоненти, меблі.

$$N_a = \frac{\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}}}{\Phi_{\text{перв}} \cdot T_{\text{екс}}} \cdot 100\%,$$
$$A_{\text{в}} = \frac{\Phi_{\text{перв, бал (зал)}} \cdot N_a}{100\%},$$
$$\Phi_{\text{бал (зал)}i} = \Phi_{\text{бал (зал)}i-1} (\Phi_{\text{перв}}) - A_{\text{в}} \quad (3.14)$$

Сума амортизаційних відрахувань для кожного року експлуатації є однаковою.

Норма амортизаційних відрахувань

$$N_a = \frac{330 - 10}{330 \cdot 5} \cdot 100\% = 19,4 \%$$

Річна сума амортизаційних відрахувань

$$A_{\text{в}} = \frac{330 \cdot 19,4}{100\%} = 64,02 \text{ тис. грн.}$$

Залишкова (балансова) вартість основних засобів після 1-го року експлуатації об'єкта основних засобів

$$\Phi_{\text{зал}1} = \Phi_{\text{перв}} - A_{\text{в}} = 330 - 64,02 = 265,98 \text{ тис. грн.}$$

Залишкова (балансова) вартість основних засобів після 2-го року експлуатації об'єкта основних засобів

$$\Phi_{\text{зал}2} = \Phi_{\text{зал}1} - A_{\text{в}} = 265,98 - 64,02 = 201,96 \text{ тис. грн.}$$

Залишкова (балансова) вартість основних засобів після 3-го року експлуатації об'єкта основних засобів

$$\Phi_{\text{зал}3} = \Phi_{\text{зал}2} - A_{\text{в}} = 201,96 - 64,02 = 137,94 \text{ тис. грн.}$$

Залишкова (балансова) вартість основних засобів після 4-го року експлуатації об'єкта основних засобів

$$\Phi_{\text{зал } 4} = \Phi_{\text{зал } 3} - A_{\text{в}} = 137,94 - 64,02 = 73,92 \text{ тис. грн.}$$

Залишкова (балансова) вартість основних засобів після 5-го року експлуатації об'єкта основних засобів

$$\Phi_{\text{зал } 5} = \Phi_{\text{зал } 4} - A_{\text{в}} = 73,92 - 64,02 = 9,9 \text{ тис. грн.}$$

Недоліком прямолінійного методу є те, що метод не враховує моральний знос основних засобів і необхідність збільшення витрат на ремонт в останні роки експлуатації об'єкта основних засобів.

2. Метод зменшення залишкової вартості

Суть методу зменшення залишкової вартості полягає в тому, що на початку експлуатації основних виробничих засобів суми нарахованої амортизації значно перевершують амортизаційні суми, нараховані наприкінці терміну служби об'єкта. Використовуючи цей метод, виходять із того, що багато видів основних засобів виробничого призначення діють більш ефективно, доки вони ще нові й мають високий виробничий потенціал.

Амортизаційні відрахування визначаються за допомогою фіксованого (постійного) відсотка від залишкової вартості об'єкта.

$$N_a = \left(1 - \sqrt[\text{Текс.}]{\frac{\Phi_{\text{л}}}{\Phi_{\text{перв}}}}\right) \cdot 100\%, \quad (3.15)$$

$$A_{\text{в}i} = \frac{\Phi_{\text{бал. (зал)}i-1} \cdot N_a}{100\%}, \quad (3.16)$$

$$\Phi_{\text{бал. (зал)}i} = \Phi_{\text{бал. (зал)}i-1} - A_{\text{в}i}. \quad (3.17)$$

$$N_a = \left(1 - \sqrt[5]{\frac{10}{330}}\right) \cdot 100\% = (1 - 0,4969) \cdot 100 = 50,31 = 50,3\%,$$

$$A_{\text{в}1} = \frac{330 \cdot 50,3}{100\%} = 165,99 \text{ тис. грн,}$$

$$\Phi_{\text{зал } 1} = \Phi_{\text{перв}} - A_{\text{в}1} = 330 - 165,99 = 164,01 \text{ тис. грн,}$$

$$A_{\text{в}2} = \frac{164,01 \cdot 50,3}{100\%} = 82,5 \text{ тис. грн,}$$

$$\Phi_{\text{зал } 2} = \Phi_{\text{зал } 1} - A_{\text{в } 2} = 164,01 - 82,5 = 81,51 \text{ тис. грн,}$$

$$A_{\text{в } 3} = \frac{81,51 \cdot 50,3}{100\%} = 41,0 \text{ тис. грн,}$$

$$\Phi_{\text{зал } 3} = \Phi_{\text{зал } 2} - A_{\text{в } 3} = 81,51 - 41 = 40,51 \text{ тис. грн,}$$

$$A_{\text{в } 4} = \frac{40,51 \cdot 50,3}{100\%} = 20,38 \text{ тис. грн,}$$

$$\Phi_{\text{зал } 4} = \Phi_{\text{зал } 3} - A_{\text{в } 4} = 40,51 - 20,38 = 20,13 \text{ тис. грн,}$$

$$A_{\text{в } 5} = \frac{20,13 \cdot 50,3}{100\%} = 10,13 \text{ тис. грн,}$$

$$\Phi_{\text{зал } 5} = \Phi_{\text{зал } 4} - A_{\text{в } 5} = 20,13 - 10,13 = 10 \text{ тис. грн.}$$

У цьому методі амортизаційні відрахування за останній рік дорівнюють залишковій вартості об'єкта основних засобів за останній рік експлуатації.

У методі зменшення залишкової вартості суми нарахованої амортизації на початку експлуатації об'єкта основних засобів значно перевищують суми амортизації, нараховані наприкінці терміну служби об'єкта. Використовуючи цей метод виходять із того, що багато об'єктів основних засобів працюють більш ефективно на початку терміну експлуатації, коли вони нові й мають високий виробничий потенціал. Згодом витрати на ремонт збільшуються. Це призводить до того, що загальна сума витрат на ремонт і сума амортизаційних відрахувань із плином часу залишається практично незмінною протягом кількох років. У результаті корисність об'єктів основних засобів залишається однаковою тривалий період часу.

Тому цей метод застосовують для тих об'єктів основних засобів, які схильні до впливу швидкого техніко-економічного (морального) зносу внаслідок НТП (наприклад, ПЕОМ), коли новий об'єкт основних засобів дає найбільшу віддачу в перші роки експлуатації. Використовується при випуску продукції, на яку попит швидко змінюється (існує ймовірність зниження попиту на продукцію раніше, ніж зноситься устаткування для її виробництва).

3. Метод прискореного зменшення залишкової вартості

У цьому методі ліквідаційна вартість об'єкту не враховується.

Величина річних амортизаційних відрахувань у цьому методі вдвічі більша, ніж при використанні прямолінійного методу.

Переваги ті ж, що й в методі зменшення залишкової вартості.

$$N_a = 2 \cdot \frac{1}{T_{\text{екс}}} 100\%, \quad (3.18)$$

$$A_{\text{Ві}} = \frac{\Phi_{\text{бал (зал)і-1}} \cdot N_a}{100\%},$$

$$\Phi_{\text{бал (зал)і}} = \Phi_{\text{бал (зал)і-1}} - A_{\text{Ві}},$$

$$N_a = 2 \cdot \frac{1}{5} 100\% = 40 \%,$$

$$A_{\text{В 1}} = \frac{330 \cdot 40}{100\%} = 132 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал 1}} = 330 - 132 = 198 \text{ тис. грн},$$

$$A_{\text{В 2}} = \frac{198 \cdot 40}{100\%} = 79,2 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал 2}} = 198 - 79,2 = 118,8 \text{ тис. грн},$$

$$A_{\text{В 3}} = \frac{118,8 \cdot 40}{100\%} = 47,52 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал 3}} = 118,8 - 47,52 = 71,28 \text{ тис. грн},$$

$$A_{\text{В 4}} = \frac{71,28 \cdot 40}{100\%} = 28,51 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал 4}} = 71,28 - 28,51 = 42,77 \text{ тис. грн},$$

$$A_{\text{В 5}} = \Phi_{\text{перв.}} - A_{\text{В } \Sigma} = 330 - (132 + 79,2 + 47,52 + 28,51) = 42,77 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал 5}} = 42,77 - 42,77 = 0 \text{ тис. грн}.$$

Метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується лише при нарахуванні амортизації об'єктів основних засобів, що входять до груп: 4-а група – машини й устаткування та 5-а група – транспортні засоби.

4. Кумулятивний метод

Цей метод називають методом списання вартості за сумою кількості років.

У кумулятивному методі використовуються більш високі суми амортизаційних відрахувань у першій половині амортизаційного періоду й відбувається поступове зниження сум амортизації в другій половині.

Переваги методу такі ж, що і в методах зменшення залишкової вартості й прискореного зменшення залишкової вартості.

$$N_{ai} = K_{\text{кум}i} = \frac{T_{\text{зал}}}{\sum T_{\text{екс}}} 100\%, \quad (3.19)$$

де $K_{\text{кум}i}$ – кумулятивний коефіцієнт;

$T_{\text{зал}}$ – кількість років, що залишилося до кінця строку корисної експлуатації об'єкту основних засобів;

$\sum T_{\text{екс}}$ – сума кількості років корисної експлуатації об'єкту основних засобів.

$$A_{Bi} = N_{ai} \cdot (\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}}), \quad (3.20)$$

$$\Phi_{\text{бал(зал)}i} = \Phi_{\text{бал(зал)}i-1} - A_{Bi},$$

$$N_{a1} = K_{\text{кум}1} = \frac{5}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,333,$$

$$N_{a2} = K_{\text{кум}2} = \frac{4}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,267,$$

$$N_{a3} = K_{\text{кум}3} = \frac{3}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,2,$$

$$N_{a4} = K_{\text{кум}4} = \frac{2}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,133,$$

$$N_{a5} = K_{\text{кум}5} = \frac{1}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,067,$$

$$A_{B1} = 0,333 \cdot (330 - 10) = 106,56 \text{ тис. грн},$$

$$A_{B2} = 0,267 \cdot (330 - 10) = 85,44 \text{ тис. грн},$$

$$A_{B3} = 0,2 \cdot (330 - 10) = 64 \text{ тис. грн},$$

$$A_{B4} = 0,133 \cdot (330 - 10) = 42,56 \text{ тис. грн},$$

$$A_{B5} = 0,067 \cdot (330 - 10) = 21,44 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал}1} = 330 - 106,56 = 223,44 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал}2} = 223,44 - 85,44 = 138 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал}3} = 138 - 64 = 74 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал}4} = 74 - 42,56 = 31,44 \text{ тис. грн},$$

$$\Phi_{\text{зал}5} = 31,44 - 21,44 = 10 \text{ тис. грн}.$$

5. Виробничий метод

Цей метод базується на тому, що амортизація є тільки результатом експлуатації об'єкту основних засобів, і термін корисної експлуатації не має ніякого значення в процесі її нарахуванні.

У цьому випадку нарахування амортизації здійснюється в залежності від виробітку об'єкту за весь період експлуатації у відповідних одиницях виміру (кількість виготовленої продукції, відпрацьованого часу, величини пробігу промислового транспорту).

$$N_a = \frac{\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}}}{N_{\text{вип.н}}}, \quad (3.21)$$

$N_{\text{вип.н}}$ – нормативна кількість продукції, що випускається, яку підприємство очікує виробити з використанням об'єкта основних засобів, шт. Для нарахування амортизації використовується $N_{\text{вип.факт.і}}$ – фактичний річний обсяг випуску продукції, шт.

$$A_{\text{в і}} = N_{\text{вип факт і}} \cdot N_a, \quad (3.22)$$

$$\Phi_{\text{бал(зал)і}} = \Phi_{\text{бал(зал)і-1}} - A_{\text{в і}}$$

$$N_a = \frac{330\,000 - 10\,000}{72\,000} = 4,44 \text{ грн./шт.}$$

$$A_{\text{в1}} = 18\,000 \cdot 4,44 = 79,92 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{\text{в2}} = 18\,000 \cdot 4,44 = 79,92 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{\text{в3}} = 16\,000 \cdot 4,44 = 71,04 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{\text{в4}} = 10\,000 \cdot 4,44 = 44,4 \text{ тис. грн.}$$

$$A_{\text{в5}} = 10\,000 \cdot 4,44 = 44,4 \text{ тис. грн.}$$

$$\Phi_{\text{зал 1}} = 330 - 79,92 = 250,08 \text{ тис. грн.}$$

$$\Phi_{\text{зал 2}} = 250,08 - 79,92 = 170,16 \text{ тис. грн.}$$

$$\Phi_{\text{зал 3}} = 170,16 - 71,04 = 99,12 \text{ тис. грн.}$$

$$\Phi_{\text{зал 4}} = 99,12 - 44,4 = 54,72 \text{ тис. грн.}$$

$$\Phi_{\text{зал 5}} = 54,72 - 44,4 = 10,32 \text{ тис. грн.}$$

Виробничий метод нарахування амортизації використовується для об'єктів основних засобів, які експлуатуються нерівномірно, наприклад у разі неритмічності роботи устаткування, сезонному

характері виробництва. Часто цей метод використовується для амортизації вантажних автомобілів.

3.5 Ефективність використання основних засобів

При оцінці ефективності використання основних засобів підприємства використовуються дві групи показників:

- узагальнюючі;
- конкретні.

Узагальнюючі показники залежать від багатьох економічних і техніко-організаційних чинників і відображають кінцевий результат використання основних засобів. До них відносяться:

- фондвіддача;
- фондомісткість;
- фондоозброєність праці;
- рентабельність основних засобів;
- коефіцієнт введення основних засобів;
- коефіцієнт виведення основних засобів;
- коефіцієнт приросту вартості основних засобів;
- коефіцієнт зносу основних засобів;
- коефіцієнт придатності.

Фондовіддача характеризує величину виготовленої (реалізованої) продукції, що припадає на одиницю вартості основних засобів. Розраховується по підприємству як відношення вартості товарної, реалізованої або чистої продукції до середньорічної вартості основних засобів:

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ср.р}}} = \frac{\sum N_i \cdot \text{Ц}_i}{\Phi_{\text{ср.р}}}, \left[\frac{\text{грн./рік}}{\text{грн.}} \right] \text{ або } [\text{грн}]. \quad (3.23)$$

де O – річний обсяг випуску товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн;

N_i – обсяг випуску продукції в натуральному вираженні, шт. (т, м);

Ц_i – ціна одиниці виробу, грн/шт.

Для ефективного функціонування підприємства показник фондвіддачі повинен бути вище одиниці ($\Phi_{\text{в}} > 1$) і мати тенденцію до зростання.

Фондомісткість – це величина, обернена до показника фондovіддачі, визначає частину вартості основних засобів, що припадає на одиницю вартості продукції, що випускається, тобто показує, на яку суму необхідно підприємству придбати основних засобів для випуску необхідного обсягу продукції:

$$\Phi_M = \frac{1}{\Phi_B} = \frac{\Phi_{\text{ср.р}}}{O} \left[\frac{\text{грн.}}{\text{грн./рік.}} \right] \text{ або } [\text{грн.}] \quad (3.24)$$

Для ефективного функціонування підприємства показник фондovіддачі повинен бути менше одиниці ($\Phi_M < 1$) і мати тенденцію до зниження.

Фондоозброєність праці – це відношення вартості основних засобів до чисельності працівників підприємства (або його підрозділу):

$$\Phi_B = \frac{\Phi_{\text{ср.р}}}{Ч}, \left[\frac{\text{грн.}}{\text{ос}} \right] \quad (3.25)$$

де Ч – чисельність працівників, осіб.

Ця величина повинна безперервно збільшуватися, тому що від неї залежить продуктивність праці. При цьому необхідно, щоб виконувалося співвідношення: темпи зростання продуктивності праці повинні бути вищими за темпи зростання фондоозброєності праці.

Рентабельність основних засобів – це показник ефективності використання основних засобів підприємства, який розраховується як відношення величини прибутку підприємства до середньорічної вартості основних засобів:

$$P_{\text{осн.з}} = \frac{\Pi}{\Phi_{\text{ср.р}}} \cdot 100\%, \quad (3.26)$$

де Π – величина прибутку підприємства (використовується валовий, операційний або чистий прибуток), грн.

Цей показник повинен зростати по підприємству.

Коефіцієнт введення основних засобів у виробництво

$$K_{\text{вв}} = \frac{\sum \Phi_{\text{вв}}}{\Phi_{\text{к.р}}} \cdot 100\%, \quad (3.27)$$

де $\sum \Phi_{\text{вв}}$ – сума введених в експлуатацію основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{к.р}}$ – вартість основних засобів на кінець року, грн:

$$\Phi_{к.р} = \Phi_{п.р} + \sum \Phi_{вв} - \sum \Phi_{вив},$$

тут $\Phi_{п.р}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\sum \Phi_{вив}$ – сума виведених з експлуатації основних засобів, грн.

Коефіцієнт виведення основних засобів із виробництва

$$K_{вив} = \frac{\sum \Phi_{вив}}{\Phi_{п.р}} \cdot 100\%. \quad (3.28)$$

Коефіцієнт виведення основних засобів відображає частину виведених із експлуатації основних засобів у зв'язку з фізичним та моральним їх зносом і неможливістю їхнього подальшого використання у виробничому процесі.

Коефіцієнти введення й виведення основних засобів характеризують динаміку основних засобів у виробництві.

Коефіцієнт приросту вартості основних засобів

$$K_{прир} = \frac{\Phi_{к.р}}{\Phi_{п.р}} \cdot 100\% - 100\% = \frac{\Phi_{вв} - \Phi_{вив}}{\Phi_{п.р}} \cdot 100\%. \quad (3.29)$$

Коефіцієнт зносу показує, яка частка вартості основних засобів підприємства вже перенесена на вартість продукції, що виготовляється підприємством (відображена у витратах на виробництво в попередніх періодах). Характеризує ступінь фізичного зносу основних засобів.

$$K_{зн} = \frac{\sum A_v}{\Phi_{перв}}, \quad (3.30)$$

де $\sum A_v$ – сума амортизаційних відрахувань за період експлуатації основних засобів, грн.

Коефіцієнт придатності основних засобів, навпаки, показує частку ще не зношеної вартості основних засобів, тобто можливість подальшого використання основних засобів.

$$K_{пр} = 1 - K_{зн} \quad (3.31)$$

Коефіцієнти зносу та придатності основних засобів відносяться до показників зносу основних засобів.

Конкретні показники ефективності використання основних засобів характеризують рівень їхнього використання в залежності від окремих факторів. До них відносяться:

- показник *екстенсивного* використання основних засобів, що відображає рівень їх використання за часом;
- показник *інтенсивного* використання основних засобів, що відображає рівень їх використання за продуктивністю;
- показник *інтегрального* використання основних засобів, що враховує сукупний вплив усіх чинників – як екстенсивних, так і інтенсивних;
- коефіцієнт *змінності* роботи устаткування.

Конкретні показники характеризують ефективність використання окремих груп основних засобів.

Коефіцієнт екстенсивного використання устаткування

$$K_{\text{екс}} = \frac{F_{\phi}}{F_{\text{пл}}}, \quad (3.32)$$

де F_{ϕ} – фактично відпрацьований устаткуванням час, год;

$F_{\text{пл}}$ – час роботи устаткування за планом, год.

$$F_{\text{пл}} = (F_{\text{к}} - (B + \Pi)) \cdot T_{\text{зм}} \cdot Z_{\text{зм}} - T_{\text{пер}} - T_{\text{ППР}}, \quad (3.33)$$

де $F_{\text{к}}$ – календарний фонд часу, дні;

B, Π – кількість вихідних і святкових днів, дні;

$T_{\text{зм}}$ – тривалість робочої зміни, год;

$Z_{\text{зм}}$ – кількість змін роботи устаткування на добу;

$T_{\text{пер}}$ – час технологічних перерв у роботі устаткування, год;

$T_{\text{ППР}}$ – час планово-попереджувальних ремонтів устаткування, год.

Слід зазначити, що збільшення $K_{\text{екс}}$, а отже збільшення часу роботи основних засобів, – це екстенсивний шлях розвитку підприємства.

Коефіцієнт інтенсивного використання устаткування

$$K_{\text{інт}} = \frac{B_{\phi}}{B_{\text{пл}}} = \frac{O_{\phi}}{O_{\text{пл}}}, \quad (3.34)$$

де B_{ϕ} – фактична продуктивність (виробіток) устаткування в одиницю часу, шт./рік;

$B_{\text{пл}}$ – запланована (технічно обґрунтована) продуктивність устаткування в одиницю часу, шт./рік;

O_{ϕ} – фактичний обсяг випуску продукції, шт. (грн);

$O_{\text{пл}}$ – потенційно можливий обсяг випуску продукції (потужність виробництва), шт. (грн).

Коефіцієнт інтегрального використання устаткування

$$K_{\text{інтегр}} = K_{\text{екс}} \cdot K_{\text{інт}} \quad (3.35)$$

Коефіцієнт змінності роботи устаткування показує, скільки в середньому змін працює устаткування за добу.

$$K_{\text{зм}} = \frac{B_1 + B_2 + B_3}{B_3}, \quad (3.36)$$

де B_1, B_2, B_3 – кількість одиниць устаткування (наприклад, верстатів), що працює, відповідно, в 1, 2, 3 зміни, од.;

B_3 – загальне число одиниць устаткування, установленого на ділянці (у цеху, на підприємстві), од.

Формула розрахунку коефіцієнта змінності з урахуванням відпрацьованого часу устаткування:

$$K_{\text{зм}} = \frac{B_1 \cdot F_{\text{д1}} + B_2 \cdot F_{\text{д2}} + B_3 \cdot F_{\text{д3}}}{B_3 \cdot T_{\text{зм}}}, \quad (3.37)$$

де $F_{\text{д1}}, F_{\text{д2}}, F_{\text{д3}}$ – час роботи устаткування в 1, 2, 3 зміни, год;

$T_{\text{зм}}$ – тривалість робочої зміни, год.

3.6 Напрями підвищення ефективності використання основних засобів

Основні напрями підвищення ефективності використання основних засобів [4]:

1. Усебічне прискорення розвитку машинобудівного комплексу України, радикальна перебудова його структури з метою максимально можливого задоволення попиту на достатньо широку номенклатуру різних видів машин та устаткування, забезпечення виготовлення нових поколінь техніки, розроблення та організація виробництва тих знарядь праці, які раніше взагалі не виготовлялися або імпортувалися з інших країн.

2. Зосередження зусиль різних галузей науки на пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу, форсованому розвитку перш за все наукомістких виробництв, істотному підвищенні техніко-організаційного рівня та соціально-економічної ефективності виробництва на підприємствах різних галузей національної економіки.

3. Корінне поліпшення всієї організації робіт на всіх стадіях відтворювального процесу (проектування → виробництво → реалізація → запровадження → експлуатація нової техніки).

4. Дотримання кожним підприємством власної стратегії технічного, організаційного та економічного розвитку; переорієнтація інвестиційної політики на максимальне технічне переозброєння й реконструкцію діючих виробничих об'єктів; значне збільшення масштабів вилучення з виробництва технічно застарілих і економічно малоефективних машин та устаткування, перехід від практики одиничної заміни зношених знарядь праці до систематичного комплексного оновлення техніко-технологічної бази взаємопов'язаних виробничих ланок підприємств.

5. Створення ринкового економічного механізму країни, спроможного забезпечити постійну зацікавленість усіх ланок управління виробництвом у здійсненні найефективніших відтворювальних процесів і сприйняття науково-технічних і організаційних новацій (нововведень).

6. Скорочення простоїв устаткування. На підприємствах кількість невикористаного протягом доби устаткування нерідко досягає 15–20 % загального його парку, а внутрішньозмінні простої становлять 10–15 % робочого часу. Це обумовлено неузгодженістю пропускнуої спроможності окремих цехів і дільниць; незадовільною організацією техніко-профілактичного обслуговування та ремонту устаткування, дефіцитом робітників певних професій; перебоями в забезпеченні робочих місць матеріалами, електроенергією, комплектуючими виробами, оснащенням, пристроями, підйомно-транспортними засобами.

7. Підвищення коефіцієнта змінності роботи устаткування. В Україні цей показник у теперішній час не виправдано низький і свідчить про наявність досить великих резервів ліпшого використання знарядь праці. Якщо довести коефіцієнт змінності роботи устаткування до раціонального рівня (1,7–1,8), то можна буде збільшити випуск машинобудівної продукції більше ніж на 30 %.

8. Значному поліпшенню екстенсивного завантаження засобів праці сприяє зниження частини недіючого устаткування, яка на підприємствах України є значною (кілька десятків тисяч одиниць), а також виведення з експлуатації зайвого й неефективно використовуваного устаткування та організація завдяки цьому повноцінної двозмінної роботи. Здійснення таких заходів дало б можливість підвищити фондвіддачу на підприємствах різних галузей промисловості на 10–15 %.

9. Вирішальне значення для підвищення інтенсивного використання основних засобів має своєчасна заміна та модернізація фізично зношеного та технічно застарілого устаткування. Для підтримки порівняно високого технічного рівня виробництва на підприємствах необхідно замінювати 4–6 % і модернізувати 6–8 % діючого парку машин, устаткування та інших видів знарядь праці.

10. До важливих факторів, що зумовлюють зростання продуктивності устаткування за одиницю часу, відноситься також запровадження нових технологій, інтенсифікація виробничих процесів.

11. Значного підвищення інтенсивного завантаження устаткування на підприємствах можна досягти завдяки застосуванню прогресивних форм і методів організації виробництва, які передбачають застосування високопродуктивного автоматизованого устаткування. За свідченням спеціальних досліджень, на підприємствах машинобудування виготовлення конструктивно й технологічно однорідних деталей на поточкових лініях забезпечує підвищення навантаження устаткування на 20–30 %.

12. Досить істотні резерви підвищення рівня екстенсивного та інтенсивного використання основних засобів можна реалізувати за допомогою освоєння у стислі строки проектних потужностей, введення в дію нових технологічних агрегатів, ліній, устаткування. Зараз час освоєння нових виробничих потужностей становить 5–6 років. Проте технічно та економічно обґрунтовані розрахунки свідчать про те, що реальні терміни введення в дію нових виробничих потужностей можуть бути скорочені до 1,5–2 років у добувній промисловості і до 1 року – в обробній.

13. Сучасна система хазяйнування повинна передбачати економічні стимули для більш ефективного використання основних засобів, усього майна підприємства. Існуюча система таких колективних та індивідуальних економічних стимулів в Україні поки існує на стадії розробки і розвитку. Швидшому її впровадженню сприятимуть: удосконалення податкового законодавства; побудова механізму оплати праці залежно від кінцевих результатів виробництва; гнучка амортизаційна та інвестиційна політика; державна підтримка великих інвестиційних проектів; інтенсифікація зовнішньоекономічної діяльності; розвиток фінансового ринку й здешевлення вартості кредитних ресурсів.

ТЕСТИ

I Амортизація основних засобів – це:

1. Витрати на утримання основних засобів
2. Процес поступового перенесення вартості основних засобів на вартість продукції, що виготовляється
3. Показник ефективності використання основних засобів підприємства

II Вартість відтворення основних засобів у сучасних умовах виробництва враховує ті ж витрати, що й первісна вартість, але за сучасними діючими цінами – це:

1. Первісна вартість
2. Відновна вартість
3. Повна вартість

III Вартість основних засобів у новому, не спрацьованому стані, тобто без урахування вартості зносу. Саме за цією вартістю основні засоби ставляться на баланс підприємства протягом усього періоду їхнього функціонування:

1. Первісна вартість
2. Відновна вартість
3. Повна вартість

IV У цьому методі нарахування амортизації річна сума амортизації визначається як добуток фактичного річного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

1. Прямолінійний метод
2. Метод зменшення залишкової вартості основних засобів
3. Метод прискореного зменшення залишкової вартості основних засобів
4. Виробничий метод
5. Кумулятивний метод

V До активної частини основних виробничих засобів відносяться:

1. Будівлі, споруди, інвентар
2. Будівлі, споруди, незавершене виробництво, готова продукція
3. Машини, устаткування, інструмент, транспортні засоби
4. Незавершене виробництво, машини, транспортні засоби

VI До активної частини основних засобів відносяться:

1. Робочі машини
2. Вимірювальні пристрої
3. Силові машини
4. Будівлі
5. Споруди

VII До основних засобів відносяться:

1. Машина й устаткування
2. Готова продукція
3. Виробничі запаси
4. Транспортні засоби
5. Грошові кошти

VIII До пасивної частини основних виробничих засобів відносяться:

1. Машина, споруди, транспортні засоби, збутова мережа
2. Устаткування, силові та робочі машини, вимірювальні прилади й техніка
3. Будівлі, споруди, інвентар

IX До складу основних виробничих засобів входять:

1. Будівлі, споруди, передавальні пристрої, устаткування, незавершене виробництво, інструменти та прилади, транспортні засоби
2. Будівлі, споруди, передавальні пристрої, транспортні засоби
3. Будівлі, споруди, машини, устаткування, транспортні засоби, інструменти та прилади, запаси сировини і матеріалів

X З яких джерел здійснюється формування амортизаційного фонду?

1. Статутного фонду підприємства
2. Чистого прибутку підприємства
3. Амортизаційних відрахувань

XI Залишкова вартість основних засобів розраховується, як:

1. Первісна або переоцінена вартість основних засобів за вирахуванням їхньої ліквідаційної вартості
2. Сума коштів, яку підприємство очікує отримати від ліквідації основних засобів після закінчення строку їхнього корисного використання
3. Первісна вартість основних засобів за вирахуванням суми зносу
4. Сума ціни придбання устаткування, витрат на його доставку та монтаж

XII Згідно із цим методом амортизації, вартість об'єкта основних засобів, що амортизується, рівномірно списується протягом усього строку його використання. Цей метод характерний для пасивної частини основних засобів: будівель, споруд, їхніх структурних компонентів.

1. Метод зменшення залишкової вартості
2. Метод прискореного зменшення залишкової вартості
3. Прямолінійний метод (метод прямолінійного списання)
4. Кумулятивний метод

5. Виробничий метод

XIII Знос, який настає під впливом навколишнього середовища й експлуатаційних навантажень. Відбувається деформація деталей, зношуються поверхні тертя. Цей знос зменшує вартість основних засобів і робить їх непридатними до експлуатації.

1. Фізичний знос
2. Моральний знос

XIV Коефіцієнт зносу основних засобів характеризує їхні:

1. Рух
2. Використання в часі
3. Використання за потужністю
4. Ефективність використання
5. Технічний стан

XV Коефіцієнт, який характеризує інтенсивність уведення в дію нових об'єктів основних засобів, – це:

1. Коефіцієнт уведення
2. Коефіцієнт зносу
3. Коефіцієнт придатності
4. Коефіцієнт виведення

XVI Коефіцієнт, який характеризує інтенсивність вибуття основних засобів протягом розрахункового періоду, – це:

1. Коефіцієнт уведення
2. Коефіцієнт зносу
3. Коефіцієнт виведення
4. Коефіцієнт придатності

XVII Коефіцієнт, який показує, яка частка вартості основних засобів підприємства вже перенесена на вартість готової продукції, інакше кажучи, характеризує ступінь зносу основних засобів, – це:

1. Коефіцієнт уведення
2. Коефіцієнт придатності
3. Коефіцієнт виведення
4. Коефіцієнт зносу

XVIII Метод нарахування амортизації, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів, називається:

1. Зменшення залишкової вартості
2. Кумулятивний
3. Прискореного зменшення залишкової вартості
4. Виробничий
5. Прямолінійний

XIX Норма амортизації показує:

1. Частку вартості основних засобів, що щорічно переноситься на створену продукцію
2. Яка сума коштів витрачається на відтворення основних засобів
3. Нормативний термін експлуатації основних засобів

XX Конкретними показниками ефективності використання основних засобів є:

1. Коефіцієнт змінності
2. Коефіцієнт інтенсивного використання устаткування
3. Фондоозброєність
4. Фондовіддача
5. Фондомісткість

XI Ознаками основних засобів підприємства як економічної категорії є:

1. Використовуються у виробничому процесі більше одного року
2. Підлягають амортизації
3. Переносять свою вартість на вартість готової продукції за один виробничий цикл
4. У процесі експлуатації змінюють свою натуральну форму й властивості

ЗАДАЧІ

Задача 1. Визначити розмір показника фондівіддачі в плановому році на підставі наступних даних: обсяг випуску продукції у звітному році 800 тис. грн, у плановому році передбачено зростання обсягу випуску продукції на 10 %, сума основних засобів 200 тис. грн.

Розв'язання

Величина фондівіддачі визначається за формулою

$$ФВ = \frac{0}{Ф_{ср.р}},$$

де O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн.

$$\Phi_{\text{в(пл)}} = \frac{\text{Опл}}{\Phi_{\text{ср.р (пл)}}} = \frac{800 \cdot 1,1}{200} = \frac{880}{200} = 4,4 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}}$$

Задача 2. Визначити середньорічну вартість основних засобів. Вартість на початок року – 90 млн. грн. Намічено ввести в експлуатацію нові виробничі засоби у квітні на 16 млн грн. Вартість основних засобів, намічених до вибуття з липня, – 3 млн грн.

Розв'язання

Середньорічна вартість основних засобів

$$\Phi_{\text{ср.р}} = \Phi_{\text{п.р}} + \frac{\sum \Phi_{\text{вв}} \cdot T_{\text{вв}} - \sum \Phi_{\text{вив}} \cdot T_{\text{вив}}}{12},$$

де $\Phi_{\text{п.р}}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\Phi_{\text{вв}}$ – вартість уведених в експлуатацію основних засобів протягом року, грн;

$\Phi_{\text{вив}}$ – вартість виведених з експлуатації основних засобів протягом року, грн;

$T_{\text{вв}}$ – кількість місяців у році, протягом яких відпрацювали введені основні засоби (номер місяця введення в експлуатацію основних засобів);

$T_{\text{вив}}$ – кількість місяців у році, протягом яких були виведені з експлуатації основні засоби (номер місяця виведення з експлуатації основних засобів);

12 – кількість місяців у році.

Слід зазначити, що середньорічна вартість основних засобів розраховується наприкінці року, тому номер місяців введення-виведення основних засобів приймаємо у зворотному порядку, починаючи з кінця року: грудень – 1, листопад – 2, жовтень – 3 і т. д. або за формулою

$$T_{\text{вв}} (T_{\text{вив}}) = 13 - \text{№ місяця за календарем},$$

$$\Phi_{\text{ср.р}} = 90 + \frac{16 \cdot (13 - 4) - 3 \cdot (13 - 7)}{12} = 100,5 \text{ млн грн.}$$

Задача 3. Визначити показник фондівдачі у звітному й плановому роках. Обсяг випуску продукції у звітному році 560 тис. грн, у плановому році передбачено зниження обсягу випуску продукції на 7 %, сума основних засобів 220 тис. грн.

Розв'язання

Величина фондівдачі визначається за формулою

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ср.р}}},$$

де O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн.

$$\Phi_{\text{в(зв)}} = \frac{\text{Озв.}}{\Phi_{\text{ср.р. (зв.)}}} = \frac{560}{220} = 2,54 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}},$$

$$\Phi_{\text{в(пл)}} = \frac{\text{Опл.}}{\Phi_{\text{ср.р. (пл.)}}} = \frac{560 \cdot 0,93}{220} = \frac{520,8}{220} = 2,37 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}}.$$

Задача 4. Визначити показник фондівдачі. Підприємство випускає на рік виробів А в кількості 6 000 штук, Б – 1 500 штук, В – 2 600 штук. Оптова ціна кожного виробу, відповідно, 5; 7,5; 6,5 тис. грн. Середньорічна вартість основних засобів підприємства становить 43 000 тис. грн.

Розв'язання

Величина фондівдачі визначається за формулою

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ср.р}}} = \frac{\sum N_i \cdot \Pi_i}{\Phi_{\text{ср.р}}}, \left[\frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}} \right] \text{ або } [\text{грн}].$$

де O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн;

N_i – обсяг випуску продукції в натуральному вираженні, шт. (тон, м);

Π_i – ціна одиниці виробу, грн/шт.

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{6\,000 \cdot 5 + 1\,500 \cdot 7,5 + 2\,600 \cdot 6,5}{43\,000} = 1,35 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}}.$$

Задача 5. У звітному році підприємство випустило продукції на 1 420 млн грн, при цьому фондівдача склала 1,6 грн. Визначити середньорічну вартість основних засобів.

Розв'язання

1. Величина фондівдачі визначається за формулою

$$\Phi_{\text{В}} = \frac{0}{\Phi_{\text{ср.р}}},$$

де O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн.

З формули фондovіддачі величина середньорічної вартості основних засобів визначається:

$$\Phi_{\text{ср.р}} = \frac{O}{\Phi_{\text{В}}}.$$

2. Визначення середньорічної вартості основних засобів:

$$\Phi_{\text{ср.р}} = \frac{1\,420}{1,6} = 887,5 \text{ млн грн.}$$

Задача 6. Визначити коефіцієнт екстенсивного використання устаткування. Верстат відпрацював за місяць 308 годин. У місяці 22 робочих дні, тривалість зміни 8 год, режим роботи 2 зміни, планом передбачено втрати часу на ремонт 3 % на місяць.

Розв'язання

Визначення коефіцієнта екстенсивного використання устаткування:

$$K_{\text{екс}} = \frac{F_{\text{ф}}}{F_{\text{пл}}},$$

де $F_{\text{ф}}$ – фактично відпрацьований устаткуванням час, год;

$F_{\text{пл}}$ – час роботи устаткування за планом, год.

$$F_{\text{пл}} = (F_{\text{к}} - (В + П)) \cdot T_{\text{зм}} \cdot Z_{\text{зм}} - T_{\text{пер}} - T_{\text{ППР}},$$

де $F_{\text{к}}$ – календарний фонд часу, дні;

$В, П$ – кількість вихідних і святкових днів, дні;

$T_{\text{зм}}$ – тривалість робочої зміни, год;

$Z_{\text{зм}}$ – кількість змін роботи устаткування на добу;

$T_{\text{пер}}$ – час технологічних перерв у роботі устаткування, год;

$T_{\text{ППР}}$ – час планово-попереджувальних ремонтів устаткування, год.

$$F_{\text{пл}} = 22 \cdot 8 \cdot 2 \cdot (1 - 0,03) = 341,4 \text{ год,}$$

$$K_{\text{екс}} = \frac{308}{341,4} = 0,902 = 90,2 \text{ \%}.$$

Задача 7. Визначити коефіцієнт інтенсивного використання устаткування. Фактичний обсяг випуску продукції 178 виробів на день. Планова продуктивність одиниці устаткування 25 шт. вир./год. Тривалість зміни – 8 год, час перерв – 0,5 год.

Розв'язання

Визначення коефіцієнта інтенсивного використання устаткування:

$$K_{\text{інт}} = \frac{V_{\text{ф}}}{V_{\text{пл}}} = \frac{O_{\text{ф}}}{O_{\text{пл}}},$$

де $V_{\text{ф}}$ – фактична продуктивність (виробіток) устаткування в одиницю часу, шт./рік;

$V_{\text{пл}}$ – запланована (технічно обґрунтована) продуктивність устаткування в одиницю часу, шт./рік;

$O_{\text{ф}}$ – фактичний обсяг випуску продукції, шт. (грн);

$O_{\text{пл}}$ – потенційно можливий обсяг випуску продукції (потужність виробництва), шт. (грн).

$$K_{\text{інт}} = \frac{O_{\text{ф}}}{O_{\text{пл}}} = \frac{178}{25 \cdot (8 - 0,5)} = \frac{178}{187,5} = 0,949 = 94,9 \%$$

Задача 8. Визначити середньорічну вартість основних засобів цеху, структуру основних засобів, коефіцієнти введення і виведення основних засобів, питому вагу активної і пасивної частини основних засобів на кінець року, коефіцієнт приросту основних засобів. Дані про динаміку основних засобів цеху представлені в таблиці нижче.

Таблиця – Дані про динаміку основних засобів цеху

Основні засоби цеху	Вартість основних засобів цеху, млн грн		
	На початок року	Введення основних засобів	Виведення основних засобів
Будівлі	320	110	40
Споруди	295	–	38
Передавальні пристрої	94	25	–
Силові машини	180	77	52
Робочі машини	215	95	35
Транспорт	66	–	15
Комп'ютерні засоби	152	45	10
Інструмент	10	8	4

Розв'язання

1. Визначення вартості основних засобів цеху на кінець року і даних про структуру основних засобів на початок року, на кінець року і зміну структури основних засобів (див. табл.):

Таблиця – Розрахунок вартості основних засобів цеху на кінець року й структури основних засобів

Основні засоби цеху	Вартість основних засобів цеху, млн грн				Структура основних засобів, %		
	На початок року	Введення основних засобів	Виведення основних засобів	На кінець року	На початок року	На кінець року	Абс. відх., ±
Будівлі	320	110	40	390	24	26	2
Споруди	295	–	38	257	22,1	17,1	–5
Передавальні пристрої	94	25	–	119	7,1	8,1	1
Силові машини	180	77	52	205	13,5	13,7	0,2
Робочі машини	215	95	35	275	16,1	18,3	2,2
Транспорт	66	–	15	51	5	3,4	–1,6
Комп'ютерні засоби	152	45	10	187	11,4	12,5	1,1
Інструмент	10	8	4	14	0,8	0,9	0,1
Разом	1 332	360	194	1 498	100	100	–

2. Визначення середньорічної вартості основних засобів:

$$\Phi_{\text{ср.р}} = \frac{\Phi_{\text{п.р}} + \Phi_{\text{к.р}}}{2},$$

де $\Phi_{\text{п.р}}$, $\Phi_{\text{к.р}}$ – вартість основних засобів на початок і кінець року.

$$\Phi_{\text{ср.р}} = \frac{1\,332 + 1\,498}{2} = 1\,415 \text{ млн грн.}$$

3. Визначення коефіцієнтів введення й виведення основних засобів:

$$K_{\text{ВВ}} = \frac{\sum \Phi_{\text{ВВ}}}{\Phi_{\text{к.р}}} \cdot 100 \%,$$

де $\sum \Phi_{\text{ВВ}}$ – сума введених в експлуатацію основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{к.р}}$ – вартість основних засобів на кінець року, грн.

$$\Phi_{к.р} = \Phi_{п.р} + \sum \Phi_{ВВ} - \sum \Phi_{ВВВ},$$

де $\Phi_{п.р}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\sum \Phi_{ВВВ}$ – сума виведених з експлуатації основних засобів, грн.

$$K_{ВВВ} = \frac{\sum \Phi_{ВВВ}}{\Phi_{п.р}} \cdot 100 \%,$$

$$K_{ВВ} = \frac{360}{1\,498} = 0,24 = 24 \%,$$

$$K_{ВВВ} = \frac{194}{1\,332} = 0,146 = 14,6 \%.$$

4. Визначення вартості активної й пасивної частини основних засобів:

Акт. осн. засоби к. р = 205 + 275 + 51 + 187 + 14 = 732 млн грн,

Пас. осн. засоби к. р = 390 + 257 + 119 = 766 млн грн.

5. Визначення питомої ваги активної й пасивної частини основних засобів:

$$\text{Питома вага акт. части ОЗ к. р} = \frac{732}{1\,498} = 0,489 = 48,9 \%,$$

$$\text{Питома вага пас. части ОЗ к. р} = \frac{766}{1\,498} = 0,511 = 51,1 \%.$$

6. Визначення коефіцієнта приросту основних засобів:

$$K_{пр} = \frac{\Phi_{к.р}}{\Phi_{п.р}} \cdot 100 \% - 100 \% = \frac{1\,498}{1\,332} \cdot 100 \% - 100 \% = 12,5 \%.$$

Задача 9. Визначити середньорічну вартість основних засобів підприємства, вартість основних засобів на кінець року, коефіцієнти введення й виведення основних засобів. Відомо, що вартість основних засобів на початок року становить 1 918 млн грн. Уведення й виведення основних засобів протягом року відображені в таблиці.

Таблиця – Дані про введення й виведення основних засобів протягом року

Місяць	Основні засоби, млн грн	
	Введено	Виведено
Лютий	40	6

Березень	25	–
Травень	55	12
Червень	18	–
Серпень	70	10
Вересень	17	–
Листопад	25	–

Розв'язання

1. Визначення середньорічної вартості основних засобів підприємства:

$$\Phi_{\text{ср. р}} = \Phi_{\text{п. р}} + \frac{\sum \Phi_{\text{вв}} \cdot T_{\text{вв}} - \sum \Phi_{\text{вив}} \cdot T_{\text{вив}}}{12},$$

де $\Phi_{\text{п.р}}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\Phi_{\text{вв}}$ – вартість уведених в експлуатацію основних засобів протягом року, грн;

$\Phi_{\text{вив}}$ – вартість виведених з експлуатації основних засобів протягом року, грн;

$T_{\text{вв}}$ – кількість місяців у році, протягом яких відпрацювали введені основні засоби (номер місяця введення в експлуатацію основних засобів);

$T_{\text{вив}}$ – кількість місяців у році, протягом яких були виведені з експлуатації основні засоби (номер місяця виведення з експлуатації основних засобів);

12 – кількість місяців у році.

Слід зазначити, що середньорічна вартість основних засобів розраховується наприкінці року, тому номер місяців введення-виведення основних засобів приймаємо в зворотному порядку, починаючи з кінця року: грудень – 1, листопад – 2, жовтень – 3 і т. д. або за формулою

$$T_{\text{вв}} (T_{\text{вив}}) = 13 - \text{№ місяця за календарем},$$

$$\begin{aligned} \Phi_{\text{ср. р}} &= 1\,918 + \frac{40 \cdot 11 + 25 \cdot 10 + 55 \cdot 8 + 18 \cdot 7 + 70 \cdot 5 + 17 \cdot 4 + 25 \cdot 2}{12} \\ &\quad - \frac{6 \cdot 11 + 12 \cdot 8 + 10 \cdot 5}{12} = 2\,043,99 \text{ млн грн.} \end{aligned}$$

2. Визначення вартості основних засобів на кінець року:

$$\Phi_{\text{к. р}} = \Phi_{\text{п. р}} + \sum \Phi_{\text{вв}} - \sum \Phi_{\text{вив}},$$

$$\begin{aligned} \Phi_{\text{к. р}} &= 1\,918 + 40 + 25 + 55 + 18 + 70 + 17 + 25 - 6 - 12 - 10 = \\ &= 2\,140 \text{ млн грн.} \end{aligned}$$

3. Визначення коефіцієнтів уведення й виведення основних засобів:

$$K_{\text{ВВ}} = \frac{\sum \Phi_{\text{ВВ}}}{\Phi_{\text{к.р}}} \cdot 100 \%,$$

де $\sum \Phi_{\text{ВВ}}$ – сума введених в експлуатацію основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{к.р}}$ – вартість основних засобів на кінець року, грн:

$$\Phi_{\text{к.р}} = \Phi_{\text{п.р}} + \sum \Phi_{\text{ВВ}} - \sum \Phi_{\text{ВВВ}};$$

тут $\Phi_{\text{п.р}}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\sum \Phi_{\text{ВВВ}}$ – сума виведених з експлуатації основних засобів, грн.

$$K_{\text{ВВ}} = \frac{40 + 25 + 55 + 18 + 70 + 17 + 25}{2140} = 0,117 = 11,7 \%,$$

$$K_{\text{ВВВ}} = \frac{\Phi_{\text{ВВВ}}}{\Phi_{\text{п.р}}},$$

$$K_{\text{ВВВ}} = \frac{6 + 12 + 10}{1918} = 0,015 = 1,5 \%.$$

Висновок: $K_{\text{ВВ}}$ перевищує $K_{\text{ВВВ}}$, тобто оновлення основних засобів проводиться більш інтенсивно, ніж вибуття основних засобів з експлуатації.

Задача 10. Розрахувати показники ефективності використання основних засобів:

- середньорічну вартість основних засобів;
- вартість основних засобів на кінець року;
- фондівіддачу, фондомісткість, фондоозброєність;
- коефіцієнти оновлення та вибуття.

Вартість основних засобів підприємства на початок року – 75,4 млн грн. Вартість основних засобів, що вводяться в експлуатацію у квітні планового року, – 25,1 млн грн. Вартість основних засобів, що виведені з експлуатації в червні планового року, – 6,5 млн грн. Річний обсяг реалізованої продукції – 135 млн грн. Середньооблікова чисельність промислово-виробничого персоналу підприємства – 218 осіб.

Розв'язання

1. Визначення середньорічної вартості основних засобів підприємства:

$$\Phi_{\text{ср.р}} = \Phi_{\text{п.р}} + \frac{\sum \Phi_{\text{вв}} \cdot T_{\text{вв}} - \sum \Phi_{\text{вив}} \cdot T_{\text{вив}}}{12},$$

де $\Phi_{\text{п.р}}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\Phi_{\text{вв}}$ – вартість уведених в експлуатацію основних засобів протягом року, грн;

$\Phi_{\text{вив}}$ – вартість виведених з експлуатації основних засобів протягом року, грн;

$T_{\text{вв}}$ – кількість місяців у році, протягом яких відпрацювали введені основні засоби (номер місяця введення в експлуатацію основних засобів);

$T_{\text{вив}}$ – кількість місяців у році, протягом яких були виведені з експлуатації основні засоби (номер місяця виведення з експлуатації основних засобів);

12 – кількість місяців у році.

Слід зазначити, що середньорічна вартість основних засобів розраховується наприкінці року, тому номер місяців введення-виведення основних засобів приймаємо у зворотному порядку, починаючи з кінця року: грудень – 1, листопад – 2, жовтень – 3 і т. д. або за формулою

$$T_{\text{вв}} (T_{\text{вив}}) = 13 - \text{№ місяця за календарем},$$

$$\Phi_{\text{ср.р}} = 75,4 + \frac{25,1 \cdot (13 - 4) - 6,5 \cdot (13 - 6)}{12} = 90,43 \text{ млн грн.}$$

2. Визначення вартості основних засобів на кінець року:

$$\Phi_{\text{к.р}} = \Phi_{\text{п.р}} + \sum \Phi_{\text{вв}} - \sum \Phi_{\text{вив}},$$

$$\Phi_{\text{к.р}} = 75,4 + 25,1 - 6,5 = 94 \text{ млн грн.}$$

3. Визначення фондівіддачі основних засобів:

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ср.р}}},$$

де O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн.

$$\Phi_{\text{В}} = \frac{135}{90,43} = 1,49 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}}$$

4. Визначення фондомісткості продукції, що випускається:

$$\Phi_{\text{М}} = \frac{\Phi_{\text{ср.р}}}{\text{О}} = \frac{1}{\Phi_{\text{М}'}}$$

$$\Phi_{\text{М}} = \frac{90,43}{135} = \frac{1}{1,49} = 0,67 \frac{\text{грн}}{\text{грн/рік}}$$

5. Визначення фондоозброєності праці виробничо-промислового персоналу:

$$\Phi_{\text{озб}} = \frac{\Phi_{\text{ср.р}}}{\text{Ч}}$$

де Ч – чисельність виробничо-промислового персоналу, осіб.

$$\Phi_{\text{озб}} = \frac{90,43}{218} = 0,41482 \frac{\text{млн грн}}{\text{осіб}} = 414,82 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}}$$

5. Визначимо коефіцієнт уведення й виведення основних засобів:

$$K_{\text{ВВ}} = \frac{\sum \Phi_{\text{ВВ}}}{\Phi_{\text{к.р}}} \cdot 100 \%,$$

де $\sum \Phi_{\text{ВВ}}$ – сума введених в експлуатацію основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{к.р}}$ – вартість основних засобів на кінець року, грн:

$$\Phi_{\text{к.р}} = \Phi_{\text{п.р}} + \sum \Phi_{\text{ВВ}} - \sum \Phi_{\text{ВВІВ}}$$

$\Phi_{\text{п.р}}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\sum \Phi_{\text{ВВІВ}}$ – сума виведених з експлуатації основних засобів, грн.

$$K_{\text{ВВ}} = \frac{25,1}{94} = 0,267 = 26,7 \%$$

$$K_{\text{ВВІВ}} = \frac{\Phi_{\text{ВВІВ}}}{\Phi_{\text{п.р}'}}$$

$$K_{\text{ВВІВ}} = \frac{6,5}{75,4} = 0,086 = 8,6 \%$$

Висновок: $K_{\text{ВВ}}$ перевищує $K_{\text{ВВВ}}$, тобто оновлення основних засобів ведеться більш інтенсивно, ніж виведення основних засобів з експлуатації.

Задача 11. У звітному році підприємство випустило продукції на 4 700 млн грн, при цьому фондovіддача склала 1,9 грн. У плановому році випуск продукції зросте на 550 млн грн, а середньорічна вартість основних засобів знизиться на 250 млн грн. Визначити фондovіддачу в плановому році.

Розв'язання

1. Формула визначення фондovіддачі основних засобів:

$$\Phi_{\text{В}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ср.р}}}$$

де O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн.

З формули фондovіддачі величина середньорічної вартості основних засобів визначається:

$$\Phi_{\text{ср.р}} = \frac{O}{\Phi_{\text{В}}}$$

2. Визначення середньорічної вартості основних засобів у звітному періоді:

$$\Phi_{\text{ср.р}}(\text{зв}) = \frac{4\,700}{1,9} = 2\,473,68 \text{ млн грн.}$$

3. Обсяг випуску продукції в плановому році

$$\text{Опл} = 4\,700 + 550 = 5\,250 \text{ млн грн.}$$

4. Середньорічна вартість основних засобів в плановому році:

$$\Phi_{\text{ср.р}}(\text{пл}) = 2\,473,68 - 250 = 2\,223,68 \text{ млн грн.}$$

5. Визначення величини фондovіддачі підприємства в плановому році:

$$\Phi_{\text{В}}(\text{пл}) = \frac{\text{Опл}}{\Phi_{\text{ср.р}}(\text{пл})} = \frac{5\,250}{2\,223,68} = 2,36 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}}$$

Задача 12. Підприємство має основних засобів на 1 000 млн грн. Обсяг товарної продукції в поточному році склав 3 000 млн грн, чисельність персоналу підприємства 800 осіб. У планованому році обсяг товарної продукції зросте на 7 %, а вартість основних засобів підприємства знизиться на 15 %. Визначити зміну показників фондівіддачі, фондомісткості й фондоозброєності праці.

Розв'язання

1. Визначення величини фондівіддачі в базовому й плановому роках:

$$\Phi_{\text{В}}(\text{б}) = \frac{\text{Об}}{\Phi_{\text{ср.р}}(\text{б})} = \frac{3\,000}{1\,000} = 3 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}},$$

де O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн.

$$\Phi_{\text{В}}(\text{пл}) = \frac{\text{Опл}}{\Phi_{\text{ср.р}}(\text{пл})} = \frac{O(\text{б}) \cdot 1,07}{\Phi_{\text{ср.р}}(\text{б}) \cdot 0,85} = \frac{3\,000 \cdot 1,07}{1\,000 \cdot 0,85} = \frac{3\,210}{850} = 3,78 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}}.$$

2. Визначення абсолютного відхилення величини фондівіддачі:

$$\Delta\Phi_{\text{В}} = 3,78 - 3 = 0,78 \text{ грн.}$$

Позитивна тенденція, зростання фондівіддачі на 0,78 грн.

3. Визначення величини фондомісткості продукції в базовому й плановому роках:

$$\Phi_{\text{М}}(\text{б}) = \frac{1}{\Phi_{\text{В}}(\text{б})} = \frac{1}{3} = 0,33 \frac{\text{грн}}{\text{грн/рік}},$$

$$\Phi_{\text{М}}(\text{пл}) = \frac{1}{\Phi_{\text{В}}(\text{пл})} = \frac{1}{3,78} = 0,26 \frac{\text{грн}}{\text{грн/год}}.$$

4. Визначення абсолютного відхилення величини фондомісткості:

$$\Delta\Phi_{\text{М}} = 0,26 - 0,33 = -0,07 \text{ грн.}$$

Позитивна тенденція, зниження фондомісткості продукції на 0,07 грн.

5. Визначення величини фондоозброєності праці в базовому й плановому роках:

$$\Phi_{\text{озб}}(\text{б}) = \frac{\Phi_{\text{ср.р}}(\text{б})}{\text{Ч}} = \frac{1\,000\,000}{800} = 1\,250 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}},$$
$$\Phi_{\text{озб}}(\text{пл}) = \frac{\Phi_{\text{ср.р}}(\text{пл})}{\text{Ч}} = \frac{850\,000}{800} = 1\,062,5 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}}$$

6. Визначення абсолютного відхилення величини фондоозброєності праці:

$$\Delta\Phi_{\text{в}} = 1\,062,5 - 1\,250 = -187,5 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}}$$

Негативна тенденція, зниження фондоозброєність праці на 187,5 тис. грн/осіб.

Задача 13. Визначити середньорічну вартість основних засобів підприємства. До складу підприємства входять два цехи, загальна вартість основних засобів цих цехів на початок року – 220 млн грн, у т. ч. вартість основних засобів по першому цеху – 80 млн грн; по другому – 140 млн грн. Передбачається введення нових основних засобів на загальну суму 40 млн грн, у т. ч. по першому цеху вводиться основних засобів на 10 млн грн, по другому вводиться основних засобів на 30 млн грн. Передбачається виведення основних засобів на загальну суму 14 млн грн, у т. ч. по першому цеху виводиться основних засобів на суму 4 млн грн, по другому – 10 млн грн. Уведення й виведення відбувається поступово.

Уведення. По першому цеху – у березні 40 %, у липні 60 % від вартості основних засобів, що вводяться по цьому цеху; по другому цеху – у квітні 20 % від вартості основних засобів, що вводяться, у вересні 80 % від вартості основних засобів, що вводяться.

Виведення. По першому цеху – в березні 20 % від вартості основних засобів, які виводяться, у червні 40 % від вартості основних засобів, що виводяться, у серпні також 40 %; по другому цеху в березні 20 % від вартості основних засобів, що виводяться, у червні 40 % від вартості основних засобів, що виводяться, у жовтні також 40 %.

Розв'язання

1. Визначення середньорічної вартості основних засобів по першому цеху:

$$\Phi_{\text{ср.р}} = \Phi_{\text{п.р}} + \frac{\sum \Phi_{\text{вв}} \cdot T_{\text{вв}} - \sum \Phi_{\text{вив}} \cdot T_{\text{вив}}}{12},$$

де $\Phi_{\text{п.р}}$ – вартість основних засобів на початок року, грн;

$\Phi_{\text{вв}}$ – вартість уведених в експлуатацію основних засобів протягом року, грн;

$\Phi_{\text{вив}}$ – вартість виведених з експлуатації основних засобів протягом року, грн;

$T_{\text{вв}}$ – кількість місяців у році, протягом яких відпрацювали введені основні засоби (номер місяця введення в експлуатацію основних засобів);

$T_{\text{вив}}$ – кількість місяців у році, протягом яких були виведені з експлуатації основні засоби (номер місяця виведення з експлуатації основних засобів);

12 – кількість місяців у році.

Слід зазначити, що середньорічна вартість основних засобів розраховується наприкінці року, тому номер місяців введення-виведення основних засобів приймаємо у зворотному порядку, починаючи з кінця року: грудень – 1, листопад – 2, жовтень – 3 і т. д. або за формулою

$$T_{\text{вв}} (T_{\text{вив}}) = 13 - \text{№ місяця за календарем},$$

$$\begin{aligned} \Phi_{\text{ср.р} 1} &= 80 + \frac{10 \cdot 0,4 \cdot (13 - 3) + 10 \cdot 0,6 \cdot (13 - 7)}{12} - \\ &\quad - \frac{4 \cdot 0,2 \cdot (13 - 3) + 4 \cdot 0,4 \cdot (13 - 6) + 4 \cdot 0,4 \cdot (13 - 8)}{12} = \\ &= 84,07 \text{ млн грн.} \end{aligned}$$

2. Визначення середньорічної вартості основних засобів по другому цеху:

$$\begin{aligned} \Phi_{\text{ср.р} 2} &= 140 + \frac{30 \cdot 0,2 \cdot (13 - 4) + 30 \cdot 0,8 \cdot (13 - 9)}{12} - \\ &\quad - \frac{10 \cdot 0,2 \cdot (13 - 3) + 10 \cdot 0,4 \cdot (13 - 6) + 10 \cdot 0,4 \cdot (13 - 10)}{12} = \\ &= 147,5 \text{ млн грн.} \end{aligned}$$

3. Визначення середньорічної вартості основних засобів по підприємству:

$$\Phi_{\text{ср.р.}\Sigma} = 231,57 \text{ млн грн.}$$

Задача 14. Визначити коефіцієнти екстенсивного та інтенсивного використання устаткування, фондівіддачу в базовому й звітному роках. Кількість вихідних і святкових днів у базовому й звітному роках – 110 днів, календарних – 365 днів. Режим роботи – дві зміни. Тривалість зміни – 8 годин.

Таблиця – Вихідні дані

Показники	Базовий рік	Звітний рік
Обсяг товарної продукції, млн грн	2 240	2 670
Середньорічна виробнича потужність, млн грн	2 700	2 780
Середньорічна вартість основних засобів, млн грн	1 244	1 271
Фактично відпрацьований час (у середньому на одиницю устаткування) за рік, год.	3 340	3 649
Планові втрати робочого часу на ремонт устаткування, % від номінального фонду	7	4

Розв'язання

1. Визначення коефіцієнта екстенсивного використання устаткування:

$$K_{\text{екс}} = \frac{F_{\text{ф}}}{F_{\text{пл}}},$$

де $F_{\text{ф}}$ – фактично відпрацьований устаткуванням час, год;

$F_{\text{пл}}$ – час роботи устаткування за планом, год:

$$F_{\text{пл}} = (F_{\text{к}} - (B + П)) \cdot T_{\text{зм}} \cdot Z_{\text{зм}} - T_{\text{пер}} - T_{\text{ППР}},$$

де $F_{\text{к}}$ – календарний фонд часу, дні;

$B, П$ – кількість вихідних і святкових днів;

$T_{\text{зм}}$ – тривалість робочої зміни, год;

$Z_{\text{зм}}$ – кількість змін роботи устаткування на добу;

$T_{\text{пер}}$ – час технологічних перерв у роботі устаткування, год;

$T_{\text{ППР}}$ – час планово-попереджувальних ремонтів устаткування, год.

$$F_{\text{пл.баз}} = (365 - 110) \cdot 8 \cdot 2 \cdot (1 - 0,07) = 3\,794,4 \text{ год},$$

$$F_{\text{пл.зв}} = (365 - 110) \cdot 8 \cdot 2 \cdot (1 - 0,04) = 3\,916,8 \text{ год},$$

$$K_{\text{екс.баз}} = \frac{3\,340}{3\,794,4} = 0,88,$$

$$K_{\text{екс.зв}} = \frac{3\,649}{3\,916,8} = 0,93.$$

2. Визначення коефіцієнта інтенсивного використання основних засобів:

$$K_{\text{інт}} = \frac{V_{\text{ф}}}{V_{\text{пл}}} = \frac{O_{\text{ф}}}{O_{\text{пл}}},$$

де $V_{\text{ф}}$ – фактична продуктивність (виробіток) устаткування в одиницю часу, шт./рік;

$V_{\text{пл}}$ – запланована (технічно обґрунтована) продуктивність устаткування в одиницю часу, шт./рік;

$O_{\text{ф}}$ – фактичний обсяг випуску продукції, шт. (грн);

$O_{\text{пл}}$ – потенційно можливий обсяг випуску продукції (потужність виробництва), шт. (грн).

$$K_{\text{інт.баз}} = \frac{2\,240}{2\,700} = 0,83,$$

$$K_{\text{інт.зв}} = \frac{2\,670}{2\,780} = 0,96.$$

3. Визначення величини фондovіддачі:

$$\Phi_{\text{в}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ср.р}}},$$

де O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн.

$$\Phi_{\text{в баз}} = \frac{O_{\text{баз}}}{\Phi_{\text{ср.р. (баз)}}} = \frac{2240}{1244} = 1,8 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}},$$

$$\Phi_{\text{в зв}} = \frac{O_{\text{зв}}}{\Phi_{\text{ср.р. (зв)}}} = \frac{2670}{1271} = 2,1 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}}.$$

Задача 15. Підприємство придбало будівлю цеху первісною вартістю 610 000 тис. грн. Ліквідаційна вартість будівлі після її експлуатації за попередніми оцінками може скласти 85 тис. грн. Строк корисного використання об'єкту – 20 років. Розрахувати амортизаційні відрахування й балансову вартість об'єкту прямолінійним методом (методом прямолінійного списання) за 5 років експлуатації.

Розв'язання

1. Визначення норми амортизаційних відрахувань:

$$N_a = \frac{\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}}}{\Phi_{\text{перв}} \cdot T_{\text{екс}}} \cdot 100 \%,$$

де $\Phi_{\text{перв}}$ – первісна вартість об'єкта основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{л}}$ – ліквідаційна вартість об'єкта основних засобів, грн;

$(\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}})$ – вартість, яка амортизується, грн;

$T_{\text{екс}}$ – термін корисної експлуатації (використання) основних засобів, рік.

$$N_a = \frac{610\,000 - 85}{610\,000 \cdot 20} \cdot 100 \% = 5 \%$$

2. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань:

$$A_{\text{в}} = \frac{\Phi_{\text{перв, бал(зал)}} \cdot N_a}{100 \%},$$

$\Phi_{\text{перв, бал(зал)}}$ – первісна, балансова (залишкова) вартість основних засобів на початок звітного періоду, грн;

N_a – норма амортизації, %.

$$A_{\text{в}} = \frac{610\,000 \cdot 5}{100} = 30\,500 \text{ тис. грн.}$$

3. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 1-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{бал. (зал) i}} = \Phi_{\text{бал. (зал) i-1}} (\Phi_{\text{перв}}) - A_{\text{в}},$$

$$\Phi_{\text{зал 1}} = \Phi_{\text{перв}} - A_{\text{в}} = 610\,000 - 30\,500 = 579\,500 \text{ тис. грн.}$$

4. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 2-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{зал } 2} = \Phi_{\text{зал } 1} - A_{\text{в}} = 579\,500 - 30\,500 = 549\,000 \text{ тис. грн.}$$

5. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 3-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{зал } 3} = \Phi_{\text{зал } 2} - A_{\text{в}} = 549\,000 - 30\,500 = 518\,500 \text{ тис. грн.}$$

6. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 4-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{зал } 4} = \Phi_{\text{зал } 3} - A_{\text{в}} = 518\,500 - 30\,500 = 488\,000 \text{ тис. грн.}$$

7. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 5-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{зал } 5} = \Phi_{\text{зал } 4} - A_{\text{в}} = 488\,000 - 30\,500 = 457\,500 \text{ тис. грн.}$$

Задача 16. Підприємство придбало комп'ютерне устаткування первісною вартістю 815 000 грн. Ліквідаційна вартість устаткування після його експлуатації за попередніми оцінками може скласти 15 000 грн. Строк корисного використання об'єкту – 2 роки. Розрахувати амортизаційні відрахування й балансову вартість методом зменшення залишкової вартості.

Розв'язання

1. Визначення норми амортизаційних відрахувань:

$$N_a = \left(1 - \sqrt[T_{\text{екс.}}]{\frac{\Phi_{\text{л}}}{\Phi_{\text{перв}}}}\right) \cdot 100 \%,$$

$$N_a = \left(1 - \sqrt{\frac{15\,000}{815\,000}}\right) \cdot 100 \% = 86,5 \%$$

2. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 1-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{Vi} = \frac{\Phi_{\text{бал (зал)}i-1} \cdot N_a}{100 \%},$$

$$A_{V1} = \frac{815\,000 \cdot 86,5}{100 \%} = 704\,975 \text{ грн.}$$

3. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 1-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{бал (зал)}i} = \Phi_{\text{бал (зал)}i-1} - A_{Vi},$$

$$\Phi_{\text{зал } 1} = \Phi_{\text{перв}} - A_{V1} = 815\,000 - 704\,975 = 110\,025 \text{ грн.}$$

4. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 2-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{V2} = \frac{110\,025 \cdot 86,5}{100 \%} = 95\,171,63 \text{ грн.}$$

5. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 2-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{зал } 2} = \Phi_{\text{зал } 1} - A_{V2} = 110\,025 - 95\,171,63 = 14\,853,37 \text{ грн.}$$

Задача 17. Підприємство придбало виробниче устаткування первісною вартістю 356 150 грн. Строк корисного використання об'єкту – 5 років. Розрахувати амортизаційні відрахування й балансову вартість методом прискореного зменшення залишкової вартості.

Розв'язання

1. Визначення норми амортизаційних відрахувань:

$$N_a = 2 \cdot \frac{1}{T_{\text{екс}}} 100 \%,$$

$$N_a = 2 \cdot \frac{1}{5} 100 \% = 40 \%.$$

2. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 1-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{\text{вi}} = \frac{\Phi_{\text{бал. (зал) i-1}} \cdot N_{\text{a}}}{100 \%},$$

$$A_{\text{в1}} = \frac{356\,150 \cdot 40}{100 \%} = 142\,460 \text{ грн.}$$

3. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 1-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{бал. (зал) i}} = \Phi_{\text{бал. (зал) i-1}} - A_{\text{вi}},$$

$$\Phi_{\text{зал 1}} = \Phi_{\text{перв}} - A_{\text{в1}} = 356\,150 - 142\,460 = 213\,690 \text{ грн.}$$

4. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 2-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{\text{в2}} = \frac{213\,690 \cdot 40}{100 \%} = 85\,476 \text{ грн.}$$

5. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 2-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{зал 2}} = 213\,690 - 85\,476 = 128\,214 \text{ грн.}$$

6. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 3-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{\text{в3}} = \frac{128\,214 \cdot 40}{100 \%} = 51\,285,6 \text{ грн.}$$

7. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 3-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{зал 3}} = 128\,214 - 51\,285,6 = 76\,928,4 \text{ грн.}$$

8. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 4-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{\text{в4}} = \frac{76\,928,4 \cdot 40}{100 \%} = 30\,771,36 \text{ грн.}$$

9. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів після 4-го року експлуатації об'єкта основних засобів:

$$\Phi_{\text{зал}4} = 76\,928,4 - 30\,771,36 = 46\,157,04 \text{ грн.}$$

10. Визначення накопиченої суми амортизаційних відрахувань:

$$\begin{aligned} A_{\text{в}5} &= \Phi_{\text{перв}} - A_{\text{в}\Sigma} \\ &= 356\,150 - (142\,460 + 85\,476 + 51\,285,6 + 30\,771,36) \\ &= 46\,157,04 \text{ грн;} \end{aligned}$$

$$\Phi_{\text{зал}5} = 46\,157,04 - 46\,157,04 = 0 \text{ грн.}$$

Задача 18. Підприємство придбало виробниче устаткування первісною вартістю 356 150 грн. Ліквідаційна вартість устаткування після його експлуатації за попередніми оцінками може скласти 15 000 грн. Строк корисного використання об'єкта – 5 років. Розрахувати амортизаційні відрахування й балансову вартість кумулятивним методом.

Розв'язання

1. Визначення величини кумулятивних коефіцієнтів:

$$N_{ai} = K_{\text{кумі}} = \frac{T_{\text{зал}}}{\Sigma T_{\text{екс}}} 100 \%,$$

де $K_{\text{кумі}}$ – кумулятивний коефіцієнт;

$T_{\text{зал}}$ – кількість років, що залишилося до кінця строку корисної експлуатації об'єкта основних засобів;

$\Sigma T_{\text{екс}}$ – сума кількості років корисної експлуатації об'єкта основних засобів.

$$N_{a1} = K_{\text{кум}1} = \frac{5}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,333,$$

$$N_{a2} = K_{\text{кум}2} = \frac{4}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,267,$$

$$N_{a3} = K_{\text{кум}3} = \frac{3}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,2,$$

$$N_{a4} = K_{\text{кум}4} = \frac{2}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,133,$$

$$N_{a5} = K_{\text{кум5}} = \frac{1}{1 + 2 + 3 + 4 + 5} = 0,067.$$

2. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань:

$$A_{Bi} = N_{ai} \cdot (\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}}),$$

$$A_{B1} = 0,333 \cdot (35\,6150 - 15\,000) = 113\,602,95 \text{ грн},$$

$$A_{B2} = 0,267 \cdot (35\,6150 - 15\,000) = 91\,087,05 \text{ грн},$$

$$A_{B3} = 0,2 \cdot (35\,6150 - 15\,000) = 68\,230 \text{ грн},$$

$$A_{B4} = 0,133 \cdot (35\,6150 - 15\,000) = 45\,372,95 \text{ грн},$$

$$A_{B5} = 0,067 \cdot (35\,6150 - 15\,000) = 22\,857,05 \text{ грн}.$$

3. Визначення залишкової (балансової) вартості основних засобів:

$$\Phi_{\text{бал.}(зал)i} = \Phi_{\text{бал.}(зал)i-1} - A_{oi},$$

$$\Phi_{\text{зал } 1} = 356\,150 - 113\,602,95 = 242\,547,05 \text{ грн},$$

$$\Phi_{\text{зал } 2} = 242\,547,05 - 91\,087,05 = 151\,460 \text{ грн},$$

$$\Phi_{\text{зал } 3} = 151\,460 - 68\,230 = 83\,230 \text{ грн},$$

$$\Phi_{\text{зал } 4} = 83\,230 - 45\,372,95 = 37\,857,05 \text{ грн},$$

$$\Phi_{\text{зал } 5} = 37\,857,05 - 22\,857,05 = 15\,000 \text{ грн}.$$

Задача 19. Підприємство придбало виробниче устаткування первісною вартістю 6 480 000 грн. Загальний розрахунковий обсяг виробництва підприємства за період експлуатації виробничого устаткування 72 000 одиниць. Ліквідаційна вартість устаткування після його експлуатації за попередніми оцінками може скласти 20 160 грн. Фактичний обсяг виробництва по роках: 1-й рік – 20 000 одиниць продукції; 2-й рік – 26 000 одиниць продукції; 3-й рік – 26 000 одиниць продукції. Розрахувати амортизаційні відрахування й балансову вартість виробничого устаткування за період експлуатації виробничим методом.

Розв'язання

1. Визначення норми амортизаційних відрахувань:

$$N_a = \frac{\Phi_{\text{перв}} - \Phi_{\text{л}}}{N_{\text{вип.н}}},$$

$N_{\text{вип.н}}$ – нормативна кількість продукції, що випускається, яку підприємство очікує виробити з використанням об'єкта основних засобів, шт. Для нарахування амортизації використовується $N_{\text{вип.факт.і}}$ – фактичний річний обсяг випуску продукції, шт.

$$N_a = \frac{6\,480\,000 - 20\,160}{72\,000} = 89,72 \text{ грн/шт.}$$

2. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 1-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{\text{ві}} = N_{\text{вип.факт.і}} \cdot N_a,$$

$$A_{\text{в1}} = 20\,000 \cdot 89,72 = 1\,794,4 \text{ тис. грн.}$$

3. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 2-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{\text{в2}} = 26\,000 \cdot 89,72 = 2\,332,7 \text{ тис. грн.}$$

4. Визначення річної суми амортизаційних відрахувань за 3-й рік експлуатації об'єкта основних засобів:

$$A_{\text{в3}} = 26\,000 \cdot 89,72 = 2\,332,7 \text{ тис. грн.}$$

5. Визначення залишкової (балансової) вартості об'єкта основних засобів після 1-го року експлуатації:

$$\Phi_{\text{бал.}(зал)і} = \Phi_{\text{бал.}(зал)і-1} - A_{\text{ві}},$$

$$\Phi_{\text{зал 1}} = \Phi_{\text{перв.}} - A_{\text{в1}} = 6\,480 - 1\,794,4 = 4\,685,6 \text{ тис. грн.}$$

6. Визначення залишкової (балансової) вартості об'єкта основних засобів після 2-го року експлуатації:

$$\Phi_{\text{зал 2}} = \Phi_{\text{зал1}} - A_{\text{в2}} = 4\,685,6 - 2\,332,7 = 2\,352,9 \text{ тис. грн.}$$

7. Визначення залишкової (балансової) вартості об'єкта основних засобів після 3-го року експлуатації:

$$\Phi_{\text{зал 3}} = \Phi_{\text{зал2}} - A_{\text{в3}} = 2\,352,9 - 2\,332,7 = 20,2 \text{ тис. грн.}$$

Задача 20. Випуск продукції підприємством за рік склав 16 800 тис. грн. У результаті поліпшення використання основних засобів підприємства випуск продукції в плановому році збільшився на 8 %, а фондомісткість продукції знизилася на 25 %. Визначити фондомісткість і фондovіддачу в базовому й плановому роках. Середньорічна вартість основних засобів підприємства – 5 000 тис. грн.

Розв'язання

1. Визначення обсягу випуску продукції в плановому році:

$$O_{\text{пл}} = O_{\text{б}} \cdot 1,08 = 16\,800 \cdot 1,08 = 18\,144 \text{ тис. грн.}$$

2. Визначення фондомісткості в базовому й плановому роках:

$$\Phi_{\text{м}} = \frac{\Phi_{\text{ср.р}}}{O},$$

де $\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів підприємства, грн;
 O – річний випуск товарної, реалізованої або чистої продукції у вартісному вираженні, грн/рік.

$$\Phi_{\text{м(б)}} = \frac{\Phi_{\text{ср.р(б)}}}{O_{\text{б}}} = \frac{5\,000}{16\,800} = 0,297 = 0,3 \frac{\text{грн}}{\text{грн/рік}},$$

$$\Phi_{\text{м(пл)}} = \Phi_{\text{м(б)}} \cdot 0,75 = 0,3 \cdot 0,75 = 0,225 = 0,23 \frac{\text{грн}}{\text{грн/рік}}.$$

3. Визначення величини фондovіддачі в базовому й плановому роках:

$$\Phi_{\text{в(б)}} = \frac{1}{\Phi_{\text{м(б)}}} = \frac{1}{0,3} = 3,33 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}},$$

$$\Phi_{\text{в(пл)}} = \frac{1}{\Phi_{\text{м(пл)}}} = \frac{1}{0,23} = 4,35 \frac{\text{грн/рік}}{\text{грн}}.$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке основні засоби підприємства?

2. Сформулюйте поняття основних виробничих засобів підприємства, виділіть ключові характеристики цього поняття.
3. Що входить до складу поняття основних невикористаних засобів підприємства?
4. Як класифікуються основні засоби підприємства?
5. Розкрийте поняття активних і пасивних основних засобів. Що входить до їхнього складу?
6. Що розуміється під структурою основних засобів?
7. Що таке натуральна й вартісна оцінка основних засобів?
8. Назвіть види вартісної оцінки основних засобів і розкрийте їхню суть.
9. Як розраховується середньорічна вартість основних засобів?
10. Що розуміють під зносом основних засобів?
11. Назвіть види зносу основних засобів і охарактеризуйте їх.
12. У чому полягає економічна сутність амортизації основних засобів?
13. Методи нарахування амортизації.
14. Які загальні показники ефективності використання основних засобів виділяють? Методика розрахунку цих показників.
15. Які конкретні показники ефективності використання основних засобів виділяють? Методика розрахунку цих показників.

4 ОБОРОТНІ ЗАСОБИ ПІДПРИЄМСТВА

4.1 Економічна сутність, склад і структура оборотних засобів

4.2 Показники оборотності оборотних засобів. Шляхи прискорення оборотності оборотних засобів

4.3 Нормування оборотних засобів підприємства

4.1 Економічна сутність, склад і структура оборотних засобів

Усе, до чого прикладається людська праця, яка полягає в обробці сировини й матеріалів у процесі виробництва з метою пристосування цих об'єктів до особистого й виробничого споживання, – це предмети праці.

Оборотні засоби – це сукупність грошових коштів підприємства, вкладених в оборотні виробничі фонди (сфера виробництва) і фонди обігу (сфера обігу) із метою забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку.

Оборотні засоби підприємств складаються:

- з оборотних виробничих фондів;
- фондів обігу.

Оборотні засоби підприємства мають матеріально-речову та вартісну форми.

Класифікація та склад оборотних засобів підприємства. Оборотні засоби (ОЗ):

1 Оборотні виробничі фонди (ОбВФ):

- 1.1 Виробничі запаси (ПЗ)
- 1.2 Незавершене виробництво (НЗВ)
- 1.3 Витрати майбутніх періодів (ВМП)

2. Фонди обігу (ФО):

- 2.1 Готова продукція (ГП)
- 2.2 Дебіторська заборгованість (ДЗ)
- 2.3 Грошові кошти підприємства та їхні еквіваленти (Г)

Оборотні виробничі фонди (ОбВФ) – це частина виробничих фондів підприємства у вигляді сукупності предметів праці, елементи яких повністю витрачаються в кожному виробничому циклі виготовлення продукції, змінюють або втрачають свій первісний натуральний вигляд і повністю переносять свою вартість на вартість готової продукції. Матеріальним змістом оборотних виробничих фондів є предмети праці, а також деякі засоби

праці, які мають вартість менше, ніж 2 500 грн і термін використання менше 1 року.

Оборотні виробничі фонди обслуговують процес виробництва.

Відмінність основних виробничих фондів та оборотних виробничих фондів наведена в табл. 4.1.

Таблиця 4.1 – Відмінність основних виробничих фондів та оборотних виробничих фондів

Ознаки	Основні виробничі фонди	Оборотні виробничі фонди
Тривалість функціонування у виробничому процесі	Беруть участь у виробничому процесі тривалий час	Беруть участь тільки в одному виробничому циклі
Зміна споживчої вартості	Зберігають свою споживчу вартість	Утрачають (змінюють) свою споживчу вартість
Ступінь використання у виробничому циклі	Частково	Повністю
Перенесення вартості на вартість готової продукції	Переносять свою вартість частинами, по мірі використання	Вартість повністю переноситься на вартість продукції, що виготовляється

Оборотні виробничі фонди поділяються на 4 групи:

1. *Виробничі запаси* – це предмети праці, які ще не задіяні у виробничому процесі й знаходяться на складах підприємства у вигляді запасів. Вони необхідні для забезпечення процесу виробництва основними запасами сировини й матеріалів.

До виробничих запасів відносяться:

- сировина;
- основні матеріали;
- покупні напівфабрикати;
- комплектуючі вироби;
- допоміжні матеріали;
- паливо;
- тара;
- запасні частини для ремонту устаткування;
- малоцінні та швидкозношувані предмети, вартість яких не перевищує 2 500 грн і термін використання менше 1 року.

Виробничі запаси – це найбільш вагома частина оборотних виробничих фондів.

Надлишок виробничих запасів – це негативне явище (відбувається заморожування коштів підприємства в зайвих виробничих запасах). Нестача виробничих запасів приведе до збоїв у виробництві.

Малоцінні та швидкозношувані предмети за своїм призначенням у процесі відтворення відносяться до засобів праці, але з метою спрощення визначення витрат, потреби в них, контролю за рухом, їх виділяють в окрему групу оборотних засобів.

До малоцінних та швидкозношуваних предметів відносять:

- інструмент і пристосування загального призначення: ріжучий, слюсарно-монтажний, вимірювальний інструмент і пристосування, що мають універсальне призначення при виготовленні різних видів продукції;
- спеціальний інструмент і пристосування: інструменти, штампи, прес-форми, які використовуються для виготовлення індивідуальних замовлень;
- спеціальний робочий одяг, взуття, рукавички, шоломи.

2. *Незавершене виробництво* – це не закінчені предмети праці, які перебувають у виробництві на різних стадіях обробки, тобто це продукція, яка не пройшла всіх передбачених стадій технологічного процесу, а також вироби, що не укомплектовані або не пройшли випробування й технічного приймання.

Тобто незавершене виробництво – це частина оборотних виробничих фондів, обробка яких у цілому завершена в одному підрозділі підприємства, але вони підлягають подальшій обробці у інших підрозділах підприємства.

3. *Напівфабрикати власного виробництва* – це сировина й матеріали, які пройшли часткову обробку й можуть бути реалізовані замовникам.

4. *Витрати майбутніх періодів (ВМП)* – це витрати на поліпшення виробничого процесу, які здійснюються у звітному періоді, але ефект від них очікується в майбутньому періоді. До них відносяться витрати на підготовку й освоєння нової продукції, раціоналізацію, винахідництво, придбання патентів, науково-технічної та економічної інформації. Витрати майбутніх періодів здійснюються в поточному році, але на собівартість продукції будуть списуватися в майбутньому періоді.

Фонди обігу – це частина виробничих фондів, яка не бере участі у виробничих циклах, але авансується підприємством на створення оборотних засобів. Фонди обігу – це кошти, залучені для обслуговування процесу обігу товарів, тобто фонди обігу функціонують у сфері обігу – у сфері реалізації продукції.

До фондів обігу відносяться:

1. *Готова продукція* – це виготовлена кінцева продукція, яка пройшла випробування й технічне приймання, повністю укомплектована

відповідно до договорів замовників та відповідає технічним умовам і вимогам, відправлена на склад і готова до реалізації.

2. *Товари* – це товари, придбані підприємством для продажу.

3. *Векселі отримані* – це заборгованість покупців, замовників та інших дебіторів за відправлену продукцію (товари), інші активи, виконані роботи та надані послуги, які забезпечені векселями. Вексель – це цінний папір у вигляді довгострокового зобов'язання, складений у письмовому вигляді за певною формою.

4. *Дебіторська заборгованість* – це борг підприємству фізичних і юридичних осіб (на відміну від кредиторської заборгованості, коли заборгувало підприємство). Дебіторська заборгованість виникає внаслідок невиконання комерційно-господарських, фінансово-грошових зобов'язань із боку юридичних та фізичних осіб, які є боржниками (дебіторами).

Дебіторська заборгованість включає:

– заборгованість перед підприємством покупців або замовників за надані їм товари, роботи, послуги (крім заборгованості, яка забезпечена векселем);

– заборгованість фінансових і податкових органів (переплата за податками, зборами та інші платежі до бюджету).

5. *Поточні фінансові інвестиції* – це так звані портфельні інвестиції, що вкладаються в акції, облігації та інші цінні папери, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентом грошових коштів).

6. *Грошові кошти та їхні еквіваленти* – гроші в касі підприємства, на розрахункових рахунках у банку в національній та іноземній валюті, що можуть бути використані для поточних операцій. Тобто готівкові та безготівкові грошові кошти підприємства, а також еквіваленти грошових коштів.

Оборотні засоби поділяються на нормовані (величину яких можна розрахувати за формулами або з урахуванням минулого виробничого досвіду) і ненормовані.

До нормованих оборотних засобів належать:

- виробничі запаси;
- незавершене виробництво;
- напівфабрикати власного виробництва;
- витрати майбутніх періодів;
- готова продукція.

До оборотних засобів, які не нормуються, відносять:

- товари;
- векселі одержані;
- дебіторська заборгованість;

- поточні фінансові інвестиції;
- грошові кошти та їхні еквіваленти.

За джерелами формування оборотні засоби поділяються:

- на власні (і прирівняні до них);
- позикові.

Власними є оборотні засоби, які були виділені підприємству при його створенні для забезпечення нормального функціонування. До *власних оборотних засобів* відносяться всі оборотні виробничі фонди підприємства, а також частина фондів обігу: статутний фонд, прибуток, амортизаційний фонд та ін. *Позикові* – представлені тільки фондами обігу – це різні за видами кредити, позики від інших організацій і установ.

Структура оборотних засобів характеризується співвідношенням їхніх окремих елементів у загальному обсязі оборотних засобів підприємства, виражена у відсотках.

4.2 Показники оборотності оборотних засобів. Шляхи прискорення оборотності оборотних засобів

Кругообіг оборотних засобів – це безперервний процес руху оборотних засобів у процесі виробництва.

Повний період обороту оборотних засобів уключає час від моменту придбання сировини, матеріалів, палива та інших ресурсів (тобто оплата рахунків постачальників) до надходження на розрахунковий рахунок підприємства виручки від реалізації.

Оборотні засоби проходять 3 стадії кругообігу.

На першій стадії (підготовча) оборотні засоби з грошової форми переходять у товарну: купуються виробничі запаси (Г – ВЗ).

На другій стадії (безпосередньо процес виробництва) виробничі запаси за участю основних засобів і робочої сили перетворюються спочатку в незавершену продукцію, а потім по мірі завершення набувають вигляду готової продукції (ВЗ ... НЗВ ... ГП).

На третій стадії (процес реалізації) підприємство реалізує готову продукцію, і оборотні засоби знову змінюють матеріальну форму на грошову (ГП – Г').

Поняття кругообігу оборотних засобів пов'язане з виробничим циклом.

Виробничий цикл – це період, який починається з авансування капіталу на придбання виробничих запасів і завершується поверненням цього капіталу.

Швидкість оборотності оборотних засобів залежить від тривалості виробничого циклу.

Оборотність оборотних засобів, виражена в часі, називається *оборотністю оборотних засобів*.

Економічне значення оборотності полягає в тому, що від неї залежить величина, необхідних підприємству сум грошових коштів для здійснення процесу виробництва і реалізації продукції.

Ефективність використання оборотних засобів підприємства характеризується наступними показниками.

1. *Коефіцієнт оборотності оборотних засобів* показує, скільки оборотів можуть зробити оборотні засоби за аналізований період часу. Показує обсяг реалізованої продукції, що припадає на 1 грн оборотних засобів.

$$K_{об} = \frac{O}{\Phi_{оз}} [об], \quad (4.1)$$

де O – обсяг реалізованої продукції за рік, грн;

$\Phi_{оз}$ – середньорічний залишок оборотних засобів (середньорічна вартість оборотних засобів), грн.

Кількість оборотів показує, скільки оборотів за період здійснили оборотні засоби в процесі їх використання. Зростання кількості оборотів відображає підвищення оборотності. Тобто цей показник є прямою характеристикою швидкості повернення оборотних засобів.

2. *Коефіцієнт завантаження оборотних засобів* – показник, який є зворотним. Показує, яка кількість оборотних засобів припадає на 1 грн реалізованої продукції:

$$K_з = \frac{1}{K_{об}} = \frac{\Phi_{оз}}{O}. \quad (4.2)$$

3. *Період обороту оборотних засобів, або тривалість 1 обороту оборотних засобів у днях* – показує, скільки днів необхідно оборотним засобам для здійснення одного обороту:

$$T_{об} = \frac{D}{K_{об}} [дн.], \quad (4.3)$$

де D – кількість календарних днів в аналізованому періоді (360; 90), дн.

Скорочення тривалості оборотності свідчить про підвищення швидкості оборотності оборотних засобів.

Тривалість обороту оборотних засобів характеризується:

1) часом, за який оборотні засоби проходять стадії придбання, виробництва та реалізації продукції;

2) кількість днів, за які оборотні засоби проходять повний оборот.

4. Рентабельність оборотних засобів характеризує також ефективність їх використання:

$$P_{оз} = \frac{\Pi}{\Phi_{оз}}, \quad (4.4)$$

де Π – прибуток підприємства (валовий, операційний, чистий прибуток), грн.

Середньорічна вартість (середньорічний залишок) оборотних засобів визначається за формулою

$$\Phi_{оз} = \frac{\Phi_{оз1} + \Phi_{оз2} + \dots + \Phi_{оз12}}{12}, \quad (4.5)$$

де $\Phi_{оз1}, \Phi_{оз2}, \dots, \Phi_{оз12}$ – середньомісячний залишок оборотних засобів.

Середньомісячний залишок оборотних засобів

$$\Phi_{оз} = \frac{\Phi_{оз.п} + \Phi_{оз.к}}{2}, \quad (4.6)$$

де $\Phi_{оз.п}, \Phi_{оз.к}$ – залишок оборотних засобів на початок і кінець місяця.

Чим менша тривалість обороту оборотних засобів, або більша кількість кругообігів, що вони здійснюють, при тому ж обсязі реалізованої продукції, тим менше потрібно оборотних засобів.

Ефективність прискорення оборотності оборотних засобів виражається у вивільненні – зменшенні потреби в оборотних засобах у зв'язку з поліпшенням їх використання.

Розрізняють абсолютне та відносне вивільнення оборотних засобів.

Абсолютне вивільнення відображає пряме зменшення потреби в оборотних засобах:

$$\Delta\Phi_{оз\text{ абс}} = \Phi_{оз\text{ зв}} - \Phi_{оз\text{ баз}}, \quad (4.7)$$

де $\Phi_{оз.зв}, \Phi_{оз.баз}$ – середньорічна величина оборотних засобів, відповідно, у звітному й базовому періодах.

Відносне вивільнення оборотних засобів – це зменшення величини оборотних засобів за рахунок реалізації більшої кількості продукції відносно фіксованої суми коштів, тобто враховується як зміна величини оборотних засобів, так і зміна обсягу реалізованої продукції.

Відносне вивільнення (економія) оборотних засобів:

$$\Delta\Phi_{\text{оз від}} = E_{\text{оз}} = (T_{\text{об зв}} - T_{\text{об баз}}) \cdot \frac{O_{\text{зв.}}}{D}, \quad (4.8)$$

де $T_{\text{об.баз}}$, $T_{\text{об.зв}}$ – середня тривалість одного обороту оборотних засобів, відповідно, у базовому й звітному періодах, дні;

$O_{\text{зв}}$ – обсяг реалізованої продукції у звітному періоді, грн.

Шляхи прискорення оборотності оборотних засобів підприємства:

– зменшення строків виготовлення продукції в результаті автоматизації та механізації робіт (більш швидкий період оборотності призведе до зниження суми оборотного капіталу й вивільнення коштів), удосконалення технологічних процесів;

– зменшення виробничих запасів у результаті поліпшення організації матеріально-технічного постачання, зменшення дальності їх транспортування, застосування системи «точно-в-строк» (передбачає поставку сировини й матеріалів безпосередньо до часу виробництва. Таким чином, підприємство не потребує складських приміщень, і величина запасів дорівнює нулю. Найбільшою складністю в застосуванні цього методу є пошук надійного постачальника, який вчасно буде забезпечувати ресурсами потреби виробництва);

– економія матеріальних ресурсів, суворе дотримання норм витрат матеріалів на одиницю продукції;

– удосконалення розрахунків із замовниками та інші заходи щодо поліпшення фінансової та платіжної дисципліни, мінімізація величини дебіторської заборгованості (система знижок за своєчасну оплату продукції, залучення факторингових фірм, штрафні санкції за прострочення платежів). У разі неповернення коштів існує можливість продати дебіторську заборгованість факторинговій фірмі, яка займається поверненням боргу покупця. Цей метод дозволяє повернути тільки частину заборгованості, але в разі безнадійних боргів цей метод ефективний, тому що краще отримати частину грошей, ніж не отримати нічого.

4.3 Нормування оборотних засобів підприємства

Нормування оборотних засобів – це визначення за допомогою науково обґрунтованої методики необхідної (нормативної) величини грошових коштів, які закладаються в мінімальні запаси товарно-

матеріальних цінностей для забезпечення безперервності процесу виробництва.

Головне завдання нормування полягає у визначенні економічно обґрунтованої величини оборотних засобів у мінімальному розмірі, а також здійснення розрахунків у встановлені строки, тобто норм і нормативів власних оборотних засобів.

Норма – це науково обґрунтована максимально допустима абсолютна величина певного показника. Наприклад, норма витрат металу показує, скільки кілограмів металу необхідно витратити на один виріб.

Норматив оборотних засобів – це обґрунтовані величини елементів оборотних засобів у виробничих запасах, незавершеному виробництві, витратах майбутніх періодів, готовій продукції.

Норматив (ліміт) запасів – це сума коштів, яка повинна бути в розпорядженні підприємства для забезпечення його ритмічної роботи. Це мінімальна сума, яка постійно необхідна підприємству для здійснення його виробничої діяльності.

Методи нормування оборотних засобів:

1. *Аналітичний (дослідно-статистичний) метод* передбачає проведення аналізу наявних товарно-матеріальних цінностей із наступним їхнім коригуванням і виключенням із них надлишків.

При цьому норматив оборотних засобів у плановому періоді визначається як добуток нормативу оборотних засобів у звітному періоді й темпу зростання обсягу виробництва продукції. Тобто норма витрат, зокрема на сировину, матеріали, визначається на основі фактичних даних про їхнє використання за минулі роки. Цей метод використовується в тому випадку, коли в плановому періоді не передбачено істотних змін в умовах роботи підприємства (немає зміни номенклатури виробництва).

2. *Коефіцієнтний метод.* Норматив оборотних засобів визначається на базі нормативу попереднього періоду шляхом внесення в нього змін (через коефіцієнти) з урахуванням змін у виробництві в майбутньому періоді (зміни в обсязі виробництва, у постачанні, реалізації продукції, у розрахунках).

3. *Метод прямого рахунку (розрахунково-аналітичний метод)* передбачає розрахунок нормативів за аналітичними формулами нормованих оборотних засобів з урахуванням усіх змін у рівні організаційно-технічного розвитку підприємства, транспортуванні товарно-матеріальних цінностей, практиці розрахунків між підприємствами. Цей метод є більш трудомістким, вимагає високої кваліфікації економістів, залучення в процес нормування працівників багатьох служб підприємства (постачання, юридичної, збуту продукції, виробничого відділу та ін.). Це дозволить найбільш точно розрахувати

потребу підприємства в оборотних засобах. У цьому методі норма визначається за даними конструкторської, технологічної документації, робочими креслениками, за рецептурами. Метод прямого розрахунку використовують при організації нового підприємства та для уточнення діючих нормативів оборотних засобів.

Розглянемо нормування оборотних засобів розрахунково-аналітичним методом або методом прямого рахунку.

Загальний норматив оборотних засобів складається з чотирьох складових:

$$N = N_{вз} + N_{нзв} + N_{гп} + N_{вмп}. \quad (4.9)$$

1. Нормування оборотних засобів у виробничих запасах

Нормування оборотних засобів у виробничих запасах є основою розрахунків потреби підприємства в оборотних засобах.

Виробничі запаси включають такі елементи, як сировина, основні матеріали, придбані напівфабрикати, допоміжні матеріали, паливо, тара, запасні частини, малоцінні й швидкозношувані предмети.

Нормування оборотних засобів починається з розробки мінімально необхідних норм запасу за окремими видами товарно-матеріальних цінностей, необхідних для здійснення виробничої діяльності.

Норматив оборотних засобів у виробничих запасах обчислюється як добуток середньодобової потреби матеріалів у вартісному вираженні й норми їхніх запасів у днях:

$$N_{вз} = P_{ср.доб} \cdot T_n = \frac{N}{D} \cdot q_n \cdot C \cdot (T_{пот} + T_{страх} + T_{тр} + T_{техн} + T_{підг} + T_{сезон}), \quad (4.10)$$

де $P_{ср.доб}$ – середньодобова потреба в певному матеріалі, грн/дні;

T_n – норма запасу в днях, дні;

N – річний обсяг виробництва, шт.;

D – кількість календарних днів у періоді, дні;

q_n – норма витрати матеріалу на 1 виріб, кг/шт.;

C – ціна 1 кг матеріалу, грн/кг;

$T_{пот}$ – поточний запас, дні;

$T_{страх}$ – страховий запас, дні;

$T_{тр}$ – транспортний запас, дні;

$T_{техн}$ – технологічний запас, дні;

$T_{підг}$ – підготовчий запас, дні;

$T_{сезон}$ – сезонний запас, дн.

Норма оборотних виробничих фондів у виробничих запасах (T_n) – це кількість днів, протягом яких оборотні виробничі фонди знаходяться в матеріальних запасах, починаючи з оплати рахунків за матеріали та закінчуючи моментом їх передачі у виробництво.

Норма запасу матеріальних ресурсів у днях (T_n) включає:

1) *поточний запас* – основний вид запасу, необхідний для безперебійної роботи підприємства між двома суміжними поставками матеріалів. Чим частіше прибуває сировина й матеріали на склад, тим менше поточний запас, і навпаки:

$$T_{\text{пот}} = \frac{T_n}{2}, \quad (4.11)$$

де T_n – період між двома поставками, дні.

Отже до поточного запасу ресурсів у днях відноситься половина періоду між двома поставками ресурсу.

Інтервал між поставками встановлюється на основі договору з постачальниками або виходячи з фактичних даних попереднього періоду.

На підприємстві запаси одних видів сировини, матеріалів можуть бути максимальними, якщо матеріал тільки надійшов на склад, а запаси інших матеріалів можуть бути мінімальними, якщо цей матеріал закінчується. Тому, щоб не заморожувати оборотні засоби в зайвих матеріальних запасах, поточний запас сировини й матеріалів рекомендується приймати в розмірі 50 % тривалості інтервалу між двома суміжними поставками.

На підприємствах, де споживається обмежена кількість сировини й матеріалів і надходять вони від одного або двох постачальників, поточний запас може встановлюватися в розмірі 100 % тривалості інтервалу між суміжними поставками;

2) *страховий запас* – створюється на випадок непередбачених відхилень у постачанні й забезпечує безперервну роботу підприємства. Приймається в розмірі 50 % від поточного запасу;

3) *транспортний запас* – час знаходження матеріалів у дорозі після їх оплати постачальнику;

4) *технологічний запас* – створюється в разі потреби проходження сировиною попередньої обробки;

5) *підготовчий запас* – пов'язаний із необхідністю приймання, розвантаження, сортування та складування виробничих запасів;

6) *сезонний запас* – запас, утворення якого обумовлене сезонним характером виробництва або умовами доставки.

Фактори, що впливають на формування виробничих запасів підприємства:

- потреба в матеріальних ресурсах;
- періодичність використання матеріальних ресурсів у виробництві;
- сезонність виробництва, споживання та транспортування.

2. Норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві

$$N_{\text{нзв}} = V_{\text{ср.доб}} \cdot C \cdot K_{\text{нв}} \cdot T_{\text{ц}} = \frac{N}{D} \cdot C \cdot K_{\text{нв}} \cdot T_{\text{ц}}, \quad (4.12)$$

де $V_{\text{ср.доб}}$ – середньодобовий випуск певного виробу, шт./дні;

C – виробнича собівартість даного виробу, грн;

$K_{\text{нв}}$ – коефіцієнт нарощування витрат;

$T_{\text{ц}}$ – тривалість виробничого циклу виготовлення виробу, дні.

Незавершене виробництво – це незавершена продукція, яка знаходиться на різних стадіях технологічного процесу виготовлення (на робочих місцях, агрегатах, верстатах, складах укомплектування).

Коефіцієнт нарощування витрат показує ступінь готовності виробів. Розраховується за формулою

$$K_{\text{нв}} = \frac{C_{\text{м}} + 0,5 \cdot (C - C_{\text{м}})}{C}, \quad (4.13)$$

де $C_{\text{м}}$ – витрати на сировину й матеріали у виробничій собівартості, грн;

$(C - C_{\text{м}})$ – собівартість одиниці виробу без матеріальних витрат (наступні витрати у виробництві), грн;

C – виробнича собівартість виробу, грн.

Якщо витрати на виробництво рівномірні протягом виробничого циклу, то

$$K_{\text{нв}} = \frac{V_{\text{поч}} + 0,5 \cdot V_{\text{наст}}}{V_{\text{поч}} + V_{\text{наст}}}, \quad (4.14)$$

де $V_{\text{поч}}$ – початкові витрати на виготовлення продукції (на початку (у перший день) виробничого циклу), грн;

$V_{\text{наст}}$ – наступні витрати на виготовлення продукції, грн.

3. Норматив оборотних засобів у запасах готової продукції на складі

$$N_{\text{гп}} = V_{\text{ср.доб}} \cdot C \cdot n_{\text{гот}} = \frac{N}{D} \cdot C \cdot n_{\text{гот}}, \quad (4.15)$$

де $n_{\text{гот}}$ – норма запасу готової продукції на складі, дні.

Це кількість днів, необхідна для підготовки продукції до реалізації, тобто її комплектування, упаковка, відвантаження споживачеві, оформлення платіжних документів.

4. Норматив оборотних засобів у витратах майбутніх періодів

$$H_{\text{ВМП}} = \text{ВМП}_{\text{п.р}} + \text{ВМП}_{\text{пл}} - \text{ВМП}_{\text{погаш}}, \quad (4.16)$$

де $\text{ВМП}_{\text{п.р}}$ – сума оборотних засобів, вкладених у витрати майбутніх періодів, на початок планового року (ВМП на початок планового року), грн;

$\text{ВМП}_{\text{пл}}$ – витрати майбутніх періодів на певний плановий період за кошторисом (ВМП, що будуть здійснені в плановому році), грн;

$\text{ВМП}_{\text{погаш}}$ – погашення ВМП, які включаються в собівартість продукції планового періоду за кошторисом витрат на виробництво, грн.

ТЕСТИ

I Оборотні засоби підприємства – це частина виробничих засобів підприємства, яка:

1. Споживається повністю в одному технологічному циклі
2. Підлягає амортизації протягом періоду корисного використання
3. Формується з прибутку підприємства
4. Переносить свою вартість на вартість готової продукції за один виробничий цикл

II До складу оборотних виробничих засобів підприємства входять наступні матеріально-речові елементи:

1. Верстати, агрегати, пристосування, тара
2. Готова продукція, грошові кошти в касі, грошові кошти на розрахунковому рахунку підприємства
3. Виробничі запаси сировини, матеріалів, напівфабрикатів, запасних частин, палива, незавершеного виробництва, витрат майбутніх періодів
4. Прибуток підприємства, заборгованість постачальникам

III З перерахованих елементів виберіть ті, що відносяться до фондів обігу підприємства:

1. Сировина, матеріали, покупні напівфабрикати
2. Дебіторська заборгованість
3. Незавершене виробництво
4. Паливо

IV До оборотних виробничих фондів підприємства належать:

1. Продукція, виробництво якої ще не завершене
2. Готова продукція на складах підприємства
3. Готівкові та безготівкові грошові кошти підприємства
4. Запаси сировини й матеріалів
5. Дебіторська заборгованість
6. Кошти в розрахунках
7. Напівфабрикати

V Запас, який утворюється в тих випадках, коли матеріали, які надходять, не відповідають вимогам технологічного процесу й до запуску у виробництво проходять відповідну обробку:

1. Поточний запас
2. Страховий запас
3. Технологічний запас
4. Транспортний запас
5. Сезонний запас

VI Що з перерахованого відносять до нормованих оборотних засобів?

1. Усі виробничі запаси
2. Кошти на рахунках у банку
3. Готова продукція
4. Готівка в касі

VII Вивільнення оборотних засобів відбувається внаслідок:

1. Скорочення тривалості одного обороту
2. Збільшення тривалості одного обороту
3. Прискорення оборотності
4. Зменшення необхідної суми оборотних засобів

VIII Оборотні засоби включають:

1. Основні виробничі засоби
2. Оборотні виробничі фонди
3. Фонди обігу
4. Основні невиробничі засоби

IX До фондів обігу відносять:

1. Матеріальні ресурси підприємства
2. Незавершене виробництво
3. Грошові кошти в касі, на розрахунковому рахунку, усі види

заборгованостей

4. Транспортні засоби підприємства, виробничі споруди, будівлі

X Який показник не використовується при оцінці ефективності оборотних засобів?

1. Коефіцієнт змінності
2. Коефіцієнт оборотності
3. Тривалість одного обороту
4. Вартість вивільнених оборотних засобів

XI Прискорення оборотності оборотних засобів на стадії обігу забезпечується на основі:

1. Раціонального використання матеріальних ресурсів
2. Впровадження прогресивної техніки й технологій
3. Дотримання платіжної дисципліни

XII Коефіцієнт оборотності оборотних засобів характеризує:

1. Кількість оборотів оборотних засобів за відповідний період часу
2. Середню тривалість одного обороту
3. Кількість продукції, яка припадає на 1 грн оборотних засобів
4. Рівень технічного озброєння праці

XIII Які елементи виробничих засобів не є оборотними засобами?

1. Виробничі запаси
2. Незавершене виробництво
3. Вимірювальні прилади
4. Готова продукція
5. Напівфабрикати

XIV Ефективність використання оборотних засобів характеризує:

1. Тривалість одного обороту
2. Коефіцієнт змінності
3. Фондовіддача
4. Коефіцієнт оборотності оборотних засобів
5. Фондоозброєність
6. Фондомісткість

XV Який елемент оборотних засобів не нормується?

1. Виробничі запаси
2. Незавершене виробництво

3. Готова продукція
4. Дебіторська заборгованість

XVI Які види запасів не враховують у виробничі запаси?

1. Поточні запаси
2. Запаси невстановленого устаткування
3. Страховий запас
4. Транспортний запас
5. Технологічний запас

XVII Які показники використовуються при оцінці тривалості одного обороту?

1. Кількість робочих днів у році
2. Обсяг реалізованої продукції
3. Розклад роботи підприємства
4. Вартість основних засобів
5. Вартість оборотних засобів
6. Кількість календарних днів у році

XVIII Які показники використовуються при оцінці ефективності оборотних засобів?

1. Собівартість реалізованої продукції
2. Вартість реалізованої продукції
3. Вартість оборотних засобів
4. Вартість основних засобів

XIX Для нормування оборотних засобів у виробничих запасах не використовують такі показники:

1. Потреба в матеріалі на один виріб в натуральному вираженні
2. Ціна за одиницю матеріалу
3. Середня ціна одиниці виробу
4. Норма запасу в днях

XX Економічне значення оборотності оборотних засобів підприємства полягає в тому, що:

1. Вона визначає структуру основних засобів підприємства.
2. Від неї залежить забезпеченість виробництва сировинно-матеріальними ресурсами.
3. Від неї залежить величина необхідних підприємству грошових коштів для здійснення процесу виробництва й реалізації.

XXI Поточний виробничий запас утворюється з метою забезпечення:

1. Безперервного процесу виробництва між двома черговими поставками матеріальних ресурсів
2. Підготовки сировини до виробничого споживання
3. Доставки сировини від постачальника до споживача
4. Прийняття й складування сировини

XXII Метод нормування сировини й матеріалів, у якому норма визначається за даними конструкторської, технологічної документації, за робочими кресленнями, рецептурами – це:

1. Розрахунково-аналітичний метод
2. Дослідний метод
3. Дослідно-статистичний метод

XXIII Визначення «оборотні засоби» включає в себе:

1. Частину засобів виробництва, що беруть участь у виробничому циклі один раз і повністю переносять свою вартість на собівартість виготовленої продукції
2. Основні і допоміжні матеріали, напівфабрикати власного виготовлення, придбані напівфабрикати, комплектуючі вироби, верстати, інструменти, транспортні засоби
3. Засоби виробництва, які беруть участь у виробничому циклі багато разів і поступово переносять свою вартість на собівартість виготовленої продукції

XXIV До складу нормованих оборотних засобів включають:

1. Дебіторську заборгованість
2. Готівку в касі
3. Відвантажену готову продукцію
4. Кошти на поточному рахунку

XXV Оборотні засоби використовуються тим ефективніше, чим:

1. Менше фондівдача
2. Більше тривалість одного обороту
3. Більше коефіцієнт оборотності
4. Більше фондоозброєність

XXVI Не нормується такий елемент оборотних засобів:

1. Грошові кошти на розрахунковому рахунку
2. Виробничі запаси

3. Залишки готової продукції на складі
4. Незавершене виробництво

XXVII Норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві визначається з урахуванням:

1. Середньодобового обсягу випуску продукції, виробничої собівартості продукції, тривалості виробничого циклу й коефіцієнта нарощування витрат
2. Середньодобового обсягу реалізованої продукції
3. Річного випуску продукції за оптовими цінами виробника

XXVIII Яке з наведених нижче визначень відповідає показнику тривалості одного обороту оборотних засобів?

1. Відношення вартості реалізованої продукції до середніх залишків оборотних засобів у відповідному періоді
2. Відношення середніх залишків оборотних коштів до вартості реалізованої продукції за відповідний період
3. Відношення тривалості календарного періоду до кількості оборотів оборотних засобів

XXIX Фонди обігу – це:

1. Оборотні засоби, які не беруть участі у виробничих циклах, але авансуються підприємством на створення оборотних виробничих засобів
2. Матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх в процесі виробництва, вартість яких перевищує 2 500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом
3. Оборотні засоби, які беруть участь в одному виробничому циклі й переносять свою вартість на вартість готової продукції відразу й повністю, змінюючи при цьому свою натуральну форму.

XXX До оборотних виробничих фондів належать:

1. Запаси сировини й матеріалів
2. Устаткування цеху
3. Заробітна плата робітників
4. Готова продукція
5. Незавершене виробництво

XXXI До ненормованих оборотних засобів відносяться:

1. Незавершене виробництво
2. Дебіторська заборгованість

3. Грошові кошти
4. Виробничі запаси
5. Готова продукція

XXXII Оцінка ефективності використання оборотних засобів здійснюється на основі показників:

1. Коефіцієнта оборотності
2. Матеріаломісткості
3. Фінансової стійкості
4. Енергомісткості
5. Тривалості обороту

XXXIII При розрахунку коефіцієнта завантаження оборотних засобів використовуються показники:

1. Собівартість реалізованої продукції
2. Середній залишок оборотних коштів
3. Кількість робочих днів у розрахунковому періоді
4. Середня вартість основних засобів
5. Вартість реалізованої продукції

XXX IV Коефіцієнт нарощування витрат враховується при розрахунку нормативу оборотних засобів у:

1. Дебіторській заборгованості
2. Виробничих запасах
3. Незавершеному виробництві
4. Залишках готової продукції
5. Грошових коштах

XXXV Про підвищення ефективності використання оборотних засобів свідчить зменшення:

1. Тривалості обороту
2. Коефіцієнта оборотності
3. Фондовіддачі
4. Рентабельності
5. Фондоозброєності

XXXVI На величину оборотних засобів у виробничих запасах не впливають:

1. Норми витрат матеріальних ресурсів на виробництво продукції
2. Вартість матеріальних ресурсів
3. Трудомісткість продукції

4. Організація постачання матеріальних ресурсів

ЗАДАЧІ

Задача 1. Визначити коефіцієнт оборотності оборотних засобів у плановому періоді, якщо обсяг реалізації продукції у звітному періоді 220 тис. грн, у плановому році він знизиться на 13 %, обсяг оборотних засобів 75 тис. грн.

Розв'язання

Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів:

$$K_{об} = \frac{O}{\Phi_{ос}},$$

де O – обсяг реалізованої продукції за рік, грн;

$\Phi_{ос}$ – середньорічний залишок оборотних засобів (середньорічна вартість оборотних засобів), грн.

$$K_{об(пл)} = \frac{220 \cdot 0,87}{75} = \frac{191,4}{75} = 2,5 \text{ об.}$$

Задача 2. Визначити тривалість одного обороту, якщо річний обсяг реалізації у звітному періоді 100 тис. грн, величина оборотних засобів 35 тис. грн.

Розв'язання

1. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів:

$$K_{об} = \frac{O}{\Phi_{ос}},$$

де O – обсяг реалізованої продукції за рік, грн;

$\Phi_{ос}$ – середньорічний залишок оборотних засобів (середньорічна вартість оборотних засобів), грн.

$$K_{об} = \frac{100}{35} = 2,8 \text{ об.}$$

2. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів:

$$T_{об} = \frac{D}{K_{об}},$$

де D – кількість календарних днів у періоді, що розглядається (360; 90), дні.

$$T_{об} = \frac{360}{2,8} = 128,6 \text{ дн.}$$

Задача 3. Визначити розмір оборотних засобів у виробничих запасах за одним із видів матеріалів. Вихідні дані: програма випуску виробів на рік – 1 000 шт., норма витрат матеріалу на 1 виріб – 60 кг, ціна матеріалу – 8 грн/кг, інтервал між поставками матеріалів – 20 днів, період страхового запасу – 5 днів.

Розв'язання

Визначення нормативу оборотних засобів у виробничих запасах:

$$H_{вз} = \frac{N}{D} \cdot q_n \cdot Ц \cdot \left(\frac{T_{п}}{2} + T_{страх} \right),$$

де N – річний обсяг виробництва, шт.;

D – кількість календарних днів у періоді, дні;

q_n – норма витрат матеріалу на 1 виріб, кг/шт.;

$Ц$ – ціна 1 кг матеріалу, грн/кг;

$T_{п}$ – період між двома поставками матеріалів, дні;

$T_{страх}$ – страховий запас, дні.

$$H_{вз} = \frac{1\,000}{360} \cdot 60 \cdot 8 \cdot \left(\frac{20}{2} + 5 \right) = 20\,000 \text{ грн.}$$

Задача 4. Визначити показники оборотності оборотних засобів і відносне вивільнення оборотних засобів. Вихідні дані: обсяг реалізованої продукції за планом на рік – 188 млн грн, середньорічна сума оборотних засобів – 9 млн грн. Фактичний обсяг реалізованої продукції становить 195 млн грн.

Розв'язання

1. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів за планом:

$$K_{об} = \frac{O}{\Phi_{ос}},$$

де O – обсяг реалізованої продукції за рік, грн;

$\Phi_{ос}$ – середньорічний залишок оборотних засобів (середньорічна вартість оборотних засобів), грн.

$$K_{об(пл)} = \frac{188}{9} = 20,9 \text{ об.}$$

2. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів за планом:

$$T_{об} = \frac{D}{K_{об}},$$

де D – кількість календарних днів у періоді, що розглядається (360; 90), дні.

$$T_{об(пл)} = \frac{360}{20,9} = 17,2 \text{ дн.}$$

3. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів за фактом:

$$K_{об(ф)} = \frac{195}{9} = 21,7 \text{ об.}$$

4. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів за фактом:

$$T_{об(ф)} = \frac{360}{21,7} = 16,6 \text{ дн.}$$

4. Економія (відносне вивільнення) оборотних засобів

$$\Phi_{\text{оз відн}} = E_{\text{оз}} = (T_{\text{об ф}} - T_{\text{об пл}}) \cdot \frac{O_{\text{ф}}}{D},$$

де $T_{\text{об ф}}, T_{\text{об пл}}$ – середня тривалість одного обороту оборотних засобів, відповідно, за фактом і за планом, дні;

$O_{\text{зв}}$ – обсяг реалізованої продукції за фактом, грн.

$$E_{\text{оз}} = (16,6 - 17,2) \cdot \frac{195}{360} = - 0,33 \text{ млн грн.}$$

Має місце відносна економія оборотних засобів, що свідчить про позитивну тенденцію в діяльності підприємства.

Задача 5. Визначити зміни коефіцієнтів оборотності оборотних засобів, тривалості одного обороту й розмір вивільнення оборотних засобів. Вихідні дані: норматив оборотних засобів підприємства у звітному році склав 1,4 млн грн, обсяг реалізованої продукції звітного року – 2,8 млн грн; у планованому році передбачається збільшення обсягу реалізації на 15 % і зниження нормативу оборотних засобів на 7 %.

Розв'язання

1. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів у звітному році:

$$K_{\text{об}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ос}}},$$

де O – обсяг реалізованої продукції за рік, грн;

$\Phi_{\text{ос}}$ – середньорічний залишок оборотних засобів (середньорічна вартість оборотних засобів), грн.

$$K_{\text{об(зв.)}} = \frac{2,8}{1,4} = 2 \text{ об.}$$

2. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів у звітному році:

$$T_{\text{об}} = \frac{D}{K_{\text{об}}},$$

де D – кількість календарних днів у періоді, що розглядається (360; 90), дні.

$$T_{об(зв)} = \frac{360}{2} = 180 \text{ дн.}$$

3. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів у плановому році:

$$K_{об(пл)} = \frac{2,8 \cdot 1,15}{1,4 \cdot 0,93} = \frac{3,22}{1,3} = 2,47 \text{ об.}$$

4. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів у плановому році:

$$T_{об(пл)} = \frac{360}{2,47} = 145,7 \text{ дн.}$$

5. Визначення величини оборотних засобів у плановому році:

$$\Phi_{оз(пл)} = 1,4 \cdot 0,93 = 1,302 \text{ млн грн.}$$

6. Абсолютне вивільнення оборотних засобів

$$\Delta\Phi_{оз} = \Phi_{оз.пл} - \Phi_{оз.зв},$$

де $\Phi_{оз.пл}$, $\Phi_{оз.зв}$ – середньорічна величина оборотних засобів відповідно у плановому й звітному періодах.

$\Delta\Phi_{оз} = 1,302 - 1,4 = -0,098$ млн грн – економія оборотних засобів (позитивна тенденція).

7. Відносне вивільнення оборотних засобів:

$$\Phi_{оз.відн} = E_{оз} = (T_{об.пл} - T_{об.зв}) \cdot \frac{O_{пл}}{Д},$$

де $T_{об.пл}$, $T_{об.зв}$ – середня тривалість одного обороту оборотних засобів відповідно у плановому й звітному періодах, дні;

$O_{пл}$ – обсяг реалізованої продукції в плановому періоді, грн.

$$\Phi_{оз.відн} = E_{оз} = (145,7 - 180) \cdot \frac{2,8 \cdot 1,15}{360} = -0,306 \text{ млн грн.}$$

Має місце відносна економія оборотних засобів – позитивна тенденція.

Задача 6. Визначити коефіцієнти оборотності оборотних засобів і величину 1 обороту, а також розмір оборотних засобів, що вивільняються. Нормовані оборотні засоби у звітному році мають величину 80 млн грн, обсяг реалізованої продукції – 640 млн грн. У планованому році підприємство прискорить оборотність оборотних засобів у порівнянні зі звітним роком на 10 %.

Розв'язання

1. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів у звітному році:

$$K_{об} = \frac{O}{\Phi_{ос}},$$

де O – обсяг реалізованої продукції за рік, грн;

$\Phi_{ос}$ – середньорічний залишок оборотних засобів (середньорічна вартість оборотних засобів), грн.

$$K_{об(зв)} = \frac{640}{80} = 8 \text{ об.}$$

2. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів у звітному році:

$$T_{об} = \frac{D}{K_{об}},$$

де D – кількість календарних днів у періоді, що розглядається (360; 90), дні.

$$T_{об(зв)} = \frac{360}{8} = 45 \text{ дн.}$$

3. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів у плановому році:

$$K_{об(пл)} = K_{об(зв)} \cdot 1,1 = 8 \cdot 1,1 = 8,8 \text{ об.}$$

4. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів у плановому році:

$$T_{об(пл)} = \frac{360}{8,8} = 40,9 \text{ дн.}$$

5. Визначення величини оборотних засобів у плановому році:

$$\Phi_{\text{оз(пл)}} = \frac{O}{K_{\text{об(пл)}}} = \frac{640}{8,8} = 72,72 \text{ млн грн.}$$

6. Абсолютне вивільнення оборотних засобів:

$$\Delta\Phi_{\text{оз}} = \Phi_{\text{оз.пл}} - \Phi_{\text{оз.зв}},$$

де $\Phi_{\text{оз.пл}}, \Phi_{\text{оз.зв}}$ – середньорічна величина оборотних засобів відповідно у плановому й звітному періодах.

$\Delta\Phi_{\text{оз}} = 72,72 - 80 = -7,28$ млн. грн. – економія оборотних засобів (позитивна тенденція).

7. Відносне вивільнення оборотних засобів:

$$\Phi_{\text{оз відн}} = E_{\text{оз}} = (T_{\text{об пл}} - T_{\text{об зв}}) \cdot \frac{O_{\text{пл}}}{D},$$

де $T_{\text{об пл}}, T_{\text{об зв}}$ – середня тривалість одного обороту оборотних засобів, відповідно, у плановому й звітному періодах, дні;

$O_{\text{зв}}$ – обсяг реалізованої продукції в плановому періоді, грн.

$$\Phi_{\text{оз відн}} = E_{\text{оз}} = (40,9 - 45) \cdot \frac{640}{360} = -7,29 \text{ млн грн.}$$

Має місце відносне вивільнення оборотних засобів (позитивна тенденція).

Задача 7. Визначити коефіцієнти оборотності оборотних засобів, тривалість одного обороту у звітному й плановому роках, розмір вивільнення оборотних засобів у плановому році у зв'язку з прискоренням їхньої оборотності. Підприємство реалізувало у звітному році товарної продукції на суму 3 млн грн при середніх розмірах нормованих оборотних засобів 1 млн грн. На наступний рік заплановано збільшення обсягу реалізації продукції на 15 % і скорочення тривалості одного обороту на 11 днів.

Розв'язання

1. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів у звітному році:

$$K_{\text{об}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ос}}},$$

де O – обсяг реалізованої продукції за рік, грн;
 Φ_{oc} – середньорічний залишок оборотних засобів (середньорічна вартість оборотних засобів), грн.

$$K_{об(зв)} = \frac{3}{1} = 3 \text{ об.}$$

2. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів у звітному році:

$$T_{об} = \frac{D}{K_{об}},$$

де D – кількість календарних днів у періоді, що розглядається (360; 90), дні.

$$T_{об(зв)} = \frac{360}{3} = 120 \text{ дн.}$$

3. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів у плановому році:

$$T_{об(пл)} = 120 - 11 = 109 \text{ дн.}$$

4. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів у плановому році:

$$K_{об(пл)} = \frac{360}{109} = 3,3 \text{ об.}$$

5. Визначення величини оборотних засобів у плановому році:

$$\Phi_{оз(пл)} = \frac{O_{пл}}{K_{об(пл)}} = \frac{3 \cdot 1,15}{3,3} = \frac{3,45}{3,3} = 1,045 \text{ млн грн.}$$

6. Абсолютне вивільнення оборотних засобів:

$$\Delta\Phi_{оз} = \Phi_{оз.пл} - \Phi_{оз.зв},$$

де $\Phi_{оз.пл}$, $\Phi_{оз.зв}$ – середньорічна величина оборотних засобів, відповідно, у плановому й звітному періодах.

$\Delta\Phi_{оз} = 1,045 - 1 = 0,045$ млн грн – перевитрати оборотних засобів (негативна тенденція).

7. Відносне вивільнення оборотних засобів

$$\Phi_{\text{оз відн}} = E_{\text{оз}} = (T_{\text{об пл}} - T_{\text{об зв}}) \cdot \frac{O_{\text{пл}}}{D},$$

де $T_{\text{об пл}}, T_{\text{об зв}}$ – середня тривалість одного обороту оборотних засобів, відповідно, у плановому й звітному періодах, дні;

$O_{\text{пл}}$ – обсяг реалізованої продукції у плановому періоді, грн.

$$\Phi_{\text{оз відн}} = E_{\text{оз}} = (109 - 120) \cdot \frac{3 \cdot 1,15}{360} = -0,105 \text{ млн грн.}$$

Має місце відносне вивільнення оборотних засобів (позитивна тенденція).

Задача 8. Визначити норматив оборотних засобів у виробничих запасах матеріальних ресурсів.

Річна виробнича програма виробів: А – 500 шт., Б – 300 шт. Потреба основних матеріалів на вироби представлена в таблиці.

Таблиця – Потреба основних матеріалів на вироби

Види матеріалів	Норми витрат на вироби, т		Ціна металів, грн/т	Період між двома поставками матеріалів, дні	Норма страхового запасу, дні
	А	Б			
Чавун	0,2	0,3	10 000	30	15
Сталь	0,5	0,7	12 000	60	25
Кольоровий метал	0,08	0,04	40 000	90	45

Потреба допоміжних матеріалів на річний випуск – 360 000 грн при загальній нормі запасу 40 днів, палива – 320 000 грн при нормі запасу 30 днів, інших виробничих запасів – 200 000 грн при нормі запасу 60 днів.

Розв'язання

1. Визначення нормативу оборотних засобів у виробничих запасах:

$$H_{\text{вз}} = \frac{N}{D} \cdot q_{\text{н}} \cdot Ц \cdot \left(\frac{T_{\text{п}}}{2} + T_{\text{страх}} \right),$$

де N – річний обсяг виробництва, шт.;

D – кількість календарних днів в періоді, дні;

q_n – норма витрат матеріалу на 1 виріб, кг/шт.;

C – ціна 1 кг матеріалу, грн/кг;

T_n – період між двома поставками матеріалів, дні;

$T_{\text{страх}}$ – страховий запас, дні.

Норматив оборотних засобів в основних матеріалах (чавун, сталь, кольоровий метал) за виробом А:

$$\text{Нвз А (чавун)} = \frac{500}{360} \cdot 0,2 \cdot 10\,000 \cdot \left(\frac{30}{2} + 15\right) = 83\,333,34 \text{ грн,}$$

$$\text{Нвз А (сталь)} = \frac{500}{360} \cdot 0,5 \cdot 12\,000 \cdot \left(\frac{60}{2} + 25\right) = 458\,333,34 \text{ грн,}$$

$$\text{Нвз А (кольоровий метал)} = \frac{500}{360} \cdot 0,08 \cdot 40\,000 \cdot \left(\frac{90}{2} + 45\right) = 400\,000 \text{ грн,}$$

$$\text{Нвз А } \Sigma = 83\,333,34 + 458\,333,34 + 400\,000 = 941\,666,68 \text{ грн.}$$

2. Норматив оборотних засобів в основних матеріалах (чавун, сталь, кольоровий метал) за виробом Б:

$$\text{Нвз Б (чавун)} = \frac{300}{360} \cdot 0,3 \cdot 10\,000 \cdot \left(\frac{30}{2} + 15\right) = 75\,000 \text{ грн,}$$

$$\text{Нвз Б (сталь)} = \frac{300}{360} \cdot 0,7 \cdot 12\,000 \cdot \left(\frac{60}{2} + 25\right) = 385\,000 \text{ грн,}$$

$$\text{Нвз Б (кольоровий метал)} = \frac{300}{360} \cdot 0,04 \cdot 40\,000 \cdot \left(\frac{90}{2} + 45\right) = 120\,000 \text{ грн,}$$

$$\text{Нвз Б } \Sigma = 75\,000 + 385\,000 + 120\,000 = 580\,000 \text{ грн.}$$

3. Визначення нормативу оборотних засобів за допоміжними матеріалами:

$$N_{\text{вз}} = P_{\text{ср.доб}} \cdot T_n,$$

де $P_{\text{ср.доб}}$ – середньодобова потреба в даному матеріалі, грн/дні;

T_n – норма запаса в днях, дні.

$$\text{Нвз(доп. мат)} = \frac{360\,000}{360} \cdot 40 = 40\,000 \text{ грн.}$$

4. Визначення нормативу оборотних засобів по паливу:

$$H_{вз(паливо)} = \frac{320\,000}{360} \cdot 30 = 26\,700 \text{ грн.}$$

5. Визначення нормативу оборотних засобів за іншими видами виробничих запасів:

$$H_{вз(інші)} = \frac{200\,000}{360} \cdot 60 = 33\,360 \text{ грн.}$$

6. Визначимо сумарний норматив оборотних засобів у виробничих запасах матеріальних ресурсів:

$$H_{вз \Sigma} = 941\,666,68 + 580\,000 + 40\,000 + 26\,700 + 33\,360 = 1\,621\,726,68 \text{ грн.}$$

Задача 9. Визначити норматив оборотних засобів за елементами (виробничі запаси, незавершене виробництво і готова продукція) і їхню загальну суму.

Виробнича програма підприємства за певним видом виробу – 700 виробів на рік, собівартість 1 виробу – 150 грн. Коефіцієнт нарощування витрат у незавершеному виробництві – 0,66.

Витрати основних матеріалів на один виріб – 100 грн при нормі запасу 25 днів. Витрати допоміжних матеріалів на річний випуск – 6 000 грн при нормі запасу 40 днів, палива – 3 200 грн на 30 днів, інших виробних запасів – 9 000 грн на 60 днів. Витрати майбутніх періодів – 1 000 грн. Норма запасу готової продукції на складі підприємства – 5 днів. Тривалість виробничого циклу (середня) – 36,5 дня.

Розв'язання

Загальний норматив оборотних засобів складається з чотирьох складових:

$$H = H_{вз} + H_{нзв} + H_{гп} + H_{вмп}.$$

1. Визначення нормативу оборотних засобів у виробничих запасах за основним матеріалом:

$$H_{вз} = \frac{N}{D} \cdot N_p \cdot T_n,$$

де N – річний обсяг виробництва, шт.;

D – кількість календарних днів у періоді, дні;

N_p – норма витрат матеріалу на один виріб у вартісному вираженні, грн/шт.;

T_H – норма запасу, дні.

$$H_{ВЗ} = \frac{700}{360} \cdot 100 \cdot 25 = 4\,861,11 \text{ грн.}$$

2. Визначення нормативу оборотних засобів за допоміжними матеріалами:

$$H_{ВЗ} = P_{\text{ср.доб}} \cdot T_H,$$

де $P_{\text{ср.доб}}$ – середньодобова потреба в даному матеріалі, грн/дні;

T_H – норма запасу, дні.

$$H_{ВЗ(\text{доп. мат})} = \frac{6\,000}{360} \cdot 40 = 666,67 \text{ грн.}$$

3. Визначення нормативу оборотних засобів по паливу:

$$H_{ВЗ(\text{паливо})} = \frac{3\,200}{360} \cdot 30 = 266,67 \text{ грн.}$$

4. Визначення нормативу оборотних засобів за іншими виробничими запасами:

$$H_{ВЗ(\text{інші})} = \frac{9\,000}{360} \cdot 60 = 1\,500 \text{ грн,}$$

$$H_{пз \Sigma} = 4\,861,11 + 666,67 + 266,67 + 1\,500 = 7\,294,45 \text{ грн.}$$

5. Визначення нормативу оборотних засобів у незавершеному виробництві:

$$H_{НЗВ} = V_{\text{ср.доб}} \cdot C \cdot K_{НВ} \cdot T_{\text{ц}} = \frac{N}{D} \cdot C \cdot K_{НВ} \cdot T_{\text{ц}},$$

де $V_{\text{ср.доб}}$ – середньодобовий випуск даного виробу, шт./доб.;

C – виробнича собівартість певного виробу, грн;

$K_{НВ}$ – коефіцієнт нарощування витрат;

$T_{\text{ц}}$ – тривалість виробничого циклу виготовлення даного виробу, дні.

$$H_{НЗВ} = \frac{700}{360} \cdot 150 \cdot 0,66 \cdot 36,5 = 7\,026,25 \text{ грн.}$$

6. Визначення нормативу оборотних засобів у запасах готової

продукції на складі:

$$N_{\text{ГП}} = V_{\text{ср.доб.}} \cdot C \cdot n_{\text{гот.}} = \frac{N}{D} \cdot C \cdot n_{\text{гот.}}$$

де $n_{\text{гот}}$ – норма запасу готової продукції на складі, дні.

$$N_{\text{ГП}} = \frac{700}{360} \cdot 150 \cdot 5 = 1\,458,33 \text{ грн.}$$

7. Визначення загального нормативу оборотних засобів:

$$N = N_{\text{вз}} + N_{\text{нзв}} + N_{\text{ГП}} + N_{\text{ВМП}},$$

$$N_{\Sigma} = 7\,294,45 + 7\,026,25 + 1\,458,33 + 1\,000 = 16\,779,03 \text{ грн.}$$

Задача 10. Визначити норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві та в запасах готової продукції на складі. Вихідні дані: виробнича собівартість виробу за плановою калькуляцією – 520 грн, у т. ч. витрати на сировину, основні матеріали й покупні напівфабрикати складають 75 %. Тривалість виробничого циклу виготовлення виробу – 24 календарних дня. Річний випуск виробів – 8,3 тис. шт. Норма наявності готової продукції на складі – 9 днів.

Розв'язання

1. Визначення нормативу оборотних засобів у незавершеному виробництві:

$$N_{\text{нзв}} = V_{\text{ср.доб.}} \cdot C \cdot K_{\text{нв}} \cdot T_{\text{ц}} = \frac{N}{D} \cdot C \cdot K_{\text{нв}} \cdot T_{\text{ц}},$$

де $V_{\text{ср.доб.}}$ – середньодобовий випуск даного виробу, шт./доб.;

C – виробнича собівартість даного виробу, грн;

$K_{\text{нв}}$ – коефіцієнт нарощування витрат;

$T_{\text{ц}}$ – тривалість виробничого циклу виготовлення певного виробу, дні.

Коефіцієнт нарощування витрат:

$$K_{\text{нв}} = \frac{M + 0,5 \cdot C'}{C},$$

де M – витрати на сировину й матеріали у виробничій собівартості, грн;

C' – собівартість одиниці виробу без матеріальних витрат (наступні витрати й виробництво), грн;

C – виробнича собівартість виробу, грн.

$$K_{вз} = \frac{M + 0,5 \cdot C'}{C} = \frac{520 \cdot 0,75 + 0,5 \cdot (520 - 520 \cdot 0,75)}{520} = 0,875,$$

$$N_{нзв} = \frac{8\,300}{360} \cdot 520 \cdot 24 \cdot 0,875 = 251\,766,7 \text{ грн.}$$

2. Визначення нормативу оборотних засобів в запасах готової продукції на складі:

$$N_{гп} = V_{ср.доб.} \cdot C \cdot n_{гот.} = \frac{N}{D} \cdot C \cdot n_{гот.},$$

де $n_{гот.}$ – норма запасу готової продукції на складі, дні.

$$N_{гп} = \frac{8\,300}{360} \cdot 520 \cdot 9 = 107\,900 \text{ грн.}$$

Задача 11. Визначити норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві. Дати оцінку характеристикам обороту оборотних засобів підприємства, якщо відомо, що випуск продукції на рік склав 10 000 одиниць, собівартість виробу – 80 грн, ціна на 25 % перевищує його собівартість; середньорічний залишок оборотних засобів – 50 000 грн, тривалість виробничого циклу виготовлення виробу – 5 днів, коефіцієнт нарощування витрат у незавершеному виробництві – 0,5.

Розв'язання

1. Визначення нормативу оборотних засобів у незавершеному виробництві:

$$N_{нзв} = V_{ср.доб.} \cdot C \cdot K_{нв} \cdot T_{ц} = \frac{N}{D} \cdot C \cdot K_{нв} \cdot T_{ц},$$

де $V_{ср.доб.}$ – середньодобовий випуск даного виробу, шт./доб.;

C – виробнича собівартість певного виробу, грн;

$K_{нв}$ – коефіцієнт нарощування витрат;

$T_{ц}$ – тривалість виробничого циклу виготовлення певного виробу, дні.

$$H_{\text{нзв}} = \frac{10\,000}{360} \cdot 80 \cdot 0,5 \cdot 5 = 5\,555,5 \text{ грн.}$$

2. Визначення коефіцієнта оборотності оборотних засобів у звітному році:

$$K_{\text{об}} = \frac{O}{\Phi_{\text{ос}}},$$

де O – обсяг реалізованої продукції за рік, грн;

$\Phi_{\text{ос}}$ – середньорічний залишок оборотних засобів (середньорічна вартість оборотних засобів), грн.

$$K_{\text{об}} = \frac{10\,000 \cdot 80 \cdot 1,25}{50\,000} = 20 \text{ об.}$$

6. Визначення тривалості 1 обороту оборотних засобів у звітному році:

$$T_{\text{об}} = \frac{D}{K_{\text{об}}},$$

де D – кількість календарних днів у періоді, що розглядається (360; 90), дні.

$$T_{\text{об}} = \frac{360}{20} = 18 \text{ дн.}$$

Задача 12. Визначити коефіцієнт нарощування витрат у незавершеному виробництві. Вихідні дані: виробнича собівартість виробу за плановою калькуляцією – 1 000 грн, у т. ч. витрати на сировину, основні матеріали й покупні напівфабрикати складають 60 %.

Розв'язання

Коефіцієнт нарощування витрат

$$K_{\text{нв}} = \frac{M + 0,5 \cdot C'}{C},$$

де M – витрати на сировину й матеріали у виробничій собівартості, грн;

C' – собівартість одиниці виробу без матеріальних витрат (наступні витрати у виробництво), грн;

C – виробнича собівартість виробу, грн.

$$K_{\text{вз}} = \frac{M + 0,5 \cdot C'}{C} = \frac{1\,000 \cdot 0,6 + 0,5 \cdot (1\,000 - 1\,000 \cdot 0,6)}{1\,000} = 0,8.$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрийте класифікацію оборотних засобів підприємства.
2. Що входить до складу оборотних виробничих фондів?
3. Розкрийте відмінності між основними виробничими фондами й оборотними виробничими фондами.
4. Що входить до складу фондів обігу?
5. Охарактеризуйте основні показники оцінки ефективності використання оборотних засобів підприємства.
6. Розкрийте поняття абсолютного й відносного вивільнення оборотних засобів.
7. Розкрийте методи нормування оборотних засобів підприємства.
8. Наведіть формули визначення нормативів оборотних засобів для окремих структурних елементів.
9. Наведіть способи підвищення ефективності використання оборотних засобів підприємства.

5 ПЕРСОНАЛ ПІДПРИЄМСТВА. ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ

5.1 *Поняття персоналу, його класифікація*

5.2 *Характеристика персоналу підприємства за професійно-кваліфікаційною ознакою*

5.3 *Визначення необхідної чисельності персоналу на підприємстві*

5.4 *Показники руху персоналу на підприємстві*

5.5 *Продуктивність праці*

5.1 Поняття персоналу, його класифікація

В економічній літературі, статистичному обліку, державному регулюванні економіки, практичній діяльності суб'єктів господарювання для означення людських ресурсів широко використовуються терміни (категорії): трудові ресурси, економічно активне населення, трудовий колектив, трудовий потенціал, кадри, персонал [4].

Здійснення ефективної кадрової політики суб'єктами господарювання потребує правильного розуміння та однозначного наукового трактування названих категорій.

Трудові ресурси – це частина населення працездатного віку, яка має необхідні фізичні можливості, володіє знаннями й практичним досвідом для виконання роботи певного виду в національній економіці. До трудових ресурсів відносять як фактично зайнятих, так і потенційних працівників, а також пенсіонерів і підлітків, які працюють. Нині в Україні працездатним віком вважається вік від 16 до 59 років включно.

Трудові ресурси – це частина населення певного регіону, яка має необхідний рівень професійної підготовки і знаходиться в працездатному віці.

Трудові ресурси – це сукупність осіб працездатного віку, а також підлітки, пенсіонери, які працюють.

Економічно активне населення – це та реальна частина трудових ресурсів, яка добровільно працює або бажає працювати.

Трудовий колектив – це сукупність працівників підприємств, організацій, установ, об'єднаних загальною метою досягнення певних кінцевих результатів своєї спільної діяльності. Цей термін має соціально-політичний відтінок.

Трудовий потенціал – це інтегрована оцінка кількісних і якісних характеристик економічно активного населення, яка означає його

приховані можливості. Трудовий потенціал складається з багатьох компонентів, головними з яких є здоров'я, освіта, професіоналізм, моральність, вмотивованість, уміння працювати в колективі, творчий потенціал, активність, організованість тощо [4].

Кадри – сукупність частини працівників певного рівня знань, професій, компетенцій та кваліфікації, які мають значний стаж роботи на цьому підприємстві.

Персонал підприємства – це наймані працівники, тобто особи, які уклали трудовий договір (контракт) із роботодавцем. До складу персоналу входять також власники або співвласники підприємства, якщо вони беруть участь у діяльності організації своєю особистою працею й одержують заробітну плату, а також частину доходів, яка їм належить.

Персонал підприємства – це сукупність постійних працівників, які мають необхідну професійну підготовку й певний досвід практичної діяльності для виконання виробничих процесів підприємства та входять в обліковий (штатний) склад підприємства.

У діяльності підприємства, крім постійних працівників, можуть брати участь тимчасові працівники.

Персонал підприємства є об'єктом управління, продуктивною силою, основною складовою кожного виробничого процесу. У зв'язку із цим перевагу слід віддавати терміну «персонал», як більш узагальнюючому та універсальному [4].

Усі працівники підприємства поділяються на дві групи.

1. *Промислово-виробничий персонал (ПВП)* – це працівники, безпосередньо зайняті в процесі виробництва або у його обслуговуванні.

До промислово-виробничого персоналу відносять працівників основних, допоміжних і обслуговуючих виробництв, науково-дослідних підрозділів та лабораторій, заводоуправління, складів, охорони.

2. *Непромисловий персонал* – персонал невиробничої сфери, що знаходиться на балансі підприємства (житлово-комунальне господарство, ресторанне господарство, гуртожиток, торговельна мережа, бібліотека, дитячі дошкільні установи, амбулаторії, санаторії).

Згідно з характером функцій, що виконуються, промислово-виробничий персонал поділяється на категорії.

Категорії персоналу встановлює чинний Державний класифікатор професій, згідно з яким ПВП ділиться на 5 категорій:

- робітники;
- керівники;
- професіонали;
- спеціалісти;
- технічні службовці.

1. *Робітники* – це персонал, безпосередньо зайнятий виробництвом продукції, ремонтом, переміщенням вантажів, спостереженням за роботою промислових агрегатів, налаштуванням і обслуговуванням устаткування.

У залежності від характеру участі у виробничому процесі робітники у свою чергу поділяються на *основних* (виготовляють продукцію) і *допоміжних* (обслуговують технологічний процес).

У свою чергу основні робітники поділяються на наступні групи:

- кваліфіковані робітники з інструментом (верстатники);
- оператори та складальники машин і устаткування (оператори верстатів із ЧПУ, слюсарі-збиральники);
- робітники найпростіших професій (підручні, робітники нижчої кваліфікації).

2. *Керівники* – це працівники з високою професійною підготовкою, безпосередньо зайняті управлінням виробничими процесами й підлеглими працівниками. Займають посади керівників підприємства та його структурних підрозділів.

Виділяють декілька рівнів керівників.

Перший рівень – генеральний директор та його заступники, головний бухгалтер, головний інженер.

Другий рівень – директора або керівники виробництв, філій, заступники головного інженера, заступник головного бухгалтера, керівники управлінь (комерційного, планово-економічного, кадрового, організації праці та заробітної плати).

Третій рівень – начальники цехів, відділів, бюро, лабораторій, майстри цехів.

3. *Професіонали* – це працівники, професійні завдання яких полягають у збільшенні існуючого обсягу знань: розробка нових науково-прикладних теорій, методик, конструкторських проектів, технологій, програмних продуктів.

До таких працівників відносяться провідні фахівці інженерних, фінансових, економічних, комерційних та інших підрозділів підприємств, які виконують самостійні проекти й можуть керувати при цьому певною групою фахівців.

4. *Спеціалісти* – це працівники, які виконують спеціальні інженерно-технічні, економічні та інші роботи, пов'язані з використанням відомих теорій, методик, нормативів, пакетів програм. До них відносяться інженери, економісти, бухгалтери, нормувальники, адміністратори, юрисконсультанти, соціологи та ін.

5. *Технічні службовці* – це працівники, що здійснюють підготовки та оформлення документації, облік та контроль, господарське

обслуговування, тобто виконують суто технічну роботу. Це діловоди, обліковці, агенти, креслярі, секретарі.

5.2 Характеристика персоналу підприємства за професійно-кваліфікаційною ознакою

Персонал підприємства поділяється за професіями, спеціальностями та рівнем кваліфікації.

Професія – це вид трудової діяльності, здійснення якої потребує певних теоретичних знань і практичних навичок.

Професія – це здатність виконувати роботи, що вимагають від працівника певної кваліфікації.

Професія – це широкий і місткий вид трудової діяльності, що потребує наявності певної сукупності теоретичних знань і практичних навичок, які набуваються під час отримання спеціальної освіти та з досвідом роботи (токарь, слюсар, бухгалтер, економіст).

Поява нових професій – це результат поділу праці або його інтеграції, які відбуваються під впливом розвитку науки, технічного прогресу й культури.

Розширення й поглиблення цих процесів породжують вузькі прояви професій – спеціальності.

Спеціальність – це відносно вузький вид трудової діяльності в рамках певної професії, який вимагає специфічних (вузьких) знань і практичного досвіду з конкретного виду роботи.

Наприклад, професія слюсаря може поділитися за спеціальностями: слюсар-ремонтник, слюсар-інструментальник, слюсар-складальник. Професія «токарь»: токарь-карусельник, токарь-розточувальник. Професія «економіст»: економіст-плановик, економіст із праці і заробітної плати.

Тобто відмінність спеціальності від професії полягає в тому, що спеціальність фіксує одну зі сторін професії.

Ступінь якості професійної підготовки працівника тієї чи іншої професії визначається *кваліфікацією*.

Кваліфікація – це ступінь оволодіння працівником тією чи іншою професією або спеціальністю.

Кваліфікація – це сукупність спеціальних знань і практичних навичок, які визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій (завдань) певної складності.

Кваліфікація робітників вимірюється розрядами, які їм присвоюються в залежності від досягнутого рівня виконавських можливостей і вмінь.

У машинобудуванні та металообробці встановлено 6 розрядів, найнижчий – 1 розряд, 6 – найвищий розряд.

Сукупність вимог, яким повинен задовольняти робочий певної професії та кваліфікації, міститься в нормативному документі, який називається *тарифно-кваліфікаційний довідник*.

Кваліфікація керівників, професіоналів, спеціалістів, технічних службовців залежить від характеру та рівня спеціальної підготовки, рівня освіти та від практичного досвіду роботи. Вони займають відповідну посаду в штатному розкладі.

Штатний розклад – це внутрішній нормативний документ підприємства, у якому визначається перелік посад цього підприємства, чисельність працівників за кожною посадою і розмір їхнього посадового окладу.

Усі працівники, які своєю працею беруть участь у господарській діяльності підприємства на основі трудового договору (контракту, угоди), складають його *трудоий колектив*.

Працівники підприємства за відношенням до власності підприємства поділяються на власників та найманих працівників.

Власник – це працівник, який бере участь у господарській діяльності підприємства власною працею, власним майном (активами) та природними ресурсами (землею).

Найманий працівник – це працівник, який бере участь у господарській діяльності підприємства тільки власною працею.

Крім того, у господарській діяльності підприємства можуть брати участь сумісники, а також працівники, які виконують роботи підприємства від імені інших суб'єктів господарювання.

Сумісник – це працівник підприємства (власник, найманий працівник), який має місце основної роботи на іншому підприємстві.

Сумісництвом вважається виконання працівником, крім своєї основної, іншої регулярно оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або іншому підприємстві, установі або в підприємця, приватної особи за наймом.

5.3 Визначення необхідної чисельності персоналу на підприємстві

Кількісна характеристика трудових ресурсів (персоналу) підприємства в першу чергу вимірюється такими показниками:

- облікова чисельність працівників;
- явочна чисельність;
- середньооблікова чисельність;
- середня кількість усіх працівників в еквіваленті повної зайнятості.

1. *Облікова чисельність працівників* – це чисельність усіх працівників підприємства, які прийняті на постійну, сезонну або тимчасову роботу за договором найму або контрактом:

$$Ч_{об} = Ч_{яв} \cdot K_{об}, \quad (5.1)$$

де $Ч_{яв}$ – явочна чисельність працівників, ос.;

$K_{об}$ – коефіцієнт облікового складу – коефіцієнт переведення явочної чисельності в облікову:

$$K_{об} = \frac{F_H}{F_e} = \frac{100}{100-f}, \quad (5.2)$$

де F_H – номінальний фонд робочого часу (не враховує втрати робочого часу), год;

F_e – ефективний фонд робочого часу (з урахуванням втрат робочого часу: відпустки, лікарняні, прогули, інші втрати), год;

f – відсоток невиходів на роботу.

2. *Явочна чисельність* – це необхідна чисельність працівників для виконання виробничого завдання.

Явочна чисельність – це кількість працівників облікового складу, які з'явилися на роботу в певний день, з урахуванням працівників, які перебувають у відраженні.

3. *Середньооблікова чисельність* працівників у середньому за певний період (квартал, місяць, рік). Визначається як середня величина шляхом підсумовування облікової чисельності за кожен день звітного періоду з урахуванням вихідних і святкових днів, розділеної на кількість днів у звітному періоді (місяць – 30, 31 день; рік – 365, 366 днів).

Різниця між середньообліковою і явочною чисельністю характеризує кількість працівників облікового складу, які не з'явилися на роботу у зв'язку з відпустками, хворобою, порушенням дисципліни.

Для оцінки зайнятості на мікрорівні (підприємство) використовується показник загальної кількості працівників, який крім штатних працівників, включає кількість зовнішніх сумісників і працюючих за цивільно-правовими договорами.

4. Визначення середньої кількості усіх працівників в еквіваленті повної зайнятості базується на перерахунку оплаченого робочого часу усього

персоналу (штатні працівники, сумісники, працюючі за договорами), які залучалися до роботи у звітному періоді та отримували відповідну заробітну плату, в умовну кількість працівників, яких було б досить підприємству для виконання фактичного обсягу роботи за умови роботи всіх працівників упродовж повного робочого дня, виходячи зі встановленої тривалості робочого дня.

Для розрахунку середньої кількості всіх працівників в еквіваленті повної зайнятості підсумовуються всі години по всім співробітникам і діляться на норму годин у місяці згідно з графіком роботи підприємства або згідно із встановленою кількістю годин на місяць при 40-годинному робочому тижні.

Загальна чисельність промислово-виробничого персоналу визначається двома методами.

1. Метод розрахунку чисельності на основі повної трудомісткості виготовлення продукції:

$$Ч_{об} = \frac{T_{пов}}{F_e \cdot K_{в.н}} \quad (5.3)$$

Чисельність робітників, зайнятих на нормованих роботах:

$$Ч_{об} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_e \cdot K_{в.н}}, \quad (5.4)$$

$$Ч_{яв} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_n \cdot K_{в.н}}, \quad (5.5)$$

де $T_{пов} = \sum N_i \cdot T_{pi}$ – повна трудомісткість виробничої програми розрахункового року, що включає технологічну трудомісткість, трудомісткість обслуговування та управління виробництвом, нормо-год (год);

N_i – обсяг випуску продукції i -го виду в натуральному вираженні, шт.;

T_{pi} – трудомісткість виготовлення одиниці продукції i -го виду, нормо-год (год);

F_e – ефективний фонд часу роботи одного робітника (з урахуванням утрат робочого часу), год;

F_n – номінальний фонд часу роботи одного робітника (не враховує втрати робочого часу), год;

$K_{в.н}$ – коефіцієнт виконання норм.

Фонд робочого часу може бути номінальним або фактичним:

$$F_n = (F_k - (B + C)) \cdot T_{зм} = D \cdot T_{зм}, \quad (5.6)$$

де F_k – календарний фонд (кількість днів за календарем), дні;

B, C – кількість вихідних і святкових днів, дні;

$T_{зм}$ – тривалість робочого дня (зміни), год;

D – кількість робочих днів у році, дні.

У деяких випадках, коли відсутні дані для розрахунку номінального фонду робочого часу, його приймають рівним: 52 робочі тижні \times 5 робочих днів в тиждень \times 8 годин робочого дня = 2080 годин.

$$F_{\text{еф}} = F_{\text{н}} - \bar{B} - H, \quad (5.7)$$

де B – середня тривалість відпусток, у тому числі тарифні, додаткові, по навчанню, без оплати, год;

H – інші невиходи на роботу з поважних причин (хвороби, у зв'язку з виконанням державних обов'язків), випадки порушення трудової дисципліни (прогули), це цілоденні простої, год.

Можуть мати місце й внутрішньозмінні простої, у тому числі й внутрішньозмінні перерви.

$$\bar{B} = (\alpha_1 \cdot B_1 + \alpha_2 \cdot B_2) \cdot T_{зм}, \quad (5.8)$$

де α_1, α_2 – частка робітників, які мають відпустку певної тривалості;

B_1, B_2 – тривалість відпусток, дні.

2. Метод розрахунку чисельності на основі продуктивності (виробітку):

$$Ч_{\text{об}} = \frac{O}{\text{ППР}^{\text{рік}}(B^{\text{рік}})}, \quad (5.9)$$

де O – обсяг випуску продукції у вартісному вираженні, грн;

$\text{ППР}^{\text{рік}}(B^{\text{рік}})$ – річна продуктивність праці одного працівника (середньорічний виробіток одного працівника), грн/ос.

5.4 Показники руху персоналу на підприємстві

Оборот персоналу – це постійне оновлення працівників підприємства, звільнення і прийом на роботу з різних об'єктивних та суб'єктивних мотивів.

Показники руху персоналу на підприємстві:

1. Коефіцієнт обороту кадрів за прийомом характеризує частку прийнятих працівників за певний період:

$$K_{об}^{прийм} = \frac{Ч_{п}}{Ч_{об}}, \quad (5.10)$$

де $Ч_{п}$ – чисельність прийнятого на роботу персоналу за певний період, ос.;

$Ч_{об}$ – середньооблікова чисельність працівників за певний період, ос.

2. *Коефіцієнт обороту кадрів за вибуттям* характеризує частку звільнених працівників за певний період:

$$K_{об}^{звіль} = \frac{Ч_{звіль}}{Ч_{об}}, \quad (5.11)$$

де $Ч_{звіль}$ – чисельність звільненого персоналу за певний період із різних причин, ос.

3. *Коефіцієнт плинності кадрів:*

$$K_{пл} = \frac{\text{Кількість зв. за вл.бажан.та за поруш.труд.дисц.}}{Ч_{об}}. \quad (5.12)$$

Кількість зв. за вл.бажан. та за поруш.труд.дисц. – кількість працівників, що звільнені за власним бажанням та за порушення трудової дисципліни або з інших причин, не пов'язаних із виробництвом.

У чисельнику формули не враховуються випадки звільнення у зв'язку з державною необхідністю (призов до армії) та у зв'язку з невідповідністю працівника посаді, яку він займає.

4. *Загальний коефіцієнт обороту кадрів* характеризує частку працівників, які перебувають в обороті за певний період:

$$K_{об}^{заг} = \frac{Ч_{п} + Ч_{звіль}}{Ч_{об}}. \quad (5.13)$$

5. *Коефіцієнт сталості кадрів* – характеризує частку працівників, що працювали на підприємстві весь аналізований період:

$$K_{стал} = 1 - K_{об}^{заг}. \quad (5.14)$$

5.5 Продуктивність праці

Ефективність використання персоналу підприємства характеризується поняттям «продуктивність праці».

Продуктивність праці – це її ефективність, результативність.

Під *продуктивністю праці* як економічної категорії розуміють ефективність (плідність) трудових витрат, здатність конкретної праці створити за одиницю часу певну кількість матеріальних благ.

Для вимірювання продуктивності праці використовується два показники: виробіток і трудомісткість.

Прямим показником продуктивності праці є виробіток, зворотним показником – трудомісткість.

Виробіток – це показник рівня продуктивності праці, який характеризує кількість продукції або обсяг продукції у вартісному вираженні, що виготовлена в одиницю робочого часу або що припадає на одного середньооблікового працівника.

$$V^{річ} = \frac{O}{T_{зм}} = \frac{O}{\chi_{об}} \left[\frac{\text{шт}}{\text{год}} \right] \left[\frac{\text{грн.}}{\text{ос.}} \right], \quad (5.15)$$

де O – обсяг випуску продукції в натуральному або вартісному вираженні, шт., грн;

$T_{зм}$ – тривалість робочої зміни (робочого дня), год.

Розрізняють три види виробітку:

– середньорічний виробіток на одного робітника:

$$V^{річ} = \frac{O}{\chi_{об}}; \quad (5.16)$$

– середньоденний виробіток на одного робітника:

$$V^{дн} = \frac{O}{\text{Люд.-дн.}} = \frac{O}{\chi_{об} \cdot D}, \quad (5.17)$$

де Люд.-дн. – загальна кількість людино-днів, відпрацьованих усіма робітниками за рік;

D – кількість робочих днів у році, дні.

– середньогодинний виробіток на одного робітника:

$$V^{год} = \frac{O}{\text{Люд.-год.}} = \frac{O}{\chi_{об} \cdot D \cdot T_{зм}}, \quad (5.18)$$

де Люд.-год. – загальна кількість людино-годин, відпрацьованих усіма робітниками за рік;

$T_{зм}$ – тривалість робочої зміни (робочого дня).

Трудомісткість продукції – це сума усіх витрат робочого часу на виробництво одиниці продукції.

$$T_p = \frac{T_{зм}}{O} = \frac{1}{Vp^{iч}(ППP^{iч})}. \quad (5.19)$$

Показники продуктивності праці (виробітку) і трудомісткості продукції пов'язані між собою обернено пропорційною залежністю, тобто чим менше трудомісткість, тим вище виробіток.

Вимірюватися продуктивність праці (виробіток) може в натуральних, вартісних і трудових показниках.

Натуральні показники вимірювання продуктивності найбільш точно відображають динаміку продуктивності праці, однак можуть застосовуватися тільки на підприємствах, що випускають однорідну продукцію. Застосування так званих умовно-натуральних вимірювачів (наприклад, умовна консервна банка) дозволяє розширити можливості застосування цих показників.

Трудові показники потребують добре налагодженої роботи з технічного нормування та обліку праці. Переважно їх використовують на робочих місцях, ділянках, цехах, що випускають різноманітну продукцію і при наявності значних обсягів незавершеного виробництва, яке не можна виміряти в натуральних або вартісних одиницях.

Найуніверсальнішими, а тому й найпоширенішими, є вартісні показники виробітку. Вони можуть застосовуватися для визначення рівня та динаміки продуктивності праці на підприємствах із різноманітною продукцією, що випускається, і послугами, що надаються [4].

Для забезпечення точності вимірювання продуктивності праці (особливо її динаміки) за вартісними показниками слід враховувати вплив на її рівень перш за все цінового фактору.

ТЕСТИ

I Рівень продуктивності праці характеризується:

1. Фондовіддачею
2. Виробітком на одного працюючого
3. Фондоозброєністю праці
4. Фондомісткістю

II Різниця між обліковою та явочною чисельністю характеризує:

1. Резерв персоналу, який повинен використовуватися для заміни тих, хто не з'явився на роботу з поважних причин
2. Плинність персоналу

3. Структуру персоналу
4. Кількість персоналу, звільненого з поважних причин у звітному періоді

III Чисельність працівників, яка включає всіх постійних, тимчасових і сезонних працівників, прийнятих на роботу на термін один і більше днів незалежно від того, знаходяться вони на роботі, у відпустці, звільнені від праці через хворобу, називається:

1. Явочною чисельністю
2. Середньообліковою чисельністю
3. Обліковою чисельністю

IV Яку групу складають інженери, бухгалтери, економісти, юрисконсульти, тобто персонал, зайнятий інженерно-технічними, економічними та іншими роботами?

1. Спеціалісти
2. Керівники
3. Технічні службовці

V Хто з перелічених працівників не належить до керівників?

1. Комерційний директор підприємства
2. Начальник відділу технічного контролю
3. Товарознавець відділу постачання
4. Головний технолог

VI Який із показників є вартісним показником продуктивності праці?

1. Вартість випущеної продукції, яка припадає на одного середньооблікового робітника
2. Кількість випущеної продукції, яка припадає на одного допоміжного робітника
3. Витрати часу на виробництво одиниці продукції
4. Вартість випущеної продукції, яка припадає на одиницю устаткування
5. Вартість матеріалів, яка припадає на одного працюючого

VII Рівень кваліфікації робітників характеризується за:

1. Категоріями
2. Ступенями
3. Посадами
4. Розрядами

VIII Ступінь оволодіння робочим тією чи іншою професією або спеціальністю – це:

1. Кваліфікація
2. Професія
3. Спеціальність

IX Персонал підприємства – це:

1. Постійні працівники, які отримали необхідну професійну підготовку та (або) мають практичний досвід і навички роботи
2. Працівники, які мають значний стаж роботи на підприємстві
3. Працівники, які мають високий рівень кваліфікації

X До кого відносяться працівники, які займають посади керівників підприємства та його структурних підрозділів: наприклад, генеральні директори, їхні заступники, головні фахівці (головний інженер, головний економіст, головний бухгалтер та ін.)?

1. Спеціалісти
2. Керівники
3. Технічні службовці

XI Які із зазначених категорій працівників не відносяться до виробничого персоналу?

1. Робітники інструментального цеху
2. Робітники транспортного цеху
3. Працівники дитячого садку й бази відпочинку
4. Працівники складу заводу

XII До категорії «технічні службовці» відносяться працівники, які:

1. Здійснюють підготовку та оформлення документації, облік і контроль, господарське обслуговування
2. Займаються інженерно-технічними, економічними та іншими роботами
3. Зайняті безпосередньо в процесі виробництва й надання матеріальних благ
4. Займають посади керівників структурних підрозділів підприємства

XIII Чим відрізняється професія від спеціальності?

1. Немає відмінностей
2. Професія фіксує одну зі сторін спеціальності
3. Спеціальність фіксує одну зі сторін професії

XIV Співвідношення кількості прийнятих працівників і середньооблікової їхньої чисельності характеризує коефіцієнт ... персоналу:

1. Плинності
2. Вибуття
3. Прийому
4. Сталості

XV Якими показниками визначається продуктивність праці?

1. Виробітком
2. Трудомісткістю
3. Фондоозброєністю праці
4. Нормою чисельності

XVI Яке з понять характеризує виробіток?

1. Кількість продукції, що випущена в середньому на одному верстаті
2. Номенклатура продукції, яка випускається
3. Вартість випущеної продукції, яка припадає на одного середньооблікового працівника промислово-виробничого персоналу (робітника)
4. Час на виробництво запланованого обсягу продукції

XVII Трудомісткість продукції – це:

1. Витрати робочого часу на виробництво одиниці продукції
2. Чисельність працівників, яка припадає на одиницю продукції
3. Зворотний показник виробітку

XVIII Під трудовими ресурсами слід розуміти:

1. Населення працездатного віку, яке має необхідні фізичні можливості, володіє знаннями й практичним досвідом для виконання роботи певного виду в національній економіці
2. Усе населення регіону
3. Кваліфіковані фахівці, що працюють і прагнуть працювати на підприємствах в національній економіці

XIX До якої категорії персоналу підприємства слід віднести економіста?

1. Керівники
2. Професіонали
3. Спеціалісти
4. Технічні службовці

XX До основних робочих відноситься:

1. Токар механічного цеху
2. Наладчик карусельних верстатів
3. Працівник відділу технічного контролю

XXI Кваліфікація – це:

1. Сукупність спеціальних знань і практичних навичок, які визначають ступінь підготовленості працівника до виконання професійних функцій певної складності
2. Вид трудової діяльності, здійснення якої потребує відповідних спеціальних знань
3. Вид трудової діяльності, здійснення якої потребує практичних навичок
4. Більш вузький різновид трудової діяльності в межах професії

XXII Методами вимірювання продуктивності праці, які використовуються на підприємствах, є:

1. Продуктивний, непродуктивний
2. Грошовий, виробничий, товарний
3. Натуральний, вартісний, трудовий
4. Основний, допоміжний

XXIII Який із показників є трудовим показником продуктивності праці?

1. Трудомісткість
2. Верстатозмінність
3. Матеріаломісткість
4. Фондомісткість

XXIV Якщо виробіток на одного працівника підприємства підвищиться, то трудомісткість:

1. Знизиться
2. Теж підвищиться
3. Залишиться незмінною
4. Усе залежить від особливостей конкретного підприємства

XXV Якщо випуск продукції збільшиться, а кількість працівників підприємства залишається незмінним, то продуктивність праці:

1. Знижується
2. Залишається без змін
3. Між наведеними показниками не існує прямого зв'язку
4. Зростає

XXVI Для визначення чисельності працівників, зайнятих на роботах, які нормуються, не потрібно знати:

1. Коефіцієнт плинності кадрів
2. Годинну норму виробітку одного працівника
3. Дійсний фонд робочого часу одного середньооблікового працівника
4. Середній коефіцієнт виконання норм на підприємстві
5. Сумарну трудомісткість виробничої програми

XXVII Персоналом підприємства називається:

1. Сукупність постійних працівників, які мають необхідну професійну підготовку та (або) досвід практичної діяльності
2. Частина працездатного населення, що за своїми віковими, фізичними, освітніми даними відповідає тій чи іншій сфері діяльності
3. Частина працездатного населення, залучена до виконання робіт на підприємстві за цивільно-правовими договорами (договорами підряду)
4. Сукупність працівників, які фактично з'явилися на роботу в певному звітному періоді

XXVIII Не належать до промислово-виробничого персоналу підприємства працівники:

1. Житлово-комунального господарства
2. Дитячих дошкільних установ
3. Основних і допоміжних виробництв
4. Науково-дослідних лабораторій
5. Обслуговуючих господарств

XXIX Професійні завдання, які полягають у виконанні спеціальних робіт, пов'язаних із застосуванням положень та використанням методів відповідних наук, виконують:

1. Керівники
2. Технічні службовці
3. Робітники
4. Спеціалісти

XXX До показників руху персоналу не відноситься коефіцієнт:

1. Прийому
2. Вибуття
3. Зносу
4. Плинності

XXXI Коефіцієнт сталості персоналу підприємства обчислюється як частка в середньообліковій чисельності персоналу:

1. Який знаходився в обліковому складі весь розрахунковий період
2. Прийнятого на роботу
3. Звільненого з роботи
4. Звільненого за порушення трудової дисципліни, невідповідність посаді, що займає працівник, а також за власним бажанням

XXXII Для визначення чисельності основних робітників не застосовується розрахунок за:

1. Робочими місцями
2. Трудомісткістю робіт
3. Нормами виробітку

XXXIII Показниками продуктивності праці є:

1. Трудомісткість
2. Виробіток
3. Матеріаломісткість
4. Фондоозброєність
5. Розцінка

ЗАДАЧІ

Задача 1. Розрахувати середньооблікову чисельність персоналу на підставі наступних вихідних даних: обсяг випуску продукції по дільниці цеху 2 000 шт., трудомісткість виробництва одиниці продукції 28 нормо-годин, середня кількість робочих днів, що припадає на одного робітника на рік, – 224 робочих днів, тривалість робочого дня 8 год.

Розв'язання

Визначення середньооблікової чисельності робітників:

$$Ч_{\text{ср.об}} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_{\text{еф}} \cdot K_{\text{в.н}}},$$

де N_i – обсяг випуску продукції i -го виду у натуральному вираженні, шт.;

T_{pi} – трудомісткість виготовлення одиниці продукції i -го виду, нормо-годин (годин);

$F_{еф}$ – ефективний фонд часу роботи одного робітника (з урахуванням утрат робочого часу), год;

$K_{в.н}$ – коефіцієнт виконання норм.

$$Ч_{ср.об} = \frac{2\,000 \cdot 28}{224 \cdot 8} = 31,2 \approx 32 \text{ особи.}$$

Задача 2. Розрахувати середньооблікову чисельність робітників цеху на підставі наступних вихідних даних: обсяг випуску продукції 1 600 шт., трудомісткість виробництва одиниці продукції за токарними роботами 20 нормо-годин, за фрезерними 25 нормо-годин. Ефективний фонд робочого часу 1 робітника – 1 815 год.

Розв'язання

Визначення середньооблікової чисельності робітників:

$$Ч_{ср.об} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_{еф} \cdot K_{в.н}},$$

де N_i – обсяг випуску продукції i -го виду у натуральному виразі, шт.;

T_{pi} – трудомісткість виготовлення одиниці продукції i -го виду, нормо-годин (годин);

$F_{еф}$ – ефективний фонд часу роботи одного робітника (з урахуванням утрат робочого часу), год;

$K_{в.н}$ – коефіцієнт виконання норм.

$$Ч_{ср.об} = \frac{1\,600 \cdot 20}{1\,815} + \frac{1\,600 \cdot 25}{1\,815} = 17,6 + 22 = 18 + 22 = 40 \text{ осіб.}$$

Задача 3. Середня кількість робочих днів на рік – 221 день, середня тривалість робочого дня – 8 годин. Трудомісткість виробничої програми 910 тис. нормо-годин. Визначити чисельність робітників.

Розв'язання

Визначення середньооблікової чисельності робітників:

$$Ч_{ср.об} = \frac{T_{пов}}{F_{еф} \cdot K_{в.н}},$$

де $T_{\text{пов}} = \sum N_i \cdot T_{pi}$ – повна трудомісткість виробничої програми, нормо-год.;

$F_{\text{еф}}$ – ефективний фонд часу роботи одного робітника (з урахуванням утрат робочого часу), год;

$K_{\text{в.н}}$ – коефіцієнт виконання норм.

$$Ч_{\text{ср.об}} = \frac{910\,000}{221 \cdot 8} = 514,7 \approx 515 \text{ осіб.}$$

Задача 4. Виробіток одного робітника в базовому році по підприємству склав 342 тис. грн. На плановий рік валова продукція передбачається в сумі 197,04 млн грн, чисельність промислово-виробничого персоналу – 530 осіб. Визначити планове зростання продуктивності праці у відсотках у порівнянні з базовим періодом.

Розв'язання

1. Визначення середньорічного виробітку (продуктивності праці) у плановому році:

$$V^{\text{річ}} = \text{ПП} = \frac{O}{Ч_{\text{ср.об}}},$$

де O – обсяг випуску продукції у вартісному вираженні, грн;

$Ч_{\text{ср.об}}$ – середньооблікова чисельність персоналу, ос.

$$\text{ПП}_{\text{пл}} = \frac{197040}{530} = 371,77 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}}$$

2. Відсоток зростання продуктивності праці

$$\text{Зростання ПП} = \frac{\text{ПП}_{\text{пл}}}{\text{ПП}_{\text{б}}} \cdot 100 \% = \frac{371,77}{342} \cdot 100 = 108,7 \%$$

Продуктивність праці по підприємству зросла на 8,7 % (108,7 – 100 = 8,7 %).

Задача 5. Річний обсяг виробництва по підприємству – 9 000 тис. грн, чисельність працівників – 30 ос. Визначити продуктивність праці 1 працівника.

Розв'язання

Визначення середньорічної продуктивності праці по підприємству:

$$ПП = \frac{O}{Ч_{\text{ср.об}}},$$

де O – обсяг випуску продукції у вартісному вираженні, грн;

$Ч_{\text{ср.об}}$ – середньооблікова чисельність персоналу, ос.

$$ПП = \frac{9\,000}{30} = 300 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}}$$

Задача 6. За звітний період обсяг валової продукції по підприємству склав 12 300 тис. грн, чисельність працівників – 61 ос. У плановому році продуктивність праці має зрости на 6,5 %. Визначити продуктивність праці в плановому році.

Розв'язання

Визначення середньорічної продуктивності праці по підприємству:

$$ПП = \frac{O}{Ч_{\text{ср.об}}},$$

де O – обсяг випуску продукції у вартісному вираженні, грн;

$Ч_{\text{ср.об}}$ – середньооблікова чисельність персоналу, ос.

$$ПП_{\text{зв}} = \frac{12\,300}{61} = 201,64 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}}$$

2. Визначення продуктивності праці в плановому році.

$$ПП_{\text{пл}} = 201,64 \cdot 1,065 = 214,75 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}}$$

Задача 7. Визначити планову чисельність робітників підприємства, якщо кількість робочих днів у році – 220, тривалість робочої зміни – 8 годин, плановий коефіцієнт виконання норм – 1,22. Подальша інформація для розрахунків наведена в таблиці.

Таблиця – Вихідні дані для розрахунків

Вид продукції	Кількість виготовленої продукції за планом, шт.	Трудомісткість виробу, год
Виріб А	820	65

Виріб Б	450	300
Виріб В	2 000	120

Розв'язання

Визначення середньооблікової чисельності робітників:

$$\text{Ч}_{\text{ср.об}} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_{\text{еф}} \cdot K_{\text{в.н}}},$$

де N_i – обсяг випуску продукції i -го виду в натуральному вираженні, шт.;
 T_{pi} – трудомісткість виготовлення одиниці продукції i -го виду, нормо-годин (годин);

$F_{\text{еф}}$ – ефективний фонд часу роботи одного робітника (з урахуванням утрат робочого часу), год;

$K_{\text{в.н}}$ – коефіцієнт виконання норм.

$$F_{\text{еф}} = 220 \cdot 8 = 1\,760 \text{ год},$$

$$\text{Ч}_{\text{ср.об}} = \frac{820 \cdot 65 + 450 \cdot 300 + 2\,000 \cdot 120}{1\,760 \cdot 1,22} = 199,5 \approx 200 \text{ ос.}$$

Задача 8. Протягом кварталу на виробничій дільниці цеху слід виробити 620 виробів. Нормований час на обробку одного виробу:

– за токарними роботами – 8,2 год;

– за фрезерними роботами – 7,1 год.

Виробіток норм, що заплановано по дільниці:

– по токарних роботах – 110 %;

– по фрезерних роботах – 115 %.

Номінальний фонд робочого часу робітника за квартал становить 460 годин, утрати робочого часу – 10 %. Визначити явочну й облікову чисельність робітників.

Розв'язання

Явочна й середньооблікова чисельність робітників визначається за формулами:

$$\text{Ч}_{\text{яв}} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_{\text{н}} \cdot K_{\text{в.н}}},$$

$$\text{Ч}_{\text{об}} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_{\text{еф}} \cdot K_{\text{в.н}}},$$

де N_i – обсяг випуску продукції i -го виду в натуральному вираженні, шт.;

T_{pi} – трудомісткість виготовлення одиниці продукції i -го виду, нормо-годин (годин);

F_H – номінальний фонд часу роботи одного робітника (не враховує втрат робочого часу), год;

F_{ef} – ефективний фонд часу роботи одного робітника (з урахуванням утрат робочого часу), год;

$K_{в.н}$ – коефіцієнт виконання норм.

$$F_{ef} = 460 \cdot 0,9 = 414 \text{ год,}$$

$$Ч_{яв} = \frac{620 \cdot 8,2}{460 \cdot 1,1} + \frac{620 \cdot 7,1}{460 \cdot 1,15} = 10,1 + 8,3 \approx 11 + 9 = 20 \text{ ос.,}$$

$$Ч_{об} = \frac{620 \cdot 8,2}{414 \cdot 1,1} + \frac{620 \cdot 7,1}{414 \cdot 1,15} = 11,2 + 9,2 \approx 12 + 10 = 22 \text{ ос.}$$

Задача 9. Річна програма з виробництва виробів А становить 10 000 шт. Трудомісткість виготовлення одного виробу за токарними роботами – 14 годин, за фрезерними – на 10 % вище, за шліфувальними – на 3 % нижче, ніж за фрезерними. Виробіток норм – 115 %. Номінальний фонд робочого часу 1 робітника становить 2 008 год. Утрати робочого часу (розраховані відносно номінального фонду) на відпустки – 10,5 %, за лікарняними – 4 %, у зв'язку зі скороченням робочого дня в передсвяткові дні – 0,5 %, у зв'язку зі скороченням робочого дня для підлітків – 0,1 %. Норма чисельності спеціалістів складає 8 %, керівників – 3 %, допоміжних робітників – 26 % від чисельності основних робітників. Визначити середньооблікову чисельність промислово-виробничого персоналу.

Розв'язання

Визначення середньооблікової чисельності робітників:

$$Ч_{ср.об} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_{ef} \cdot K_{в.н}},$$

де N_i – обсяг випуску продукції i -го виду в натуральному вираженні, шт.;

T_{pi} – трудомісткість виготовлення одиниці продукції i -го виду, нормо-годин (годин);

$F_{\text{эф}}$ – ефективний фонд часу роботи одного робітника (з урахуванням утрат робочого часу), год;

$K_{\text{в.н}}$ – коефіцієнт виконання норм.

Трудомісткість фрезерних робіт

$$T_{\text{фрез}} = 14 \cdot 1,1 = 15,4 \text{ год.}$$

Трудомісткість шліфувальних робіт

$$T_{\text{шлиф}} = 15,4 \cdot 0,97 = 14,9 \text{ год.}$$

Сумарна трудомісткість усіх робіт

$$T_{\Sigma} = 14 + 15,4 + 14,9 = 44,3 \text{ год.}$$

Ефективний фонд робочого часу 1 основного робітника

$$\begin{aligned} F_{\text{эф}} &= 2008 - 2008 \cdot \frac{10,5}{100} - 2008 \cdot \frac{4}{100} - 2008 \cdot \frac{0,5}{100} - 2008 \cdot \frac{0,1}{100} \\ &= 2008 - 210,8 - 80,3 - 10 - 2 = 1704,9 \text{ год.} \end{aligned}$$

$$\text{Чср. об осн. роб} = \frac{10\,000 \cdot 44,3}{1704,9 \cdot 1,15} = 225,9 \approx 226 \text{ ос.}$$

$$\text{Ч}_{\text{спец}} = 0,08 \cdot 226 = 18,1 \approx 19 \text{ ос.}$$

$$\text{Ч}_{\text{кер}} = 0,03 \cdot 226 = 6,8 \approx 7 \text{ ос.}$$

$$\text{Ч}_{\text{доп.роб}} = 0,26 \cdot 226 = 58,7 \approx 59 \text{ ос.}$$

$$\text{Чср. об}_{\Sigma} = 226 + 19 + 7 + 59 = 311 \text{ ос.}$$

Задача 10. Визначити облікову й явочну чисельність основних робітників цеху, якщо відомо: 70% робітників користується 18-денною відпусткою; 30% – 24-денною відпусткою; відпустки з навчання становлять 0,3% номінального фонду робочого часу; виконання державних обов'язків складає 0,2% номінального фонду робочого часу; хвороби дорівнюють у середньому 4% номінального фонду робочого часу. Трудомісткість річної програми цеху – 80 тис. нормо-год. Середній коефіцієнт виконання норм по цеху – 1,2. У році 52 робочих тижні, тривалість робочого тижня – 40 год (5 робочих днів по 8 годин). Кількість святкових днів у році – 10 днів.

Розв'язання

Визначення середньооблікової чисельності робітників:

$$Ч_{\text{ср.об}} = \frac{\sum N_i \cdot T_{pi}}{F_{\text{еф}} \cdot K_{\text{в.н}}},$$

де N_i – обсяг випуску продукції i -го виду у натуральному вираженні, шт.;

T_{pi} – трудомісткість виготовлення одиниці продукції i -го виду, нормо-годин (годин);

$\sum N_i \cdot T_{pi}$ – трудомісткість виробничої програми випуску продукції, нормо-год (год);

$F_{\text{еф}}$ – ефективний фонд часу роботи одного робітника (з урахуванням втрат робочого часу), год;

$K_{\text{в.н}}$ – коефіцієнт виконання норм.

1. Номінальний фонд робочого часу

$$F_{\text{н}} = (52 \cdot 40) - 10 \cdot 8 = 2\,000 \text{ год.}$$

2. Утрати робочого часу:

$$\begin{aligned} \text{Відпустки тарифні} &= (0,7 \cdot 18 + 0,3 \cdot 24) \cdot 8 = (12,6 + 7,2) \cdot 8 \\ &= 158,4 \text{ год.} \end{aligned}$$

$$\text{Відпустки на навчання} = 2\,000 \cdot 0,003 = 6 \text{ год.}$$

$$\text{Виконання державних обов'язків} = 2\,000 \cdot 0,002 = 4 \text{ год.}$$

$$\text{Лікарняні} = 2\,000 \cdot 0,04 = 80 \text{ год.}$$

3. Ефективний фонд робочого часу:

$$F_{\text{еф}} = 2\,000 - 158,4 - 6 - 4 - 80 = 1\,751,6 \text{ год,}$$

$$Ч_{\text{ср. об}} = \frac{80\,000}{1751,6 \cdot 1,2} = 38,1 \approx 39 \text{ ос.,}$$

$$Ч_{\text{яв}} = \frac{80\,000}{2000 \cdot 1,2} = 33,3 \approx 34 \text{ ос.}$$

Задача 11. Обсяг виробничої програми підприємства в базовому році становить 368 млн грн і зросте в плановому періоді на 11 %. Виріток одного працівника в базовому періоді становив 460 тис. грн/ос. За рахунок поліпшення організації виробництва чисельність виробничо-промислового

персоналу в плановому періоді зменшиться на 11 осіб. Визначити відсоток зростання продуктивності праці й чисельність працюючих на підприємстві в плановому періоді.

Розв'язання

1. Визначення обсягу виробництва в плановому періоді:

$$O_{\text{пл}} = 368 \cdot 1,11 = 408,5 \text{ млн грн.}$$

2. Визначення чисельності персоналу в базовому й плановому періодах:

$$Ч_{\text{об}} = \frac{O}{\text{ППріч(Вріч)}},$$

де O – обсяг випуску продукції у вартісному вираженні, грн;
 ППріч(Вріч) – річна продуктивність праці 1 працівника (середньорічний виробіток 1 працівника), грн/ос.

$$Ч_{\text{об(баз.)}} = \frac{O_{\text{баз.}}}{\text{ПП}_{\text{баз.}}} = \frac{368\,000}{460} = 800 \text{ ос.},$$

$$Ч_{\text{об(пл.)}} = 800 - 11 = 789 \text{ ос.}$$

3. Визначення продуктивності праці в плановому періоді:

$$\text{ПП} = \frac{O}{Ч_{\text{ср.об}}},$$

де O – обсяг випуску продукції у вартісному вираженні, грн;
 $Ч_{\text{ср.об}}$ – середньооблікова чисельність персоналу, ос.

$$\text{ПП}_{\text{пл}} = \frac{408\,500}{789} = 517,75 \frac{\text{тис. грн}}{\text{ос.}}$$

4. Відсоток зростання продуктивності праці

$$\text{Відсоток зростання ПП} = \frac{\text{ПП}_{\text{пл}}}{\text{ПП}_{\text{б}}} \cdot 100\% = \frac{517,75}{460} \cdot 100 = 112,5 \%$$

Продуктивність праці по підприємству зросте на 12,5 % (112,5–100 = 12,5 %).

Задача 12. Валова продукція підприємства за планом на рік дорівнює 360 млн грн, середньооблікова чисельність виробничо-промислового персоналу – 750 ос., кількість робочих днів у році – 216 дн., тривалість робочого дня – 7,95 год. Визначити середньорічну, середньоденну і середньогодинну продуктивність праці 1 працівника.

Розв'язання

1. Визначення середньорічної продуктивності праці 1 працівника:

$$ПП = \frac{O}{\text{Ч}_{об}},$$

де O – обсяг випуску продукції у вартісному вираженні, грн;

$\text{Ч}_{об}$ – середньооблікова чисельність персоналу, ос.

$$ПП^{річ} = \frac{360\,000\,000}{750} = 480\,000 \frac{\text{грн/рік}}{\text{ос.}}$$

2. Визначення середньоденної продуктивності праці 1 працівника:

$$ПП^{дн} = \frac{O}{\text{Люд.-дні}} = \frac{O}{\text{Ч}_{об} \cdot D},$$

де Люд.-дні – загальна кількість днів, що відпрацьовані усіма працівниками за рік;

D – кількість робочих днів у році, дні.

$$ПП^{дн} = \frac{360\,000\,000}{750 \cdot 216} = 2222,22 \frac{\text{грн/дн.}}{\text{ос.}}$$

3. Визначимо середньогодинну продуктивність праці 1 працівника:

$$ПП^{год} = \frac{O}{\text{Люд.-год}} = \frac{O}{P_{\text{ср.об}} \cdot D \cdot T},$$

де Люд.-год – загальна кількість годин, що відпрацьовані усіма працівниками за рік, год.

T – тривалість робочого дня (зміни), год.

$$\text{ПП}^{\text{год}} = \frac{360\,000\,000}{750 \cdot 216 \cdot 7,95} = 279,52 \frac{\text{грн./год.}}{\text{ос.}}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Визначте сутність понять: трудові ресурси, трудовий колектив, трудовий потенціал, кадри, персонал.
2. Як Ви розумієте поняття «промислово-виробничий персонал» та «непромисловий персонал»?
3. Охарактеризуйте основні категорії персоналу підприємства.
4. Що розуміють під професією і спеціальністю працівника?
5. Як групуються працівники підприємства за кваліфікаційною ознакою?
6. Охарактеризуйте сутність облікової чисельності працівників підприємства.
7. Охарактеризуйте сутність явочної чисельності працівників підприємства.
8. Як розраховується чисельність працівників підприємства?
9. Що таке номінальний, що таке ефективний фонд робочого часу?
10. Розкрийте методику розрахунку показників руху персоналу підприємства.
11. Що таке плинність кадрів і як її визначити?
12. Розкрийте сутність понять «продуктивність праці», «виробіток», «трудомісткість».
13. Як розрахувати середньорічний, середньоденний, середньогодинний виробіток?
14. Які показники вимірювання продуктивності праці Ви знаєте?

6 ОПЛАТА ПРАЦІ. ФОРМИ Й СИСТЕМИ ОПЛАТИ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ. ФОНД ОПЛАТИ ПРАЦІ

6.1 Сутність і принципи організації заробітної плати

6.2 Форми й системи оплати праці

6.3 Склад і структура фонду оплати праці. Мінімальна заробітна плата

6.1 Сутність і принципи організації заробітної плати

В економічній літературі відсутнє загальноприйняте трактування поняття заробітної плати. Наведемо декілька визначень цього поняття.

Заробітна плата – це частина національного доходу, призначена для задоволення особистих потреб працівників, яка видається в грошовій формі відповідно до кількості та якості виконаних робіт.

Заробітна плата – це грошове вираження вартості й ціни робочої сили, які виступають у формі заробітку, виплаченого власником підприємства працівникові за виконану роботу.

Заробітна плата – це винагорода за працю.

Заробітна плата – це частина витрат на виробництво й реалізацію продукції, яка витрачається на оплату праці працівників підприємства.

У відповідності зі статтею Закону України «Про оплату праці» *заробітна плата* – це винагорода, розрахована, як правило, у грошовому вираженні, яку відповідно до трудового договору власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу.

Заробітна плата – це виражена в грошовій формі частина сукупного продукту, яка виплачується працівникові відповідно до обсягу витраченої ним праці.

Величина заробітної плати працівників залежить від наступних факторів:

- складності та умов виконання робіт;
- професійно-ділових якостей працівника;
- результатів його праці;
- кінцевих результатів фінансово-господарської діяльності.

Розрізняють поняття номінальної та реальної заробітної плати.

Номинальна заробітна плата – це сума коштів, отриманих працівником за його працю протягом розрахункового періоду (день, місяць, рік).

Реальна заробітна плата – це кількість товарів і послуг, яку можна придбати за номінальну заробітну плату. Іншими словами, реальна заробітна плата – це купівельна спроможність номінальної заробітної плати. Отже, реальна заробітна плата тісно пов'язана з номінальною і цінами на товари й послуги.

Заробітна плата виконує ряд функцій: відтворювальну, стимулювальну, регулювальну, соціальну та ін. [4].

1. Відтворювальна функція полягає у встановленні заробітної плати на такому рівні, який забезпечує відновлення працездатності працівника, тобто підтримання та покращення умов життя працівника, який повинен мати можливість нормально жити (платити за квартиру, їжу, одяг, тобто предмети першої необхідності), у якого повинна бути реальна можливість відпочивати від роботи, щоб відновлювати сили для роботи. Також працівник повинен мати можливість рости й виховувати дітей, майбутні трудові ресурси. У разі, коли зарплата за основним місцем роботи не забезпечує працівникові та членам його сім'ї нормальне відтворення, виникає проблема додаткових заробітків. Це виснажує трудовий потенціал, знижує професіоналізм, погіршує виробничу й трудову дисципліну.

Реалізація відтворювальної функції заробітної плати передбачає встановлення норм оплати праці на такому рівні, який забезпечує нормальне відновлення робочої сили відповідної кваліфікації та водночас дає змогу застосовувати обґрунтовані норми праці, що гарантує власнику отримання необхідного результату господарської діяльності.

2. Стимулювальна функція забезпечує стимулювання працівника до випуску продукції (надання послуг) необхідної кількості, якості з належною результативністю праці. Функція стимулювання зводиться до того, що можливий рівень оплати праці має спонукати кожного працівника до ефективних дій на своєму робочому місці.

Стимулювальна функція важлива з позиції керівництва підприємства: потрібно стимулювати працівника до трудової активності, до максимальної віддачі, підвищення ефективності праці. Цій меті слугує встановлення розміру заробітку в залежності від досягнутих кожним працівником результатів праці. Працівник повинен бути зацікавлений у підвищенні своєї кваліфікації для отримання більшого заробітку, тому що більш висока кваліфікація вище оплачується. Підприємство ж зацікавлене в більш кваліфікованих кадрах для підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції.

3. *Регулювальна функція* – це регулювання заробітною платою ринку праці й прибутковості фірми. При рівних умовах працівник найметься на роботу у фірму, де більше платять. З іншого боку, підприємству не вигідно платити занадто багато, бо його рентабельність знижується.

Регулювальна функція оплати праці реалізує загальноприйнятий принцип диференціації рівня заробітної плати за професією та кваліфікацією відповідної категорії персоналу, важливістю та складністю трудових завдань.

4. *Соціальна функція* є продовженням і доповненням відтворювальної функції. Заробітна плата повинна давати можливість людині скористатися пакетом соціальних благ – медичні послуги, якісний відпочинок, отримання освіти, а також забезпечити безбідне існування працівника в пенсійному віці.

Крім того, соціальна функція заробітної плати спрямована на забезпечення однакової оплати за рівну працю; вона повинна об'єднувати державне й договірне регулювання оплати праці, а також реалізувати принцип соціальної справедливості за отримання власного доходу.

5. *Статусна функція* передбачає відповідність розміру заробітної плати трудовому статусу працівника. Трудовий статус – це місце певного працівника по відношенню до інших працівників, як по вертикалі, так і по горизонталі. Розмір винагороди за працю є показником цього статусу. У цьому випадку потрібна розробка прозорої системи критеріїв оплати праці окремих груп і категорій персоналу, що має бути відображене в колективному договорі (контракті).

6. *Виробничо-дольова функція* заробітної плати визначає міру участі живої праці (через заробітну плату) в утворенні ціни продукції, її частку в собівартості продукції, що випускається. Ця частка дозволяє встановити ступінь дешевизни (подорожчання) робочої сили, її конкурентоспроможність на ринку праці. У цій функції виконується реалізація попередніх функцій через систему тарифних ставок, посадових окладів, премій, доплат, надбавок.

Організація праці й заробітної плати на підприємстві ґрунтується на певних *принципах*:

- справедливість, тобто рівна оплата за рівну працю;
- ураховується складність виконуваної роботи й рівень кваліфікації праці;
- ураховуються шкідливі умови праці й важка фізична праця;
- відбувається стимулювання за якість і сумісництво професій;
- матеріальне покарання за допущення браку й безвідповідальне ставлення до своїх обов'язків;

- темпи зростання продуктивності праці повинні перевищувати темпи зростання заробітної плати працівників;
- темпи зростання продуктивності праці повинні перевищувати темпи зростання національного доходу;
- темпи зростання продуктивності праці повинні перевищувати темпи зростання фондоозброєності праці;
- індексація заробітної плати щодо рівня інфляції;
- застосування прогресивних форм і систем оплати праці.

6.2 Форми і системи оплати праці

Найбільший розвиток отримали дві системи оплати праці: тарифна та безтарифна.

Тарифна система оплати праці – це сукупність нормативних матеріалів, на підставі яких здійснюється планування й регулювання рівня заробітної плати різних категорій персоналу.

Тарифна система складається з наступних елементів: тарифікації робіт, тарифікації працівників, тарифної сітки, тарифної ставки, схеми посадових окладів, єдиного тарифно-кваліфікаційного довідника (СТКД), кваліфікаційного довідника посад керівників, професіоналів, спеціалістів та технічних службовців.

Тарифікація робіт передбачає віднесення окремих видів робіт до тієї чи іншої групи складності в залежності від вимог, які ставляться до виконавця робіт, і рівня його кваліфікації.

Тарифікація працівників передбачає визначення рівня кваліфікації працівників і присвоєння їм відповідного тарифного розряду.

Тарифна сітка – це сукупність розрядів і відповідних їм тарифних коефіцієнтів, у залежності від яких диференціюється заробітна плата. Тарифна сітка – це шкала, яка складається з тарифних розрядів і тарифних коефіцієнтів, що визначають, у скільки разів тарифна ставка певного розряду вище тарифної ставки першого розряду, тарифний коефіцієнт якої дорівнює «1» (для 6-го розряду тарифний коефіцієнт дорівнює «2»).

Тарифна сітка визначає тарифні коефіцієнти.

Тарифний коефіцієнт першого розряду завжди дорівнює одиниці. За першим розрядом тарифікуються прості роботи, виконання яких не потребує професійної підготовки. Коефіцієнти наступних розрядів характеризують ступінь складності праці робітників, які мають ці розряди.

У більшості галузей промисловості робітники й роботи тарифікуються за шістьма розрядами.

Величини тарифних коефіцієнтів у залежності від розрядів робіт представлені в табл. 6.1.

Таблиця 6.1 – Величини тарифних коефіцієнтів у залежності від розрядів робіт

Показник	Тарифний розряд					
	1	2	3	4	5	6
Тарифний коефіцієнт	1,0	1,13	1,29	1,48	1,71	2,0

Розряд працівника визначається шляхом складання ним екзамену на знання техніки, технології, виконання робіт відповідного розряду.

Тарифна ставка – це величина оплати праці робітника відповідно до встановленого тарифного розряду за одиницю відпрацьованого часу.

Ставка 1-го розряду визначається відповідно до встановленого державою розміру мінімальної заробітної плати й визначає рівень зарплати некваліфікованого працівника.

Тарифні ставки наступних розрядів розраховуються множенням тарифної ставки 1-го розряду на відповідний тарифний коефіцієнт.

Єдиний тарифно-кваліфікаційний довідник робіт і професій робітників (ЄТКД) – це нормативний документ, відповідно до якого проводиться тарифікація робіт і присвоєння відповідних кваліфікаційних розрядів робітникам.

Єдиний тарифно-кваліфікаційний довідник робіт і професій робітників – це збірник нормативних актів, які містять кваліфікаційні характеристики робіт і професій, згруповані за виконавцями й видами робіт.

У ЄТКД відображені характеристики кожного розряду, які складаються з трьох розділів: характеристика робіт, професійні знання, приклади робіт.

Кваліфікаційний довідник посад керівників, професіоналів, спеціалістів та технічних службовців – це нормативний документ, у якому об'єднані загальногалузеві кваліфікаційні характеристики цих категорій працівників. У ньому вказуються посадові обов'язки, вимоги до знань і стажу роботи за спеціальністю, рівня та профілю підготовки керівників, професіоналів, спеціалістів та технічних службовців.

При тарифній системі діють дві форми оплати праці працівників – відрядна і почасова.

Відрядна заробітна плата передбачає, що заробіток знаходиться в прямій залежності від кількості та якості виготовленої продукції або обсягу робіт, що виконані.

Заробітна плата працівникам нараховується за годинними тарифними ставками відповідного розряду й обсягами виготовленої продукції.

При цьому оплата праці ставиться в пряму залежність від її результату, стимулює до зростання кількісних показників роботи.

Застосовується на виробництвах із переважним використанням ручної або машинно-ручної праці.

Умови застосування відрядної системи:

– існує можливість точного обліку обсягів виготовленої продукції, робіт, що виконані;

– підприємство має у своєму розпорядженні значні за обсягами замовлення, а чисельність працівників обмежена;

– застосування цієї системи не позначиться негативно на якості продукції;

– можливість збільшити виробіток (продуктивність праці).

Відрядну заробітну плату *не рекомендують* застосовувати при наступних умовах:

– погіршується якість продукції;

– порушується технологічний режим;

– погіршується обслуговування устаткування;

– порушуються вимоги техніки безпеки;

– перевитрачаються сировина й матеріали.

У рамках відрядної форми розрізняють наступні системи оплати праці.

1. Пряма відрядна система оплати праці

При прямій відрядній оплаті заробітна плата прямо пропорційна кількості виготовленої продукції:

$$Z_{\text{від}}^{\text{п}} = C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}} \cdot N_{\text{міс}}, \quad (6.1)$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка відповідного розряду, грн/год;

$T_{\text{р}}$ – трудомісткість одиниці продукції (робіт), год;

$N_{\text{міс}}$ – кількість виготовленої продукції за місяць, шт.

Добуток годинної тарифної ставки й трудомісткості робіт – це відрядна розцінка за одиницю продукції або роботи:

$$P_{\text{від}} = C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}}. \quad (6.2)$$

Загальний заробіток робітника визначається добутком відрядної розцінки на кількість виготовленої продукції за розрахунковий період.

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = P_{\text{від}} \cdot N_{\text{міс}}. \quad (6.3)$$

Відрядна система оплати праці використовується для оплати праці основних робітників.

2. Відрядно-преміальна система оплати праці

Це така система оплати праці, коли робітник отримує оплату за свою працю за прямими відрядними розцінками та додатково отримує премію.

Для цього встановлюються показники, за які здійснюється преміювання.

Це можуть бути:

- показники виконання плану виробництва продукції;
- підвищення якості продукції;
- недопущення браку;
- дотримання стандартів;
- економія сировини, матеріалів, палива, інструменту, мастильно-охолоджувальної рідини.

$$З_{\text{від-прем}} = З_{\text{від}}^{\text{п}} + З_{\text{від}}^{\text{п}} \cdot K_{\text{доп.прем}}, \quad (6.4)$$

де $З_{\text{від}}^{\text{п}}$ – прямий відрядний заробіток, грн;

$K_{\text{доп.прем}}$ – коефіцієнт преміальних доплат.

3. Відрядно-прогресивна система оплати праці

Праця робітника оплачується за прямими відрядними розцінками в межах виконання норм, а при виготовленні понад норми – за підвищеними розцінками:

$$З_{\text{від}}^{\text{прогр.}} = З_{\text{від}}^{\text{п}} + З_{\text{від.доп.прогр.}} \quad (6.5)$$

де $З_{\text{від.доп.прогр.}}$ – відрядно-прогресивна надбавка:

$$З_{\text{від.доп.прогр.}} = (C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}} \cdot n') \cdot K'_{\text{доп.прогр.}} \quad (6.6)$$

де n' – кількість одиниць продукції, виготовленої понад норми, шт.;

$K'_{\text{доп.прогр.}}$ – коефіцієнт прогресивних доплат.

Відрядно-прогресивна система, як правило, вводиться тимчасово на найбільш важких ділянках основного виробництва (у «вузьких місцях») і в особливих випадках, якщо є необхідність матеріального стимулювання робітників у підвищенні продуктивності праці.

Недолік цієї системи полягає в тому, що зарплата робітників зростає швидше за продуктивність праці.

4. *Непряма відрядна система оплати праці*

Застосовується для оплати праці допоміжних робітників, які самі безпосередньо продукцію не виготовляють.

Передбачає, що зарбіток допоміжних робітників ставиться в пряму залежність від результатів праці робітників-відрядників, устаткування яких вони обслуговують.

Вона використовується для оплати праці тих категорій допоміжних робітників (наладчиків, ремонтників, слюсарів), праця яких не піддається нормуванню та обліку, але значною мірою визначає рівень продуктивності (виробітку) основних робітників.

$$Z_{\text{н.від}} = P_{\text{н.від}} \cdot N_{\text{міс}}, \quad (6.7)$$

де $P_{\text{н.від}}$ – непряма відрядна розцінка на одиницю продукції, грн/шт.;

$N_{\text{міс}}$ – кількість виготовленої продукції за місяць основними робітниками, яких обслуговує допоміжний робітник, шт.:

$$P_{\text{н.від}} = \frac{C_{\text{год}}}{V_{\text{год}} \cdot n_{\text{обсл}}}, \quad (6.8)$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робітника, праця якого оплачується за непрямою відрядною системою, грн/год;

$V_{\text{год}}$ – годинна норма виробітку (продуктивності) на кожній одиниці основного устаткування, яке обслуговується допоміжним робітником, шт./год;

$n_{\text{обсл}}$ – кількість одиниць основного устаткування, яке обслуговується допоміжним робітником, шт.

5. *Акордна система оплати праці* полягає в тому, що робітникові або групі робітників розцінки встановлюють не за одиницю виготовленої продукції або окрему операцію, а за весь комплекс (обсяг) робіт з визначенням кінцевого терміну його виконання.

Ця система стимулює скорочення термінів виконання робіт.

Умови застосування акордної системи:

– підприємство не вкладається в терміни виконання певного замовлення, і при його невиконанні необхідно буде виплатити значні суми штрафних санкцій відповідно до умов договорів;

– у надзвичайних умовах: пожежі, повені, вихід із ладу основної технологічної лінії, що призведе до зупинки виробництва;

– у разі гострої необхідності виконання окремих робіт або введення в дію на підприємстві нового устаткування.

У рамках відрядної системи оплати праці аналізується середній розряд робітників і середній розряд робіт, які вони виконують.

Середній тарифний розряд робітників

$$P_{\text{cp}} = \frac{1p \cdot P_1 + 2p \cdot P_2 + \dots + 6p \cdot P_6}{P_1 + P_2 + \dots + P_6}, \quad (6.9)$$

де P_1, P_2, \dots, P_6 – кількість робітників, відповідно, 1, 2, ... 6-го розрядів.

Середній тарифний розряд робіт

$$P'_{\text{cp}} = \frac{1p \cdot T_{p1} + 2p \cdot T_{p2} + \dots + 6p \cdot T_{p6}}{T_{p1} + T_{p2} + \dots + T_{p6}}, \quad (6.10)$$

де $T_{p1}, T_{p2}, \dots, T_{p6}$ – трудомісткість робіт, відповідно, 1, 2, ... 6-го розрядів.

Середній розряд робітників повинен бути вище середнього розряду робіт, які вони виконують.

Почасова система оплати праці – це оплата праці за відпрацьований час.

Умови застосування почасової системи оплати праці:

- на підприємстві функціонують потокові й конвеєрні лінії з чітко заданим ритмом;
- функції робітника зводяться до спостереження й контролю за ходом технологічного процесу;
- кількісний результат праці не може бути визначений і вимірний;
- якість праці важливіша за її кількість;
- зростання випуску продукції може призвести до браку або зниження якості продукції.

При застосуванні почасової системи необхідно вести облік фактично відпрацьованого часу робітниками й здійснювати систематичний контроль за виконанням нормативних завдань.

У рамках почасової системи розрізняють наступні системи.

1. Проста почасова система оплати праці

При цій системі заробітна плата робітника ставиться в пряму залежність від фактично відпрацьованого ним часу:

$$Z_{\text{поч}} = C_{\text{год.поч}} \cdot T, \quad (6.11)$$

де $C_{\text{год.поч}}$ – годинна тарифна ставка робітника, що працює за почасовою системою оплати праці, грн/год;

T – фактично відпрацьований час робітником за місяць, год.

2. *Почасово-преміальна система оплати праці* передбачає, що крім тарифного заробітку робітник отримує премію за досягнення певних кількісних або якісних показників:

$$Z_{\text{поч-прем}} = Z_{\text{поч}} + Z_{\text{поч}} \cdot K_{\text{доп.прем}} \quad (6.12)$$

Праця керівників, професіоналів, спеціалістів, технічних службовців оплачується за *окладною системою оплати праці*.

Посадовий оклад – це абсолютний розмір заробітної плати, який встановлюється згідно з посадою, що посідає працівник, відповідно до штатного розкладу. Оклад може встановлюватися в певному діапазоні – від мінімального до максимального значення в рамках однієї посади. Цей діапазон називається «вилка окладів».

Безтарифна система оплати праці. Це така система, при якій заробітна плата всіх працівників являє собою частку заробітної плати кожного працюючого в загальному фонді оплати праці, який залежить від кінцевих результатів роботи підприємства, тобто від реалізації продукції.

При безтарифній системі зарплата залежить від кваліфікаційного рівня робітника – розряду робітника, фактично відпрацьованого часу й коефіцієнта, що враховує внесок працівника в загальний результат роботи підрозділу підприємства – це *коефіцієнт трудової участі* (КТУ).

6.3 Склад і структура фонду оплати праці. Мінімальна заробітна плата

Фонд оплати праці всіх працівників підприємства складається з фонду основної заробітної плати; фонду додаткової заробітної плати; інших заохочувальних та компенсаційних виплат.

Основна заробітна плата – це розмір оплати праці, який визначається тарифними ставками, відрядними розцінками для робітників та посадовими окладами для керівників, професіоналів, спеціалістів, технічних службовців.

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість, за особливі умови праці.

До фонду додаткової заробітної плати відноситься:

1. Оплата щорічних відпусток, грошові компенсації за невикористану відпустку.
2. Оплата за роботу у вихідні, святкові дні та понад нормований час.

3. Винагороди (відсоткові надбавки) за вислугу років та стаж роботи.
4. Премії за виробничі результати:
 - виконання й перевиконання виробничих завдань;
 - виконання акордних завдань у встановлений термін;
 - підвищення продуктивності праці;
 - економія сировини, матеріалів, інструменту;
 - скорочення простоїв устаткування.
5. Надбавки й доплати до тарифних ставок і посадових окладів:
 - кваліфікованим робітникам, зайнятим на особливо відповідальних роботах, за високу майстерність;
 - бригадирам із числа робітників, не звільнених від основної роботи, за керівництво бригадами;
 - персональні надбавки;
 - за суміщення професій (посад), розширення зон обслуговування;
 - за роботу у важких, шкідливих умовах, за роботу в багатозмінному та безперервному режимі виробництва;
 - керівникам, спеціалістам за високі досягнення в праці.

Додаткова заробітна плата визначається як відсоток від основної заробітної плати, тобто співвідноситься з основною заробітною платою.

Розмір додаткової заробітної плати не повинен перевищувати 50 % основної заробітної плати.

До інших заохочувальних та компенсаційних виплат належать:

1. Оплати простоїв не з вини працівника.
2. Винагороди за результатами роботи за рік.
3. Винагороди за відкриття, винаходи та раціоналізаторські пропозиції.
4. Премії за створення, організацію виробництва та виготовлення нових товарів.
5. Одноразові заохочення, наприклад, заохочення до ювілейних та пам'ятних дат в натуральній і грошовій формі.
6. Суми наданих підприємством трудових і соціальних пільг працівникам:
 - одноразова допомога працівникам, які виходять на пенсію;
 - доплати й надбавки до державних пенсій працюючим пенсіонерам;
 - вартість путівок на лікування та відпочинок.

Особливе місце в системі оплати праці посідає *мінімальна заробітна плата* – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівниками місячну, годинну норму праці. Мінімуму рівню оплати праці відповідає перший розряд тарифних сіток. Більш кваліфікована праця (праця вищих розрядів) оплачується, виходячи з

наведених у тарифних сітках тарифних коефіцієнтів, які визначаються за співвідношенням рівнів оплати праці даного та першого розряду.

До мінімальної заробітної плати не включаються:

- доплати;
- надбавки;
- компенсаційні та заохочувальні виплати.

Фонд заробітної плати за чинною інструкцією органів статистики включає в себе не тільки фонд оплати праці, а й виплати за рахунок коштів соціального захисту та чистого прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства.

ТЕСТИ

I Тарифно-кваліфікаційний довідник – це:

1. Нормативний документ, який містить сукупність вимог, яким повинен задовольняти робочий певної професії і кваліфікації
2. Характеристика працівника певної професії та спеціальності
3. Перелік посад усіх найменувань із зазначенням їхніх окладів
4. Опис практичних необхідних навичок, якими повинен володіти працівник певної кваліфікації

II Для відрядної системи оплати праці характерна оплата праці відповідно до:

1. Кількості відпрацьованого часу
2. Кількості випущеної продукції
3. Розміру посадового окладу

III Тарифна система оплати праці робітників містить:

1. Тарифну ставку, тарифну сітку
2. Тарифну ставку, тарифно-кваліфікаційний довідник
3. Тарифну ставку, тарифну сітку, тарифно-кваліфікаційний довідник
4. Тарифну ставку, посадові оклади, тарифну сітку

IV Почасова система оплати праці передбачає оплату праці відповідно до:

1. Кількості виготовленої продукції
2. Відпрацьованого часу
3. Кількості наданих послуг

V При якій системі заробітна плата виплачується за весь комплекс робіт, виконаних у повному обсязі і в певний строк?

1. Пряма відрядна система оплати праці
2. Відрядно-преміальна система оплати праці
3. Акордна система оплати праці
4. Відрядно-прогресивна система оплати праці

VI Назвіть систему оплати праці, у рамках якої до величини почасової заробітної плати додається величина премії за досягнення встановлених показників або показників більш високої якості робіт:

1. Проста почасова система оплати праці
2. Почасово-преміальна система оплати праці
3. Окладна система оплати праці
4. Контрактна система оплати праці

VII При якій системі оплата праці здійснюється не за тарифними ставками, а за встановленими місячними посадовими окладами? Використовується для керівників, спеціалістів і технічних службовців:

1. Проста почасова система оплати праці
2. Почасово-преміальна система оплати праці
3. Окладна система оплати праці
4. Контрактна система оплати праці

VIII При якій системі оплата праці керівників підприємств оговорюється в трудовому контракті?

1. Проста почасова система оплати праці
2. Почасово-преміальна система оплати праці
3. Контрактна система оплати праці
4. Окладна система оплати праці

IX Яка функція заробітної плати спрямована на забезпечення однакової оплати за однакову роботу? Вона повинна поєднувати державну та договірну її регуляцію, а також реалізовувати принцип соціальної справедливості щодо одержання доходу:

1. Відтворювальна функція
2. Стимулювальна функція
3. Соціальна функція
4. Регулювальна функція

X Номінальна заробітна плата – це:

1. Законодавчо зафіксовані тарифні розцінки й тарифні ставки

2. Грошова сума, яку отримує працівник за виконану роботу
3. Мінімальний розмір заробітної плати, яка має місце на підприємстві в певному періоді
4. Грошовий еквівалент матеріальних благ, які можуть бути придбані за заробітну плату

XI Відповідно до Закону України «Про оплату праці» заробітна плата – це:

1. Установлений державою розмір оплати праці, нижче якого не може здійснюватися оплата за фактично виконану роботу
2. Винагорода, обчислена, як правило, у грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за трудові успіхи, винахідливість, особливі умови праці
3. Винагорода, виплачена, як правило, в грошовому вираженні, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу
4. Абсолютна сума коштів, отриманих працівником пропорційно до кількості та якості його праці

XII Яка саме функція заробітної плати забезпечує встановлення залежності рівня заробітної плати від кількості, якості та результатів праці?

1. Відтворювальна
2. Регулювальна
3. Соціальна
4. Стимулювальна

XIII Сума коштів, отримана працівником за свою працю на підприємстві, – це:

1. Реальна заробітна плата
2. Прибуток робітника
3. Номінальна заробітна плата

XIV Основний заробіток працівника в разі почасової оплати праці визначається:

1. Відпрацьованим часом і відрядною розцінкою
2. Відпрацьованим часом і тарифної ставкою
3. Нормативною трудомісткістю роботи й тарифною ставкою
4. Обсягом виконаної роботи та відрядною розцінкою
5. Обсягом виконаної роботи та тарифною ставкою

XV У разі відрядної оплати праці основний заробіток працівника визначається:

1. Обсягом виконаної роботи в натуральному вимірі та тарифною ставкою
2. Нормативною трудомісткістю роботи й відрядною розцінкою за одиницю продукції
3. Фактичною трудомісткістю роботи й тарифною ставкою
4. Обсягом виконаної роботи в натуральному вимірі та відрядною розцінкою
5. Фактичною трудомісткістю роботи й відрядною розцінкою

XVI Відрядна розцінка – це:

1. Показник збільшення розміру заробітної плати в залежності від місця розташування підприємства
2. Розмір заробітної плати за одиницю продукції або роботи
3. Установлений розмір добових виплат для відряджених робітників
4. Середній тарифний коефіцієнт

XVII Форма оплати праці, яку доцільно застосовувати в структурному підрозділі підприємства, де належно організовано нормування праці і є можливості для обліку виробітку, а також потрібно стимулювати зростання цього виробітку понад установлені норми, це:

1. Відрядно-преміальна або відрядно-прогресивна система оплати праці
2. Пряма відрядна система оплати праці
3. Проста почасова система оплати праці
4. Почасово-преміальна система оплати праці

XVIII Система оплати праці, яку слід використовувати підприємству для працівників, результат праці яких неможливо нормувати, але керівники прагнуть стимулювати якісне виконання ними своїх обов'язків:

1. Пряма відрядна система оплати праці
2. Почасова система оплати праці
3. Відрядно-преміальна система оплати праці
4. Почасово-преміальна система оплати праці

XIX Систему оплати праці можна назвати ефективною при умові:

1. Продуктивність праці зростає більшими темпами, ніж середня заробітна плата
2. Витрати на оплату праці ростуть більшими темпами, ніж обсяг виробництва

3. Фондоозброєність праці росте більшими темпами, ніж продуктивність праці

XX При якій системі оплати праці виробіток робочого в межах норми оплачується за звичайними відрядними розцінками, а додатковий виробіток продукції – за підвищеними відрядними розцінками?

1. При почасово-преміальній
2. При акордній
3. При відрядно-прогресивній

XXI Зміни в рівні реальної заробітної плати можна визначити, порівнюючи зміни рівня номінальної заробітної плати зі змінами в:

1. Рівні цін на товари і послуги
2. Нормі прибутку
3. Ставках оподаткування
4. Продуктивності праці

XXII Основна заробітна плата – це:

1. Установлений державою розмір заробітної плати, нижче якого не може здійснюватися оплата за фактично виконану роботу
2. Розмір оплати праці, який визначається тарифними ставками, відрядними розцінками для робітників та посадовими окладами для керівників, професіоналів, спеціалістів, технічних службовців
3. Заробіток у вигляді винагород, інших заохочувальних та компенсаційних виплат

XXIII Додаткова заробітна плата не включає:

1. Доплати
2. Надбавки
3. Премії
4. Тарифні ставки

XXIV Установлення розцінки відразу за весь обсяг робіт із зазначенням терміну їхнього виконання є характерним для системи оплати праці:

1. Акордної
2. Прямої відрядної
3. Прямої почасової
4. Відрядно-прогресивної

XXV До почасової форми оплати праці відноситься:

1. Акордна система
2. Пряма відрядна система
3. Відрядно-преміальна система
4. Жодна з наведених систем

XXVI Заробітна плата при безтарифній системі залежить від:

1. Кваліфікаційного рівня робітника
2. Коефіцієнта трудової участі
3. Розряду робітника
4. Фактично відпрацьованого часу

XXVII Заробітна плата – це:

1. Новостворена кожним робочим вартість у грошовій формі, виділяється державою для його особистого споживання
2. Грошова винагорода, яку відповідно до трудового договору власник виплачує працівникові за виконану роботу
3. Сума грошових коштів, отриманих працівниками пропорційно кількості та якості їхньої роботи
4. Сукупність матеріальних благ і послуг, отриманих із громадських фондів споживання.

XXVIII Основна заробітна плата включає:

1. Доплати, надбавки
2. Гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством
3. Премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій
4. Оплату за окладами й тарифами
5. Виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік

XXIX Винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці – це:

1. Додаткова заробітна плата
2. Основна заробітна плата
3. Мінімальна заробітна плата
4. Інші заохочувальні та компенсаційні виплати
5. Відрядна розцінка

XXX Функція заробітної плати, що забезпечує диференціацію рівня заробітної плати за спеціальністю і кваліфікацією, важливістю і складністю трудових завдань:

1. Регулювальна

2. Відтворювальна
3. Стимулювальна
4. Соціальна

XXXI Виділіть елементи тарифної сітки:

1. Міжкваліфікаційні співвідношення розмірів тарифних ставок
2. Тарифно-кваліфікаційний довідник
3. Галузеві й районні коефіцієнти
4. Тарифна ставка робітника першого розряду

XXXII У тарифно-кваліфікаційному довіднику представлені:

1. Характеристики робіт для кожного розряду
2. Тарифні ставки
3. Форми й системи заробітної плати
4. Вимоги до знань і вмінь працівників
5. Тарифні коефіцієнти

XXXIII Не відноситься до відрядної форми оплати праці:

1. Преміальна
2. Акордна
3. Прогресивна
4. Почасова
5. Пряма

XXXIV При почасовій формі оплати праці заробітна плата робітника залежить від:

1. Тарифної ставки за годину
2. Кількості виготовлених деталей
3. Відпрацьованого часу
4. Норми часу на виготовлення деталі
5. Відрядної розцінки

ЗАДАЧІ

Задача 1. Токар 5-го розряду, годинна тарифна ставка –38,1 грн, має виготовити за місяць 100 деталей, норма часу на виготовлення 1 деталі – 2 години. Оплата – відрядно-преміальна. За своєчасне виконання планового завдання робітнику нараховується премія в розмірі 18 %.

Визначити місячну зарплату токаря за відрядно-преміальною системою оплати праці.

Розв'язання

1. Визначення прямої відрядної заробітної плати робітника:

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}} \cdot N_{\text{міс}},$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робочого відповідного розряду, грн/год;

$T_{\text{р}}$ – трудомісткість обробки одиниці продукції, год;

$N_{\text{міс}}$ – кількість продукції, що виготовлена робітником за місяць, шт.

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = 38,1 \cdot 2 \cdot 100 = 7\,620 \text{ грн.}$$

2. Визначення місячної заробітної плати робітника за відрядно-преміальною системою оплати праці:

$$З_{\text{від.-прем}} = З_{\text{від}}^{\text{п}} + З_{\text{від}}^{\text{п}} \cdot K_{\text{доп.прем}},$$

де $З_{\text{від}}^{\text{п}}$ – пряма відрядна заробітна плата робітника, грн;

$K_{\text{доп.прем}}$ – коефіцієнт доплат преміальних.

$$З_{\text{від.-прем}} = 7\,620 + 7\,620 \cdot 0,18 = 7\,620 + 1\,371,6 = 8\,991,6 \text{ грн.}$$

Задача 2. Визначити відрядний заробіток робітника. Токар 4-го розряду (тарифний коефіцієнт – 1,7) виготовив за місяць 1 600 деталей, норма часу на 1 деталь – 11 хв. Годинна тарифна ставка 1-го розряду – 22,41 грн/год.

Розв'язання

Пряма відрядна заробітна плата

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}} \cdot N_{\text{міс}},$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робочого відповідного розряду, грн/год;

$T_{\text{р}}$ – трудомісткість обробки одиниці продукції, год;

$N_{\text{міс}}$ – кількість продукції, що виготовлена робітником за місяць, шт.

Годинна тарифна ставка робітника 5-го розряду:

$$C_V = C_I \cdot K_{\text{тариф}},$$

де $K_{\text{тариф}}$ – тарифний коефіцієнт переходу від 1-го розряду до i -го розряду.

$$C_V = C_I \cdot K_{\text{тариф}} = 22,41 \cdot 1,7 = 38,1 \text{ грн/год},$$

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = 38,1 \cdot \frac{11}{60} \cdot 1\,600 = 11\,176 \text{ грн.}$$

Задача 3. Визначити заробітну плату робітника-відрядника 4-го розряду (тарифний коефіцієнт –1,5) за відрядно-преміальною системою оплати праці, якщо за місяць він виготовив 173 вироби при завданні 130 виробів. Норма часу на виконання операції складає 1,4 нормо-години. Годинна тарифна ставка для 1-го розряду становить 22,41 грн/год. Відсоток доплат за виконання плану становить 9 %, а відсоток доплат за кожен відсоток перевиконання плану становить 1,5 %.

Розв'язання

1. Визначення прямої відрядної заробітної плати робітника:

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = C_{\text{год}} \cdot T_p \cdot N_{\text{міс}},$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робочого відповідного розряду, грн/год;

T_p – трудомісткість обробки одиниці продукції, год;

$N_{\text{міс}}$ – кількість продукції, що виготовлена робітником за місяць, шт.

Годинна тарифна ставка робітника 4-го розряду:

$$C_{IV} = C_I \cdot K_{\text{тариф}},$$

де $K_{\text{тариф}}$ – тарифний коефіцієнт переходу від 1-го розряду до i -го розряду.

$$C_{IV} = C_I \cdot K_{\text{тариф}} = 22,41 \cdot 1,5 = 33,61 \text{ грн/год},$$

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = 33,61 \cdot 1,4 \cdot 173 = 8\,140,34 \text{ грн.}$$

2. Визначимо коефіцієнт преміальних доплат:

$$\% \text{ виконання плану} = \frac{173}{130} \cdot 100 \% = 133,1 \%$$

План перевиконано на $133,1 - 100 = 33,1 \%$.

$$K_{\text{доп.прем}} = 9 + 33,1 \cdot 1,5 = 9 + 49,6 = 58,6 \%$$

3. Визначення місячної заробітної плати робітника за відрядно-преміальною системою оплати праці:

$$Z_{\text{від.-прем}} = Z_{\text{від}}^{\text{п}} + Z_{\text{від}}^{\text{п}} \cdot K_{\text{доп.прем}}$$

де $Z_{\text{від}}^{\text{п}}$ – пряма відрядна заробітна плата робітника, грн;

$K_{\text{доп.прем}}$ – коефіцієнт доплат преміальних.

$$\begin{aligned} Z_{\text{від.-прем}} &= 8\,140,34 + 8\,140,34 \cdot 0,586 = 8\,140,34 + 4\,770,24 \\ &= 12\,910,58 \text{ грн.} \end{aligned}$$

Задача 4. Визначити заробітну плату допоміжного робочого, годинна тарифна ставка якого 38,1 грн/год. Допоміжний робочий обслуговує двох основних робочих. Годинний виробіток першого робітника – 40 шт./год, а другого робітника – 26 шт./год. Фактичний випуск за місяць: першого робітника 9 500 шт. виробів, другого – 8 300 шт. виробів. Система оплати непряма відрядна.

Розв'язання

1. Визначення заробітної плати робітника за непрямою відрядною заробітною платою:

$$Z_{\text{непр.-від}} = P_{\text{непр.-від}} \cdot N_{\text{міс}}$$

де $P_{\text{непр.-від}}$ – непряма відрядна розцінка допоміжного працівника на одиницю продукції, що виготовляється основними робітниками, яких обслуговує допоміжний робітник, грн/шт.;

$N_{\text{міс}}$ – кількість продукції, що виготовлена за місяць основними робітниками, яких обслуговує допоміжний робітник, шт.

$$P_{\text{непр.-від}} = \frac{C_{\text{год}}}{V_{\text{год}} \cdot n_{\text{обсл}}}$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робітника, праця якого оплачується за непрямою відрядною системою оплати праці, грн/год;

$V_{\text{год}}$ – годинний виробіток (продуктивність праці) на кожній одиниці

основного устаткування, яке обслуговує допоміжний робітник, шт./год;

$n_{\text{обсл}}$ – кількість одиниць основного устаткування, що обслуговує допоміжний робітник, од.

$$Z_{\text{непр.-від}} = \frac{38,1}{40} \cdot 4\,050 + \frac{38,1}{26} \cdot 3\,830 = 3\,857,62 + 5\,612,42 = 9\,470,04 \text{ грн.}$$

Задача 5. Визначити величину заробітної плати робітника-відрядника 3-го розряду (тарифний коефіцієнт – 1,35), якщо за місяць він відпрацював 176 годин, виготовив 103 деталі, трудомісткість 1 деталі – 4,2 нормо-години. Годинна тарифна ставка робітника 1-го розряду – 22,41 грн/год.

Розв'язання

Пряма відрядна заробітна плата

$$Z_{\text{від}}^{\text{п}} = C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}} \cdot N_{\text{міс}},$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робочого відповідного розряду, грн/год;

$T_{\text{р}}$ – трудомісткість обробки одиниці продукції, год;

$N_{\text{міс}}$ – кількість продукції, що виготовлена робітником за місяць, шт.

Годинна тарифна ставка робітника 3-го розряду

$$C_{\text{III}} = C_{\text{I}} \cdot K_{\text{тариф}},$$

де $K_{\text{тариф}}$ – тарифний коефіцієнт переходу від 1-го до і-го розряду.

$$C_{\text{III}} = C_{\text{I}} \cdot K_{\text{тариф}} = 22,41 \cdot 1,35 = 30,25 \text{ грн/год,}$$

$$Z_{\text{від}}^{\text{п}} = 30,25 \cdot 4,2 \cdot 103 = 13\,086,15 \text{ грн.}$$

Відпрацьований час 176 годин – не бере участі в розрахунках.

Задача 6. Визначити основний місячний зарібок робітника, що оплачується за індивідуальною відрядно-прогресивною системою оплати праці, якщо робітникові 4-го розряду встановлена норма виробітку на місяць 300 деталей, по 30 хв. на 1 деталь. Він виконав цю норму на 130 %. Передбачається збільшення розцінок на продукцію, виготовлену понад вихідної бази, при її перевиконанні до 10 % – у 1,5 рази, а понад 10 % – у 2 рази. За вихідну базу прийнято 100 % виконання норм виробітку. Годинна тарифна ставка робітника 4-го розряду 33,61 грн/год.

Розв'язання

Визначення заробітної плати за відрядно-прогресивною системою оплати праці:

$$Z_{\text{від}}^{\text{прогр}} = Z_{\text{від}}^{\text{п}} + Z_{\text{від,доп.прогр}}$$

де $Z_{\text{від,доп.прогр}}$ – відрядно-прогресивна надбавка.

$$Z_{\text{від,доп.прогр}} = (C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}} \cdot n') \cdot K'_{\text{доп.прогр}}$$

де n' – кількість одиниць продукції, що виготовлено понад норму, шт.;

$K'_{\text{доп.прогр}}$ – коефіцієнт прогресивних доплат.

Пряма відрядна заробітна плата

$$Z_{\text{від}}^{\text{п}} = C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}} \cdot N_{\text{міс}}$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робочого відповідного розряду, грн/год;

$T_{\text{р}}$ – трудомісткість обробки одиниці продукції, год;

$N_{\text{міс}}$ – кількість продукції, що виготовлена робітником за місяць, шт.

$$Z_{\text{від}}^{\text{п}} = 33,61 \cdot \frac{30}{60} \cdot 300 = 5\,041,5 \text{ грн.}$$

Понад плану робочий виготовив

$$n' = 0,3 \cdot 300 = 90 \text{ деталей.}$$

Відрядно-прогресивна надбавка

$$Z_{\text{від,доп.прогр}} = \left(33,61 \cdot \frac{30}{60} \cdot 90 \right) \cdot 2 = 3\,024,9 \text{ грн.}$$

Заробітна плата за відрядно-прогресивною системою оплати праці

$$Z_{\text{від}}^{\text{прогр}} = 5\,041,5 + 3\,024,9 = 8\,066,4 \text{ грн.}$$

Задача 7. Визначити величину заробітної плати оператора верстата з числовим програмним управлінням, що має 3-й розряд (тарифний коефіцієнт – 1,35). За місяць робітник відпрацював 22 робочих дні, тривалість робочого дня 8 год. Годинна тарифна ставка робітника 1-го розряду – 22,41 грн/год. За своєчасне і якісне виконання планового завдання робітнику виплачується

премія в розмірі 14 %. Розрахувати величину заробітної плати робітника, праця якого розраховується за почасово-преміальною системою оплати праці.

Розв'язання

1. Проста почасова заробітна плата

$$З_{\text{поч}}^{\text{п}} = C_{\text{год}} \cdot T,$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робочого відповідного розряду, грн/год;

T – час, відпрацьований робітником за місяць, год.

Годинна тарифна ставка робітника 3-го розряду:

$$C_{\text{III}} = C_{\text{I}} \cdot K_{\text{тариф}},$$

де $K_{\text{тариф}}$ – тарифний коефіцієнт переходу від 1-го до i -го розряду.

$$C_{\text{III}} = C_{\text{I}} \cdot K_{\text{тариф}} = 22,41 \cdot 1,35 = 30,25 \text{ грн/год},$$

$$З_{\text{пог}}^{\text{п}} = 30,25 \cdot 22 \cdot 8 = 30,25 \cdot 176 = 5\,324 \text{ грн}.$$

2. Почасово-преміальна система оплати праці

$$З_{\text{поч.-прем}} = З_{\text{поч}}^{\text{п}} + З_{\text{поч}}^{\text{п}} \cdot K_{\text{доп.прем}},$$

$$З_{\text{пог.-прем}} = 5\,324 + 0,14 \cdot 5\,324 = 5\,324 + 745,36 = 6\,069,36 \text{ грн}.$$

Задача 8. Визначити заробітну плату робітника-відрядника 4-го розряду (тарифний коефіцієнт –1,5) за відрядно-преміальною системою оплати праці, якщо він за місяць (176 годин) виготовив 481 виріб. Норма часу на виготовлення однієї деталі – 25 хв. Годинна тарифна ставка для 1-го розряду становить – 22,41 грн/год. Відсоток доплат за виконання плану становить 11 %, а відсоток доплат за кожен відсоток перевиконання плану становить 1,3 %.

Розв'язання

1. Визначення прямої відрядної заробітної плати робітника:

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = C_{\text{год}} \cdot T_{\text{р}} \cdot N_{\text{міс}},$$

де $C_{\text{год}}$ – годинна тарифна ставка робочого відповідного розряду, грн/год;

$T_{\text{р}}$ – трудомісткість обробки одиниці продукції, год;

$N_{\text{міс}}$ – кількість продукції, що виготовлена робітником за місяць, шт.

Годинна тарифна ставка робітника 4-го розряду

$$C_{IV} = C_I \cdot K_{\text{тариф}},$$

де $K_{\text{тариф}}$ – тарифний коефіцієнт переходу від 1-го до і-го розряду.

$$C_{IV} = C_I \cdot K_{\text{тариф}} = 22,41 \cdot 1,5 = 33,61 \text{ грн/год.}$$

$$З_{\text{від}}^{\text{п}} = 33,61 \cdot \frac{25}{60} \cdot 481 = 6\,736 \text{ грн.}$$

2. Визначення коефіцієнта преміальних доплат.

Визначається кількість продукції, яку повинен виготовити робітник за планом:

$$N_{\text{міс.пл}} = \frac{176}{\frac{25}{60}} = \frac{176}{0,42} = 419 \text{ шт,}$$

$$\% \text{ виконання плану} = \frac{481}{419} \cdot 100\% = 114,8 \%.$$

План перевиконано на $114,8 - 100 = 14,8 \%$.

$$K_{\text{доп.прем}} = 11 + 14,8 \cdot 1,3 = 11 + 19,2 = 30,2 \%.$$

3. Визначення місячної заробітної плати робітника за відрядно-преміальною системою оплати праці:

$$З_{\text{від.-прем}} = З_{\text{від}}^{\text{п}} + З_{\text{від}}^{\text{п}} \cdot K_{\text{доп.прем}},$$

де $З_{\text{від}}^{\text{п}}$ – пряма відрядна заробітна плата робітника, грн;

$K_{\text{доп.прем}}$ – коефіцієнт доплат преміальних.

$$З_{\text{від.-прем}} = 6\,736 + 6\,736 \cdot 0,302 = 6\,736 + 2\,034,27 = 8\,770,27 \text{ грн.}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрийте сутність поняття «заробітна плата».
2. Розкрийте сутність основних функцій заробітної плати.
3. Розкрийте тлумачення понять «номінальна заробітна плата» та «реальна заробітна плата».

4. Що таке тарифна система оплати праці? Розкрийте сутність елементів тарифної системи оплати праці.
5. Розкрийте сутність відрядної системи оплати праці. Охарактеризуйте основні види відрядної системи оплати праці.
6. Розкрийте сутність почасової заробітної плати. Охарактеризуйте основні види почасової системи оплати праці.
7. Що таке безтарифна система оплати праці?
8. Наведіть обґрунтування вибору форм і систем оплати праці?
9. За якою системою оплачується праця керівників, професіоналів, спеціалістів, технічних службовців?
10. Що являє собою основна й додаткова заробітна плата? Що включають інші заохочувальні та компенсаційні виплати?
11. Розкрийте поняття фонду оплати праці.

7 ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА. СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ. КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА. МЕТОДИ ОБЛІКУ І КАЛЬКУЛЮВАННЯ СОБІВАРТІСТІ ПРОДУКЦІЇ

7.1 *Поняття витрат підприємства*

7.2 *Поняття собівартості продукції*

7.3 *Класифікація витрат підприємства*

7.4 *Показники оцінки витратомісткості виробництва*

7.5 *Методи обліку й калькулювання собівартості продукції*

7.6 *Напрями зниження собівартості продукції*

7.1 Поняття витрат підприємства

Витрати підприємства – це сукупність виражених у грошовій формі витрат підприємства, пов'язаних із виробництвом продукції, наданням послуг, виконанням робіт.

Витрати за економічними елементами включають 5 елементів:

1. Матеріальні витрати
2. Витрати на оплату праці
3. Єдиний соціальний внесок
4. Амортизація основних засобів
5. Інші витрати

$$B = MB + ОП + ЄСВ + A + Ін. \quad (7.1)$$

Витрати за економічними елементами формуються *на весь обсяг* продукції, що випускається підприємством.

В елемент «Матеріальні витрати» входить вартість всіх видів сировини, матеріалів, комплектуючих, напівфабрикатів, палива, енергії, будівельних матеріалів, запасних частин, необхідних для виготовлення продукції.

В елементі «Витрати на оплату праці» відображаються витрати на оплату праці всього персоналу підприємства з надбавками й доплатами до тарифних ставок і посадових окладів, премії, матеріальна допомога, інші витрати на оплату праці всього персоналу підприємства (робітники, керівники, професіонали, спеціалісти, технічні службовці).

В елементі «Єдиний соціальний внесок» відображаються відрахування в Єдиний соціальний внесок від заробітної плати для всіх категорій персоналу.

В елемент «Амортизація» входить величина амортизаційних відрахувань для всіх груп основних засобів та нематеріальних активів підприємства.

До елементу «Інші витрати» належать:

- витрати на відрядження;
- витрати на страхування майна;
- винагороди за винахідництво й раціоналізацію;
- оплата послуг зв'язку;
- витрати з техніки безпеки та охорони праці;
- орендна плата;
- витрати на сторожову й протипожежну охорону;
- витрати на підготовку кадрів.

7.2 Поняття собівартості продукції

Собівартість продукції – це синтетичний показник, який характеризує виражені в грошовій формі поточні витрати підприємства на підготовку до виробництва й виробництво продукції.

Калькулювання собівартості – це процес послідовного визначення витрат на виробництво одиниці продукції шляхом додавання всіх складових собівартості.

Калькуляція собівартості складається *на одиницю продукції* (1 шт., тону, м, м², м³).

Основним нормативним документом формування витрат і собівартості продукції є Стандарт № 16 «Витрати» Національних стандартів бухгалтерського обліку.

Статті калькуляції собівартості:

1. Сировина й матеріали ($M = \sum N_i \cdot C_i$)
2. Зворотні відходи (віднімаються)
3. Куплені напівфабрикати й комплектуючі
4. Паливо й енергія для технологічних цілей
5. Основна заробітна плата основних виробничих робітників ($Z_0 = T_p \cdot C_{год}$)
6. Додаткова заробітна плата основних виробничих робітників ($Z_d = \% \text{ від } Z_0$)

7. Єдиний соціальний внесок ($\text{ЄСВ} = \% \text{ від } (З_0 + З_д)$)

8. Загальновиробничі витрати ($\text{ЗВВ} = \% \text{ від } З_0$)

У результаті підсумку всіх статей калькуляції розраховується *виробнича собівартість* одного виробу (одиниці продукції):

$$C_{\text{вир}} = M - \text{Від} + \text{НФ} + \text{П(Е)} + З_0 + З_д + \text{ЄСВ} + \text{ЗВВ}. \quad (7.2)$$

Якщо до виробничої собівартості продукції додати адміністративні витрати й витрати на збут, то будуть отримані *операційні витрати*:

$$V_{\text{оп}} = C_{\text{вир}} + \text{АВ} + \text{ВС}. \quad (7.3)$$

До статті калькуляції «Сировина і матеріали» відносять вартість: сировини й матеріалів, необхідних для виготовлення продукції; вартість малоцінних і швидкозношуваних предметів зі строком експлуатації до одного року або одного виробничого циклу, якщо він перевищує один рік; і напівфабрикатів власного виробництва.

У статтю калькуляції «Куплені напівфабрикати і комплектуючі вироби, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств і організацій» включають вартість: покупних напівфабрикатів і готових комплектуючих виробів, придбаних для комплектування продукції, що випускається, які потребують додаткових витрат праці з їхньої обробки або складання; робіт і послуг виробничого характеру, які виконуються сторонніми підприємствами.

До статті калькуляції «Паливо та енергія на технологічні цілі» відносяться витрати на всі види палива та енергії (як одержані від сторонніх підприємств і організацій, так і виготовлені самим підприємством), які безпосередньо використовуються в процесі виробництва продукції.

У статті калькуляції «Зворотні відходи» відображають вартість зворотних відходів, яка вираховується із загальної суми матеріальних витрат, віднесених на собівартість продукції.

До статті калькуляції «Основна заробітна плата» відносяться витрати на виплату основної заробітної плати, розрахованої і нарахованої відповідно до прийнятих підприємством систем оплати праці у вигляді тарифних ставок (окладів), відрядних розцінок для робітників, зайнятих виробництвом продукції.

До статті калькуляції «Додаткова заробітна плата» відносяться витрати на виплату працівникам, що зайняті виробництвом продукції, додаткової заробітної плати, нарахованої за працю понад установлені норми,

за трудові досягнення й винахідницьку діяльність, особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені законодавством, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

У статтю калькуляції «Єдиний соціальний внесок» включають відрахування на пенсійне забезпечення, відрахування до Фонду соціального страхування на випадок непрацездатності, страхові внески на випадок безробіття, відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства, відрахування на інші соціальні заходи.

Стаття «Загальновиробничі витрати (ЗВВ)» є комплексною і включає 2 підстатті:

1. Витрати на утримання та експлуатацію устаткування.

2. Витрати на управління та обслуговування виробництва.

До складу витрат на утримання та експлуатацію устаткування входять:

- амортизація устаткування й транспортних засобів;
- заробітна плата з відрахуваннями в ЄСВ допоміжних робітників, які обслуговують устаткування (слюсарів-електриків, слюсарів-наладчиків, слюсарів-ремонтників);

- вартість усіх видів енергії, необхідної для приведення до руху устаткування;

- запасні частини для ремонту устаткування;

- вартість допоміжних матеріалів для обслуговування устаткування (мастильні матеріали, емульсії, ганчір'я);

- вартість технологічної води;

- орендна плата за використання основних засобів технологічного призначення;

- витрати на внутрішньозаводське переміщення вантажів (паливно-мастильні матеріали, запасні частини транспортних засобів, заробітна плата з відрахуваннями в ЄСВ транспортних робітників).

До складу витрат на управління та обслуговування виробництва входять:

- витрати на оплату праці керівників, спеціалістів, технічних службовців цеху;

- оплата відряджень персоналу цеху;

- амортизація будівель, споруд, інвентарю та нематеріальних активів цехового призначення;

- витрати на винахідництво, раціоналізацію, удосконалення технології та організації виробництва;

- витрати цеху на технічний контроль продукції;

- витрати на охорону праці;

- витрати на протипожежну й сторожову охорону цеху;

- витрати на зв'язок;

– платежі за обов'язковим страхуванням.

Загальновиробничі витрати поділяються на змінні й постійні.

Змінні ЗВВ змінюються зі зміною обсягу продукції, що випускається.

Це в основному складові витрат на утримання та експлуатацію устаткування: заробітна плата допоміжних робітників, витрати на ремонт, на внутрішньозаводське переміщення вантажів.

Постійні ЗВВ не змінюються зі зміною обсягу виробництва. Це витрати на управління та обслуговування цеху, амортизація устаткування, транспортних засобів.

$$ЗВВ_{1\text{вир}} = \% ЗВВ \cdot Z_o \left[\frac{\text{грн}}{\text{шт.}} \right], \quad (7.4)$$

$$\% ЗВВ = \frac{\Sigma ЗВВ}{\Sigma \text{Основна заробітна плата основних виробничих робітників}} \cdot 100 \% [\%], \quad (7.5)$$

$$ЗВВ_{1\text{вир}} = \frac{\text{Кошторис ЗВВ (за рік; місяць)}}{\text{Обсяг виробництва у натуральному виразі (за рік; місяць)}} \left[\frac{\text{грн}}{\text{шт.}} \right]. \quad (7.6)$$

Крім загальновиробничих витрат, які пов'язані з роботою конкретного цеху або певного виробництва, у діяльності підприємства присутні адміністративні витрати, які пов'язані з роботою всього підприємства в цілому, і витрати на збут, пов'язані з реалізацією продукції.

До складу *адміністративних витрат* входять:

– витрати на утримання апарату управління підприємством та служб загальногосподарського призначення (відділи головного конструктора, технолога, бухгалтерія, управління праці та заробітної плати, планово-економічне управління, відділ кадрів та ін.), у тому числі заробітна плата з відрахуваннями керівників, професіоналів, спеціалістів, технічних службовців, що відносяться до підприємства в цілому;

– витрати на службові відрядження;

– витрати на утримання основних засобів загальногосподарського призначення;

– амортизація основних засобів і нематеріальних активів загальногосподарського призначення;

– витрати на зв'язок.

$$АВ_{1\text{вир}} = \% АВ \cdot C_{\text{вир.1 вир}} \left[\frac{\text{грн}}{\text{шт.}} \right], \quad (7.7)$$

$$\% АВ = \frac{\Sigma АВ}{C_{\text{вир.1 вир}} \cdot N} \cdot 100 \% [\%]. \quad (7.8)$$

Витрати на збут включають:

- оплату праці та комісійні винагороди продавців, торгових агентів і працівників підрозділу збуту (відділу збуту);
- витрати на пакувальні матеріали;
- витрати на рекламу та маркетинг;
- витрати на відрядження працівників збуту;
- витрати на утримання основних засобів, пов'язаних зі збутом, у тому числі їхня амортизація;
- витрати на передпродажну підготовку товару;
- витрати на транспортування, страхування готової продукції;
- витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування.

$$BZ_{1\text{вир}} = \% BZ \cdot C_{\text{вир.1 вир}} \left[\frac{\text{грн}}{\text{шт.}} \right], \quad (7.9)$$

$$\% BZ = \frac{\sum BZ}{C_{\text{вир.1 вир}} \cdot N} \cdot 100 \% [\%]. \quad (7.10)$$

У відповідності до Національних Стандартів бухгалтерського обліку (НСБО) розрізняють виробничу собівартість і собівартість реалізованої продукції:

$$\begin{aligned} \text{Виробнича собівартість } (C_{\text{вир}}) = & \text{Прямі матеріальні витрати (МВ) + Прямі} \\ & \text{витрати на оплату праці (ОП) + Інші прямі витрати, у т. ч. відрахування} \\ & \text{в ЄСВ + Змінні загальновиробничі витрати і частина постійних} \\ & \text{розподілених ЗВВ (ЗВВ}_{\text{зм}}) \end{aligned} \quad (7.11)$$

$$\begin{aligned} \text{Собівартість реалізованої продукції } (C_p) = & \text{Виробнича собівартість } (C_{\text{вир}}) + \\ & \text{Наднормативні виробничі витрати (НВВ) + Нерозподілені постійні} \\ & \text{ЗВВ (ЗВВ}_{\text{пост}}) \end{aligned} \quad (7.12)$$

Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати виникають у тому випадку, якщо частина виготовленої продукції не буде реалізована та залишиться на складі підприємства (витрати на винахідництво, рекламу, зв'язок, відрядження).

Наднормативні виробничі витрати виникають у тому випадку, якщо підприємство у своїй діяльності перевищить норми планування.

7.3 Класифікація витрат підприємства

1. У залежності від обсягу виробництва витрати можуть бути змінними й постійними.

Змінні (умовно-змінні) – це витрати, які змінюються зі зміною обсягу продукції, що випускається.

До них відносяться: витрати на матеріали, заробітна плата основних робітників-відрядників, витрати на технологічну енергію.

Постійні витрати (умовно-постійні) – це витрати, які не змінюються зі зміною обсягу виробництва.

До них відносяться: заробітна плата керівників, професіоналів, спеціалістів, технічних службовців, робітників, праця яких оплачується за почасовою системою; амортизація основних засобів і нематеріальних активів; витрати на електроенергію для освітлення приміщень, витрати на опалення приміщень.

2. *За способом віднесення на собівартість конкретного виробу* витрати поділяються на прямі й непрямі.

Прямі витрати – це витрати, які безпосередньо пов'язані з виробництвом конкретного виду продукції. Наприклад, прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці.

Непрямі витрати – це витрати, пов'язані з виробництвом усіх видів продукції, що виготовляються в цеху, які визначаються загальною сумою і не можуть прямо відноситись на той чи інший вид продукції. До них відносяться загальновиробничі витрати.

Непрямі витрати не можуть бути розраховані безпосередньо на одиницю продукції, їх необхідно розділити між усією продукцією, що виготовляється в цеху в залежності від певної бази розподілу. На практиці такою базою розподілу непрямих витрат виступає основна заробітна плата основних виробничих робітників.

3. *За ступенем однорідності* витрати поділяються на:

Одноелементні – усі прямі витрати.

Комплексні витрати – загальновиробничі витрати, адміністративні витрати, витрати на збут.

4. *У залежності від видів діяльності* розрізняють такі види витрат:

– витрати, пов'язані зі звичайною діяльністю, – виникають при функціонуванні підприємства в звичайних умовах;

– витрати, пов'язані з надзвичайною діяльністю, – виникають при аваріях, техногенних катастрофах, пожежах, повенях.

У свою чергу витрати, пов'язані зі звичайною діяльністю, включають:

– витрати операційної діяльності (витрати основної діяльності, адміністративні витрати, витрати на збут, витрати іншої операційної діяльності);

– витрати фінансової діяльності;

– витрати інвестиційної діяльності;

– витрати іншої звичайної діяльності.

7.4 Показники оцінки витратомісткості виробництва

1. *Матеріаломісткість виробництва* – показник, який характеризує суму матеріальних витрат в обсязі всієї виготовленої підприємством продукції:

$$M_m = \frac{M}{O}, \quad (7.13)$$

де M – матеріальні витрати (сировина, матеріали, напівфабрикати), необхідні для виготовлення певної продукції, грн;

O – обсяг виготовленої підприємством продукції у вартісному вираженні, грн.

2. *Енергомісткість виробництва* – показник, що характеризує суму витрат на оплату енергоресурсів (E) в обсязі всієї виготовленої продукції:

$$E_m = \frac{E}{O}. \quad (7.14)$$

3. *Зарплатомісткість виробництва* – показник, що характеризує суму витрат на оплату праці виробничо-промислового персоналу підприємства (фонд оплати праці) в обсязі всієї виготовленої підприємством продукції:

$$ЗП_m = \frac{\Phi ОП}{O}. \quad (7.15)$$

4. *Витрати на 1 грн продукції* обчислюються шляхом ділення собівартості продукції (C) на обсяг всієї виготовленої продукції у вартісному вираженні (O) ($V_{1 \text{ грн}} < 1$):

$$V_{1 \text{ грн.}} = \frac{C}{O}. \quad (7.16)$$

7.5 Методи обліку та калькулювання собівартості продукції

Метод обліку витрат на виробництво та калькулювання собівартості продукції – це сукупність прийомів організації документування та відображення виробничих витрат, що забезпечують

визначення фактичної собівартості окремих видів продукції і необхідну інформацію для контролю за цим процесом.

Вибір методу калькулювання собівартості продукції пов'язаний із технологією виробництва, його організацією, особливостями продукції, що випускається.

У світовій практиці виділяють два методи калькулювання в залежності від повноти охоплення витрат:

- 1) за повними витратами;
- 2) за неповними (прямими) витратами.

Метод калькулювання за повними витратами полягає в тому, що всі види витрат, які стосуються як процесу виробництва, так і адміністративні витрати, і витрати на збут, включаються в калькуляцію, тобто повністю відносяться на собівартість продукції.

При системі повного включення витрат формуються операційні витрати на виробництво продукції:

$$V_{\text{оп}} = C_{\text{вир}} + АВ + ВЗ, \quad (7.17)$$

- де $C_{\text{вир}}$ – виробнича собівартість продукції;
 $АВ$ – адміністративні витрати ($АВ = \% \text{ від } C_{\text{вир}}$);
 $ВЗ$ – витрати на збут ($ВЗ = \% \text{ від } C_{\text{вир}}$).

Метод повного включення витрат найбільш часто застосовується на українських підприємствах; ґрунтується на розподілі всіх витрат, що виникають при виробництві, за всіма видами продукції, що виготовляються.

Метод калькулювання за неповними (прямими) витратами називають також методом «директ-костинг». Цей метод заснований на поділі витрат на змінні та постійні.

При методі «директ-костинг» урахується обмежена (усічена) собівартість, у яку включаються тільки прямі (змінні) витрати, а частка постійних витрат списується безпосередньо на рахунок реалізації з отриманого прибутку.

Порядок дій при застосуванні системи «директ-костинг»:

- I. Усі витрати поділяються на змінні та постійні.
- II. Складається звіт про прибутки та збитки, який має вигляд:
 1. Виручка від реалізації продукції ($В$):

$$B = N \cdot Ц_{1\text{прод}}, \quad (7.18)$$

де N – кількість реалізованої продукції, шт.;

$Ц_{1\text{прод}}$ – ціна одиниці продукції, грн.

2. Мінус змінні витрати ($В_{\text{зм}}$):

$$V_{зм} = N \cdot V_{зм.1прод}. \quad (7.19)$$

3. Маржинальний прибуток (МП):

$$МП = B - V_{зм} Ю, \quad (7.20)$$

$$МП = ОП + V_{пост}. \quad (7.21)$$

4. Мінус постійні витрати на весь обсяг реалізованої продукції ($V_{пост}$).

5. Операційний прибуток (ОП)

$$ОП = МП - V_{пост}. \quad (7.22)$$

III. Собівартість виготовлених та реалізованих товарів розраховується на основі лише змінних витрат.

IV. Постійні витрати покриваються за рахунок маржинального прибутку.

Калькулювання на рівні прямих (змінних) витрат, що здійснюється в системі «директ-костинг», значно підвищує точність калькуляцій. Оскільки в них включаються тільки витрати, безпосередньо пов'язані з виробництвом певного виробу.

Метод «директ-костинг» є невід'ємною частиною управлінського обліку; ґрунтується на обліку конкретних виробничих витрат; усі постійні витрати відносяться на фінансовий результат і не розподіляються за видами продукції; дає можливість здійснювати аналіз беззбитковості; дає можливість гнучкого підходу до процесу ціноутворення; дає можливість визначити прибуток, який приносить продаж кожної додаткової одиниці продукції і, відповідно, планувати ціни й знижки на певний обсяг продажів.

Сучасні правила бухгалтерського обліку передбачають калькулювання тільки виробничої собівартості, тобто застосування методу калькулювання за прямими (неповним) витратами.

Однак обґрунтування ціни одиниці продукції завжди базується на операційних (повних) витратах.

Тому на підприємстві необхідно використовувати обидва методи калькулювання:

- за прямими (неповними) витратами – для цілей бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності;

- за повними витратами – для цілей управлінського обліку, аналізу й планування витрат, формування цінової політики підприємства.

За об'єктами обліку витрат виділяють два основні методи калькуляції витрат [4]:

- позамовний метод;
- попроцесний (попередільний) метод.

При *позамовному методі калькулювання витрат* об'єктом калькулювання є окреме замовлення, які виконуються відповідно до особливих вимог замовника.

Основна сфера застосування позамовного методу – це індивідуальне й дрібносерійне виробництво, а також допоміжні виробництва.

При цьому методі витрати акумулюються на індивідуальній основі для кожного замовлення, що виконується на підприємстві. Основним обліковим документом для цієї інформації є «Картка обліку витрат на виконання замовлення» чи «Калькуляційна картка», яка заповнюється в індивідуальному порядку для кожного замовлення й регулярно коригується відповідно до різних витрат, що виникають у зв'язку з конкретним замовленням.

На кожне замовлення нараховується своя частка загальновиробничих витрат підприємству по мірі проходження замовлення через різні виробничі центри витрат підприємства (цехи).

Після виконання замовлення в калькуляційну карту обліку витрат включаються також адміністративні витрати та витрати на збут.

Потім бухгалтерія порівнює узгоджену продажну ціну із сумарними витратами на виконання замовлення, щоб визначити прибуток від цього замовлення.

Різновидом позамовного методу є поконтрактний метод калькулювання. Цей метод застосовується в тих випадках, коли замовлення є великомасштабними, для їхнього виконання потрібен тривалий період часу. Такі замовлення й називаються контрактами. Часто із співробітниками укладають трудовий договір теж на час дії контракту.

Попроцесний, або попередільний метод використовується для встановлення середньої собівартості партії однакових одиниць виробів за певний період часу.

Цей метод застосовується в тих випадках, коли неможливо встановити витрати, пов'язані з окремими одиницями продукції у зв'язку з безперервним характером виробництва. Наприклад: 1 тонна вугілля, 1 кубометр газу. Вугілля здобувають безперервно, і кожна тонна має ті ж характеристики, що й попередня. Вважається, що в тому випадку, коли використовується попроцесний метод, усі виготовлені одиниці продукції призначені для створення запасів. Продаж продукції відбувається за рахунок цього запасу однорідних товарів.

У цьому методі всі витрати підприємства за певний період часу додаються й діляться на кількість продукції, виготовленої за цей час, отримують *середній показник витрат виробництва в розрахунку на одиницю продукції*.

Зазвичай виробництво продукції підприємства включає кілька виробничих процесів (переділів). Для обліку витрат відкриваються окремі «рахунки процесів» для кожного процесу й накопичення всіх витрат по процесу на цих рахунках: заготівельний процес (переділ) – механообробний – складальний.

По мірі виробництва виробу етап виходу продукції одного процесу стає етапом введення для іншого, і, маючи рахунки процесів, можна визначити витрати для кожного процесу.

Окремо виділяють нормативний метод обліку витрат, або метод «стандарт-кост».

7.6 Напрями зниження собівартості продукції

Напрямки зниження собівартості групуються в систему напрямків, яка входить у комплексну програму зі зниження витрат на підприємстві.

1. *Комплекс напрямків щодо більш раціонального використання матеріальних ресурсів:*

- упровадження нової техніки й безвідходних технологій;
- упровадження прогресивних норм і нормативів використання матеріальних ресурсів, удосконалення нормативної бази підприємства;
- упровадження й використання більш прогресивних матеріалів;
- використання відходів виробництва;
- поліпшення якості продукції та зниження відсотка браку.

2. *Напрями, пов'язані з досягненням оптимального розміру підприємства,* що дозволяють мінімізувати витрати залежно від обсягу виробництва.

3. *Напрями, пов'язані з поліпшенням використання основних засобів:*

- позбавлення підприємства від зайвих основних засобів;
- передача майна в оренду;
- поліпшення якості обслуговування й ремонту основних засобів;
- забезпечення оптимального завантаження устаткування.

4. *Напрями, пов'язані з поліпшенням використання трудових ресурсів:*

- визначення та збереження оптимальної чисельності персоналу;
- підвищення рівня кваліфікації персоналу в цілому, і того, який обслуговує устаткування;

– забезпечення принципу зростання продуктивності праці більш високими темпами в порівнянні з темпами зростання середньої заробітної плати;

– використання прогресивних систем і форм оплати праці;

– поліпшення умов праці;

– механізація і автоматизація всіх процесів;

– упровадження мотиваційного механізму праці працівників.

5. *Напрями, пов'язані з удосконаленням організації виробництва та праці:*

– упровадження наукової організації праці;

– удосконалення організаційної структури управління підприємством.

ТЕСТИ

I До адміністративних витрат відносяться такі витрати:

1. Витрати на службові відрядження та утримання апарату управління підприємством та іншого загальногосподарського персоналу

2. Витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт і послуг

3. Витрати на ремонт тари

4. Витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів загальногосподарського використання

5. Винагороди за професійні послуги (юридичні, аудиторські, консалтингові, з оцінки майна тощо)

6. Витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, витрати на телекс, факс тощо) загальногосподарського призначення

II Витрати на збут уключають такі витрати:

1. Утрати від знецінення запасів

2. Витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції на складах готової продукції

3. Собівартість реалізованої іноземної валюти

4. Витрати на ремонт тари

5. Оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, які забезпечують збут

6. Витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг)

III Витрати – однорідні за складом, мають єдиний економічний зміст, є первинними. До них можна віднести витрати на сировину й матеріали або заробітну плату персоналу підприємства – це:

1. Комплексні витрати
2. Змінні витрати
3. Одноелементні витрати
4. Непрямі витрати

IV Витрати, що різноманітні за складом і охоплюють декілька елементів витрат, це:

1. Комплексні витрати
2. Одноелементні витрати
3. Змінні витрати
4. Непрямі витрати

V Витрати, що безпосередньо пов'язані з виготовленням певного виду продукції, їх безпосередньо можна обчислити на одиницю продукції:

1. Комплексні витрати
2. Прямі витрати
3. Непрямі витрати

VI Витрати, величину яких не можна безпосередньо обчислити на одиницю продукції, тому що вони пов'язані з виробництвом різних видів продукції (наприклад, заробітна плата обслуговуючого та управлінського персоналу, витрати на утримання та експлуатацію будівель, споруд):

1. Прямі витрати
2. Непрямі витрати
3. Одноелементні витрати

VII Витрати, які є функцією часу, а не обсягу продукції, їхня загальна сума не залежить від кількості виготовленої продукції в певних межах:

1. Комплексні витрати
2. Одноелементні витрати
3. Постійні витрати
4. Змінні витрати

VIII Витрати, загальна сума яких протягом певного часу залежить від обсягу виготовленої продукції, це:

1. Постійні витрати

2. Комплексні витрати
3. Змінні витрати
4. Одноелементні витрати

ІХ Витрати, які регулярно здійснюються щомісяця, це:

1. Довгострокові витрати
2. Поточні витрати
3. Одноразові витрати

Х Витрати, що спрямовані на забезпечення функціонування процесу виробництва протягом тривалого часу і здійснюються не кожен місяць, це:

1. Поточні витрати
2. Довгострокові витрати
3. Одноразові витрати

ХІ Витрати, що передбачені технологією і організацією виробництва:

1. Продуктивні витрати
2. Непродуктивні витрати
3. Позапланові витрати

ХІІ Необов'язкові витрати, що виникають в результаті певних недоліків організації виробництва, порушення технології тощо, це:

1. Продуктивні витрати
2. Непродуктивні витрати
3. Витрати на оплату праці

ХІІІ Собівартість на одиницю виробу розраховується на підставі:

1. Калькуляції
2. Кошторису
3. Суми витрат за економічними елементами

ХІV Собівартість обсягу виробництва розраховується на підставі:

1. Суми витрат за економічними елементами
2. Калькуляції
3. Кошторису загальновиробничих витрат

ХV Собівартість одиниці продукції калькулюється на підставі наступних складових:

1. Статей калькуляцій
2. Елементів витрат
3. Суми податку на додану вартість та акцизного збору

XVI До елементів витрат відносять:

1. Адміністративні витрати
2. Матеріальні витрати
3. Витрати на оплату праці
4. Єдиний соціальний внесок
5. Амортизацію основних засобів
6. Витрати від іншої операційної діяльності
7. Інші витрати

XVII До статті калькуляції «Сировина і матеріали» включають вартість:

1. Електроенергії, необхідної для приведення в дію виробничого устаткування
2. Сировини й матеріалів, необхідних для виготовлення продукції.
3. Малоцінні й швидко зношуванні предмети зі строком експлуатації до одного року або одного виробничого циклу, якщо він перевищує один рік

XVIII До статті калькуляції «Придбані напівфабрикати і комплектуючі вироби, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств і організацій» включають:

1. Амортизаційні відрахування від вартості виробничого устаткування
2. Вартість придбаних напівфабрикатів та готових комплектуючих виробів
3. Витрати на транспорт загальнопромислового призначення

XIX До статті калькуляції «Паливо та енергія для технологічних цілей» відносяться витрати:

1. На всі види палива та енергії (як одержані від сторонніх підприємств і організацій, так і виготовлених самим підприємством), що безпосередньо використовується в процесі виробництва продукції
2. На придбані напівфабрикати та готові комплектуючі вироби
3. На амортизаційні відрахування від вартості виробничого устаткування

XX До статті калькуляції «Основна заробітна плата» відносяться витрати:

1. На амортизаційні відрахування від вартості виробничого устаткування
2. На виплати основної заробітної плати, обчисленої згідно з прийнятими підприємством системами оплати праці у вигляді тарифних

ставок, відрядних розцінок для робітників, зайнятих виробництвом продукції

3. На зменшення або збільшення витрат, які відшкодовуються із загальної суми матеріальних витрат, віднесених на собівартість продукції

XXI До статті калькуляції «Додаткова заробітна плата» відносяться витрати, пов'язані з:

1. Обслуговуванням, управлінням виробництвом (зарплата апарату управління, оплата службових відряджень, інформаційне забезпечення)

2. Додатковою заробітною платою, нарахованою за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідницьку діяльність, за особливі умови праці

3. Відрахуваннями на індивідуальне страхування та інші соціальні заходи

XXII До статті калькуляції «Загальновиробничі витрати» відносяться витрати на:

1. Виплату основної заробітної плати, обчисленої згідно з прийнятими підприємством системами оплати праці у вигляді тарифних ставок, відрядних розцінок для робітників, зайнятих виробництвом продукції

2. Обслуговування, управління виробництвом (зарплата апарату управління, оплата службових відряджень, інформаційного забезпечення)

3. Амортизацію основних і допоміжних виробничих засобів та інших необоротних активів, які беруть участь у виробництві продукції

4. Транспорт загальновиробничого призначення

5. Охорону і зв'язок

XXIII Калькуляція собівартості продукції складається:

1. На калькуляційну одиницю

2. В розрізі комплексних статей

3. За статтями витрат

XXIV Укажіть витрати, які не залежать від обсягу виробництва:

1. Валові

2. Змінні

3. Постійні

4. Граничні

5. Прямі

XXV Назвіть витрати, які залежать від обсягу виробництва:

1. Валові
2. Граничні
3. Змінні
4. Постійні

XXVI До групування витрат за економічними елементами відносять витрати на:

1. Паливо й енергію на технологічні цілі
2. Основну зарплату виробничих робітників
3. Амортизацію основних засобів
4. Додаткову зарплату виробничих робітників

XXVII До групування витрат за статтями калькуляції відносять:

1. Сировину і матеріали
2. Амортизацію основних засобів
3. Основну заробітну плату основних виробничих робітників
4. Паливо й енергію на технологічні цілі
5. Допоміжні матеріали

XXVIII До змінних витрат відносять:

1. Матеріальні витрати
2. Амортизаційні відрахування
3. Зарплату керівників, спеціалістів, технічних службовців

XXIX Які елементи не включають у виробничу собівартість продукції відповідно до НСБО 16 «Витрати»?

1. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати
2. Прямі матеріальні витрати
3. Прямі витрати на оплату праці
4. Інші прямі витрати
5. Змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати

XXX Які витрати з наведених нижче не відносять до прямих матеріальних витрат?

1. Плату за оренду
2. Вартість сировини і основних матеріалів
3. Вартість напівфабрикатів і комплектуючих виробів
4. Вартість допоміжних матеріалів

XXXI Які елементи не включаються в собівартість реалізованої продукції?

1. Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду
2. Витрати на збут продукції
3. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати
4. Наднормативні виробничі витрати

XXXII Операційні витрати – це:

1. Суми виробничої собівартості, адміністративних витрат і витрат на збут
2. Сума всіх виплат підприємства постачальникам за ті ресурси, які були використані
3. Грошові платежі постачальникам ресурсів, оплата сировини, палива, заробітна плата, амортизаційні відрахування

XXXIII Витрати підприємства поділяються на прямі й непрямі за:

1. Можливістю віднесення на виробництво конкретного виду продукції
2. Економічним характером витрат
3. Ступенем їхньої однорідності
4. Реакцією витрат на зміну обсягу виробництва

XXXIV Витрати, загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виготовленої продукції, називаються:

1. Постійними
2. Змінними
3. Прямими
4. Непрямими

XXXV Змінні витрати – це:

1. Витрати, загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виготовленої продукції
2. Витрати, безпосередньо пов'язані з виробництвом певного різновиду продукції
3. Витрати, загальна сума яких за певний час не залежить від обсягу виготовленої продукції

XXXVI До непрямих витрат належать:

1. Адміністративні витрати
2. Загальновиробничі витрати

3. Єдиний соціальний внесок

XXXVII До комплексних витрат не відносяться:

1. Зворотні відходи
2. Загальновиробничі витрати
3. Адміністративні витрати
4. Витрати на збут

XXXVIII Витрати підприємства складаються з:

1. Витрат на матеріали, амортизаційних відрахувань, витрат на оплату праці, інших витрат, відрахувань на єдиний соціальний внесок
2. Податків, заробітної плати, амортизаційних відрахувань, підприємницького прибутку
3. Відсотка за кредитом, заробітної плати, податку з прибутку, амортизаційних відрахувань
4. Витрат на відрядження та представницьких витрат, вартості матеріалів, податку з прибутку, прибуткового податку

XXXIX До групування витрат за економічними елементами не належать витрати на:

1. Матеріали
2. Основну заробітну плату виробничих робітників
3. Загальновиробничі витрати
4. Додаткову заробітну плату виробничих робітників
5. Амортизацію основних засобів

XL Калькуляція – це обчислення собівартості:

1. Окремих виробів
2. Валової продукції
3. Товарної продукції
4. Реалізованої продукції

XLI Які витрати не включають до виробничої собівартості продукції?

1. Вартість палива й енергії на виробництво продукції
2. Вартість сировини та допоміжних матеріалів
3. Витрати на збут продукції
4. Загальновиробничі витрати

XLII До змінних витрат належать:

1. Заробітна плата апарату управління

2. Сировина й основні матеріали
3. Покупні напівфабрикати
4. Паливо й енергія на технологічні цілі
5. Амортизаційні відрахування
6. Податок із власників транспортних засобів

XLIII До складу елемента «Матеріальні витрати» не включається вартість:

1. Амортизації основних засобів
2. Сировини й основних матеріалів
3. Палива й енергії
4. Запасних частин

XLIV Калькуляційними статтями витрат є:

1. Матеріальні витрати
2. Амортизація
3. Витрати на оплату праці
4. Витрати на паливо й енергію на технологічні цілі
5. Загальновиробничі витрати

XLV Витрати, які не включаються до виробничої собівартості:

1. Адміністративні витрати
2. Витрати на збут
3. Витрати на сировину й основні матеріали
4. Заробітна плата основних виробничих робітників
5. Амортизаційні відрахування

XLVI До складу загальновиробничих витрат не включаються:

1. Витрати на службові відрядження й утримання апарату управління підприємством
2. Витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень
3. Витрати на управління виробництвом
4. Витрати на охорону праці, техніку безпеки

XLVII Витрати економічного елемента «Амортизаційні відрахування» можуть бути в складі калькуляційної статті:

1. Загальновиробничі витрати
2. Сировина й матеріали
3. Основна заробітна плата робітників
4. Єдиний соціальний внесок

ЗАДАЧІ

Задача 1. Визначити виробничу собівартість й операційні витрати на виробництво виробу А. Для виробництва виробу використовуються основні матеріали в сумі 34 грн. При виробництві виникають зворотні відходи в сумі 2 грн. Допоміжні матеріали для виробництва виробу – 3,6 грн, напівфабрикати – 8,4 грн. Вартість палива, що витрачається при виготовленні виробу за технологією, – 12 грн, витрати на електроенергію – 7,5 грн. Основна заробітна плата, що нараховується основним робітникам за виготовлення виробу, становить 15 грн. Додаткова заробітна плата основних робітників – 6 %. Єдиний соціальний внесок – 22 %. Загальновиробничі витрати по виробництву становлять 370 %. Адміністративні витрати по підприємству – 16 %. Витрати на збут – 3 %.

Розв'язання

Калькуляція виготовлення виробу А:

1. Основні матеріали – 34 грн
2. Зворотні відходи – 2 грн
3. Допоміжні матеріали – 3,6 грн
4. Покупні напівфабрикати – 8,4 грн
5. Паливо – 12 грн
6. Електроенергія – 7,5 грн
7. Основна заробітна плата основних робітників (Z_0): 15 грн
8. Додаткова заробітна плата основних робітників:

$$Z_d = \% \text{ від } Z_0 = 0,06 \cdot 15 = 0,9 \text{ грн.}$$

9. Єдиний соціальний внесок

$$\text{ЄСВ} = \% \text{ від } (Z_o + Z_d) = 0,22 \cdot (15 + 0,9) = 3,5 \text{ грн.}$$

10. Загальновиробничі витрати: $Z_{ВВ} = \% \text{ від } Z_o = 3,7 \cdot 15 = 55,5 \text{ грн.}$
Разом виробнича собівартість виробу

$$C_{\text{вир}} = 34 - 2 + 3,6 + 8,4 + 12 + 7,5 + 15 + 0,9 + 3,5 + 55,5 = 138,4 \text{ грн.}$$

11. Адміністративні витрати: $AB = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,16 \cdot 138,4 = 22,14 \text{ грн.}$

12. Витрати на збут: $BЗ = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,03 \cdot 138,4 = 4,15 \text{ грн.}$

Разом операційні витрати на виробництво виробу

$$B_{\text{оп}} = C_{\text{вир}} + AB + BЗ = 138,4 + 22,14 + 4,15 = 164,69 \text{ грн.}$$

Задача 2. Визначити виробничу собівартість та операційні витрати на виробництво виробу. На виріб витрачається 50 кг основного матеріалу за ціною 12 грн за 1 кг, вага відходів становить 11 %, ціна відходів – 6 грн. за 1 кг, норма часу на виробництво виробу – 2 нормо-години, годинна тарифна ставка основного робітника 38,1 грн/год, додаткова заробітна плата основного робітника – 30 %, єдиний соціальний внесок – 22 %. Загальновиробничі витрати за кошторисом на місяць – 650 000 грн, програма випуску продукції на місяць – 3 000 шт./міс. Адміністративні витрати – 17 %, витрати на збут – 5 %.

Розв'язання

Калькуляція виготовлення виробу:

1. Витрати на матеріали: $50 \cdot 12 = 600 \text{ грн.}$

2. Зворотні відходи:

$$0,11 \cdot 50 = 5,5 \text{ кг,}$$

$$5,5 \cdot 6 = 33 \text{ грн.}$$

3. Основна заробітна плата основного робітника

$$Z_o = T_p \cdot C_{\text{год}} = 2 \cdot 38,1 = 76,2 \text{ грн.}$$

4. Додаткова заробітна плата основного робітника

$$Z_d = \% \text{ від } Z_o = 0,3 \cdot 76,2 = 22,86 \text{ грн.}$$

5. Єдиний соціальний внесок

$$\text{ЄСВ} = \% \text{ від } (Z_o + Z_d) = 0,22 \cdot (76,2 + 22,86) = 21,79 \text{ грн.}$$

6. Загальновиробничі витрати: $ЗВВ = \frac{650\,000}{3\,000} = 216,67$ грн.

Разом виробнича собівартість виробу

$$C_{\text{вир}} = 600 - 33 + 76,2 + 22,86 + 21,79 + 216,67 = 904,52 \text{ грн.}$$

7. Адміністративні витрати

$$AB = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,17 \cdot 904,52 = 153,77 \text{ грн.}$$

8. Витрати на збут: $BЗ = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,05 \cdot 904,52 = 45,23$ грн.

Разом операційні витрати

$$B_{\text{оп}} = 904,52 + 153,77 + 45,23 = 1103,52 \text{ грн.}$$

Задача 3. Цех виготовляє два види виробів А і Б:

Показники	А	Б
Річний випуск продукції, шт.	1 000	5 000
Витрати на основні матеріали, грн	120	50
Витрати на покупні матеріали, грн	200	80
Витрати на паливо та енергію для технологічних цілей, грн	60	40
Основна заробітна плата основних робітників, грн	50	10
Додаткова заробітна плата основних робітників, %	12	12
Єдиний соціальний внесок, %	22	22

Загальновиробничі витрати за кошторисом на рік складають 270 000 грн. Визначити виробничу собівартість виробів А і Б.

Розв'язання

Калькуляції виготовлення виробів А і Б:

Показники	Виріб А	Виріб Б
Витрати на основні матеріали, грн	120	50
Витрати на покупні матеріали, грн	200	80
Витрати на паливо та енергію для технологічних цілей, грн	60	40
Основна заробітна плата основних робітників, грн	50	10
Додаткова заробітна плата основних робітників, грн	$0,12 \cdot 50 = 6$	$0,12 \cdot 10 = 1,2$

$Z_d = \% \text{ від } Z_o$		
Єдиний соціальний внесок, грн $\text{ЄСВ} = \% \text{ від } (Z_o + Z_d)$	$0,22 \cdot (50 + 6) = 12,32$	$0,22 \cdot (10 + 1,2) = 2,46$
Загальновиробничі витрати, грн $\%Z_{ВВ} = \frac{\Sigma Z_{ВВ}}{\Sigma Z_o} \cdot 100\% =$ $\frac{270\,000}{1\,000 \cdot 50 + 5\,000 \cdot 10} \cdot 100\% = 270\%$	$Z_{ВВ_A} = 2,7 \cdot 50 = 135$	$Z_{ВВ_B} = 2,7 \cdot 10 = 27$
Разом виробнича собівартість, грн	583,32	210,66

Задача 4. Розрахувати виробничу собівартість та операційні витрати на одиницю продукції, якщо витрати на основні матеріали на виріб – 110 грн, покупні напівфабрикати – 26 грн, технологічне паливо та енергія – 60 грн, основна заробітна плата основного робітника за виготовлення виробу – 80 грн, додаткова заробітна плата – 25 %, єдиний соціальний внесок – 22 %. Загальновиробничі витрати за річним кошторисом по цеху – 5 600 млн грн, основна заробітна плата основних робітників по цеху – 1 000 млн грн за рік. Адміністративні витрати – 14 %, витрати на збут складають 3 % від виробничої собівартості.

Розв'язання

Калькуляція виготовлення виробу:

1. Основні матеріали – 110 грн
2. Покупні напівфабрикати – 26 грн
3. Технологічне паливо та енергія – 60 грн
4. Основна заробітна плата основних робітників – 80 грн
5. Додаткова заробітна плата основних робітників

$$Z_d = \% \text{ від } Z_o = 0,25 \cdot 80 = 20 \text{ грн.}$$

6. Єдиний соціальний внесок

$$\text{ЄСВ} = \% \text{ від } (Z_o + Z_d) = 0,22 \cdot (80 + 20) = 22 \text{ грн.}$$

7. Загальновиробничі витрати

$$\% Z_{ВВ} = \frac{\Sigma Z_{ВВ}}{\Sigma Z_o} \cdot 100 \% = \frac{5\,600}{1\,000} \cdot 100 \% = 560 \%,$$

$$ЗВВ = 5,6 \cdot 80 = 448 \text{ грн.}$$

Разом виробнича собівартість виробу

$$C_{\text{вир}} = 110 + 26 + 60 + 80 + 20 + 22 + 448 = 766 \text{ грн.}$$

7. Адміністративні витрати

$$AB = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,14 \cdot 766 = 107,24 \text{ грн.}$$

8. Витрати на збут: $BC = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,05 \cdot 766 = 38,3 \text{ грн.}$

Разом операційні витрати

$$V_{\text{оп}} = 766 + 107,24 + 38,3 = 911,54 \text{ грн.}$$

Задача 5. Визначити виробничу собівартість і суму операційних витрат на виробництво виробу А. Витрати на сировину й матеріали на виріб – 102 грн, паливо й енергія для технологічних цілей – 27 грн, основна заробітна плата основних робітників – 45 грн, додаткова заробітна плата основних робітників – 12 %, єдиний соціальний внесок – 22 %.

Загальновиробничі витрати на виробництво продукції за річним кошторисом – 1 270 млн грн, основна заробітна плата основних робітників за рік – 970 млн грн. Річні адміністративні витрати – 740 млн грн, витрати на збут – 310 млн грн, виробнича собівартість товарної продукції – 5 280 млн грн.

Розв'язання

Калькуляція виготовлення виробу:

1. Витрати на сировину й матеріали – 102 грн
2. Технологічні паливо і енергія – 27 грн
3. Основна заробітна плата основних робітників – 45 грн
4. Додаткова заробітна плата основних робітників

$$З_{\text{д}} = \% \text{ від } З_{\text{о}} = 0,12 \cdot 45 = 5,4 \text{ грн.}$$

5. Єдиний соціальний внесок:

$$ЕСВ = \% \text{ від } (З_{\text{о}} + З_{\text{д}}) = 0,22 \cdot (45 + 5,4) = 11,09 \text{ грн.}$$

6. Загальновиробничі витрати:

$$\% ЗВВ = \frac{\Sigma ЗВВ}{\Sigma З_{\text{о}}} \cdot 100 \% = \frac{1\,270}{970} \cdot 100 \% = 130,9 \%,$$

$$ЗВВ = 1,309 \cdot 45 = 58,91 \text{ грн.}$$

Разом виробнича собівартість виробу:

$$C_{\text{вир}} = 102 + 27 + 45 + 5,4 + 11,09 + 58,91 = 249,4 \text{ грн.}$$

7. Адміністративні витрати

$$\%AB = \frac{\Sigma AB}{C_{\text{пр}}} \cdot 100\% = \frac{740}{5\,280} \cdot 100\% = 14\%$$

$$AB = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,14 \cdot 249,4 = 34,92 \text{ грн.}$$

8. Витрати на збут:

$$\%BЗ = \frac{\Sigma BЗ}{C_{\text{вир}}} \cdot 100\% = \frac{310}{5\,280} \cdot 100\% = 5,87\%$$

$$BЗ = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,0587 \cdot 249,4 = 14,64 \text{ грн.}$$

Разом операційні витрати:

$$V_{\text{оп}} = 249,4 + 34,92 + 14,64 = 298,96 \text{ грн.}$$

Задача 6. Визначити виробничу собівартість виробу й операційні витрати на його виробництво. На виріб витрачається 55 кг матеріалу за ціною 15 000 грн/т. Виріб проходить обробку в двох цехах: ливарному й механічному. Основна заробітна плата на виріб в ливарному цеху – 140 грн, у механічному – 230 грн, додаткова заробітна плата – 30 %, єдиний соціальний внесок – 22 %. Загальновиробничі витрати в ливарному цеху – 250 %, у механічному – 180 %. Адміністративні витрати по підприємству – 18 %, витрати на збут – 3 %.

Розв'язання

Калькуляція виготовлення виробу:

1. Витрати на матеріали $55 \cdot \frac{15\,000}{1\,000} = 825 \text{ грн.}$

2. Основна заробітна плата основних робітників: $140 + 230 = 370 \text{ грн.}$

3. Додаткова заробітна плата основних робітників

$$З_{\text{д}} = \% \text{ від } З_{\text{о}} = 0,3 \cdot 140 + 0,3 \cdot 230 = 42 + 69 = 111 \text{ грн.}$$

4. Єдиний соціальний внесок

$$ЄСВ = \% \text{ від } (З_{\text{о}} + З_{\text{д}}) = 0,22 \cdot ((140 + 42) + (230 + 69)) = 105,82 \text{ грн.}$$

5. Загальновиробничі витрати

$$ЗВВ = 2,5 \cdot 140 + 1,8 \cdot 230 = 350 + 414 = 764 \text{ грн.}$$

Разом виробнича собівартість виробу

$$C_{\text{вир}} = 825 + 370 + 111 + 105,82 + 764 = 2\,175,82 \text{ грн.}$$

6. Адміністративні витрати

$$АВ = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,18 \cdot 2\,175,82 = 391,65 \text{ грн.}$$

7. Витрати на збут

$$ВЗ = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,03 \cdot 2\,175,82 = 65,27 \text{ грн.}$$

Разом операційні витрати

$$В_{\text{оп}} = 2\,175,82 + 391,65 + 65,27 = 2\,632,74 \text{ грн.}$$

Задача 7. У цеху у звітному періоді виготовлено виробів А – 1 500 шт., Б – 2 350 шт., В – 835 шт. Основна заробітна плата основних робітників у собівартості виробу А – 36,5 грн, Б – 25 грн, В – 17,5 грн.

Визначити величину загальновиробничих витрат, що підлягають включенню до собівартості кожного виробу, якщо загальна сума загальновиробничих витрат 201 350 грн.

Розв'язання

$$\% ЗВВ = \frac{\Sigma ЗВВ}{\Sigma З_0} \cdot 100 \% = \frac{201350}{1500 \cdot 36,5 + 2350 \cdot 25 + 835 \cdot 17,5} \cdot 100 \% = 157,2 \%,$$

$$ЗВВ \text{ «А»} = 36,5 \cdot 1,572 = 57,38 \text{ грн,}$$

$$ЗВВ \text{ «Б»} = 25 \cdot 1,572 = 39,3 \text{ грн,}$$

$$ЗВВ \text{ «В»} = 17,5 \cdot 1,572 = 27,51 \text{ грн.}$$

Задача 8. Загальновиробничі витрати підприємства за кошторисом становлять 1 800 тис. грн. Основна заробітна плата основних робітників становить 2 060 тис. грн. Основна заробітна плата, що припадає на одиницю виробу А, становить 81 грн, Б – 116 грн, В – 42 грн. Визначити відсоток загальновиробничих витрат по підприємству та їхню суму, яка припадає на вироби А, Б, В.

Розв'язання

$$\begin{aligned} \% \text{ЗВВ} &= \frac{1800}{2060} \cdot 100 \% = 87,4 \%, \\ \text{ЗВВ «А»} &= 81 \cdot 0,874 = 70,79 \text{ грн}, \\ \text{ЗВВ «В»} &= 116 \cdot 0,874 = 101,38 \text{ грн}, \\ \text{ЗВВ «С»} &= 42 \cdot 0,874 = 36,71 \text{ грн}. \end{aligned}$$

Задача 9. Визначити суму операційних витрат на підставі наступних даних: виробнича собівартість виробу 812 грн, адміністративні витрати по підприємству – 16 %, витрати на збут 7 %.

Розв'язання

$$\text{Воп} = 812 + 812 \cdot 0,16 + 812 \cdot 0,07 = 812 + 129,92 + 56,84 = 998,76 \text{ грн.}$$

Задача 10. Визначити виробничу собівартість виробу. Витрати на матеріали на виріб – 26 грн. Основна зарплата основного робітника на виготовлення виробу 25,8 грн, загальновиробничі витрати по підприємству – 320 %.

Розв'язання

$$\text{Свир} = 26 + 25,8 + 25,8 \cdot 3,2 = 26 + 25,8 + 82,56 = 134,36 \text{ грн.}$$

Задача 11. Виробнича собівартість продукції складає 605 тис. грн, частка постійних витрат у собівартості продукції складає 0,35. Визначити суму змінних витрат.

Розв'язання

Частка змінних витрат у виробничій собівартості

$$\text{Чзм} = 1 - 0,35 = 0,65.$$

Сума змінних витрат

$$\text{Взм} = 605 \cdot 0,65 = 393,25 \text{ тис. грн.}$$

Задача 12. Основна заробітна плата в собівартості виробу – 189,2 грн, додаткова заробітна плата – 30 %, єдиний соціальний внесок – 22 %. Визначити величину єдиного соціального внеску, що включається в собівартість виробу.

Розв'язання

$$\text{ЄСВ} = (189,2 + 189,2 \cdot 0,3) \cdot 0,22 = (189,2 + 56,76) \cdot 0,22 = 54,11 \text{ грн.}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрийте сутнісну характеристику витрат підприємства.
2. Назвіть складові витрат підприємства.
3. Розкрийте економічну сутність собівартості продукції.
4. Назвіть складові калькуляції собівартості продукції.
5. Розкрийте складові загальновиробничих витрат.
6. Розкрийте складові адміністративних витрат.
7. Розкрийте складові витрат на збут.
8. Розкрийте поняття операційних витрат.
9. Як формується виробнича собівартість і собівартість реалізованої продукції?
10. Розкрийте підходи класифікації витрат.
11. Які показники оцінюють витратомісткість виробництва?
12. Які методи обліку та калькулювання собівартості продукції Ви знаєте?
13. Що собою являє метод калькулювання собівартості за повними витратами?
14. Який порядок дій застосовується при використанні системи «директ-костинг»?
15. Як складається звіт із прибутків і збитків?
16. Що таке позамовний метод калькулювання продукції?
17. Що таке попроцесний (попередільний) метод калькулювання продукції?

18. Розкрийте напрями зниження собівартості продукції.

8 ЦІНА Й ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

8.1 Сутність і функції ціни

8.2 Система цін і їхня класифікація

8.3 Методи встановлення ціни на продукцію підприємства

8.1 Сутність і функції ціни

Наведемо узагальнене визначення ціни.

Ціна – це фундаментальна економічна категорія, що означає кількість грошей, за яку продавець згодний продати свій товар, виходячи з витрат на виробництво, реалізацію продукції і величини очікуваного прибутку, а покупець готовий купити цей товар.

Фактори, що впливають на рівень ціни:

1. Величина попиту на продукцію, співвідношення попиту й пропозиції на ринку
2. Витрати й собівартість продукції
3. Якість продукції. Чим нижча собівартість і чим вища якість, тим більш широкий діапазон для договірної ціни
4. Монополізм. Монополіст ставить покупця в безвихідне становище і нав'язує йому свою ціну
5. Кон'юнктура ринку, інфляція, зміна галузевої структури, політична ситуація

Ціна, як економічна категорія, виконує кілька важливих функцій.

1. *Вимірювально-інформаційна функція* полягає у вираженні в єдиній грошовій формі різних видів товарів. Ціна виступає критеріальним орієнтиром при обґрунтуванні підприємством рішення про доцільність і вигідність виробництва певного виду товару, а також про розширення або звуження виробництва.

2. *Стимулююча функція* полягає в тому, що за допомогою цін через механізм прибутку можна впливати на обсяги виробництва.

3. *Розподільча функція*, дозволяє перерозподіляти національний дохід між окремими галузями економіки через механізм уведення в ціну окремих товарів акцизного збору.

4. *Регулююча функція* полягає в тому, що ціна коригує попит і пропозицію на ринку і визначає взаємовідносини між споживачами й виробниками на рівні встановлення рівноважної ціни.

5. *Функція ціни як засобу раціонального розміщення виробництва*. За допомогою механізму цін капітали переміщуються в сектори економіки та виробництва з найвищою нормою прибутку.

8.2 Система цін та їхня класифікація

Кожен вид цін складається з окремих частин, які називаються елементами. До елементів ціни відносяться:

- виробнича собівартість продукції ($C_{\text{вир}}$);
- валовий прибуток (ВП);
- акцизний збір (АЗ);
- податок на додану вартість (ПДВ);
- посередницько-збутова націнка ($H_{\text{посер}}$);
- торговельна націнка ($H_{\text{торг}}$).

Собівартість і прибуток є обов'язковими елементами ціни.

Оптова ціна підприємства

$$C_{\text{опт}} = C_{\text{вир}} + \text{ВП}. \quad (8.1)$$

На основі оптової ціни визначається виручка від реалізації продукції.

Відпускна ціна виробника

$$C_{\text{від}} = C_{\text{опт}} + \text{АЗ} + \text{ПДВ}. \quad (8.2)$$

Відпускна ціна посередника

$$C_{\text{посер.}} = C_{\text{від}} + H_{\text{посер.}} \quad (8.3)$$

Роздрібна ціна

$$C_{\text{р}} = C_{\text{посер.}} + H_{\text{торг.}} \quad (8.4)$$

Роздрібна ціна містить у собі максимальну кількість елементів:

$$C_{\text{р}} = C_{\text{вир}} + \text{ВП} + \text{АЗ} + \text{ПДВ} + H_{\text{посер.}} + H_{\text{торг.}} \quad (8.5)$$

Поелементний склад ціни представлений в табл. 8.1.

Таблиця 8.1 – Поелементний склад ціни

Виробнича собівартість (С _{вир})	Валовий прибуток (ВП)	Непрямі податки		Посередницько-збутова націнка (H _{посер})			Торговельна націнка (H _{торг})		
		АЗ	ПДВ	Витрати посередника	Прибуток посередника	ПДВ посередника	Витрати торговельних організацій	Прибуток торговельних організацій	ПДВ торговельних організацій
Оптова ціна підприємства (C _{опт})									
Відпускна ціна виробника (C _{від})									
Відпускна ціна посередника (C _{посер})									
Роздрібна ціна (C _р)									

Цінова система – це єдина, упорядкована сукупність різних видів цін, які обслуговують і регулюють економічні відносини між різними учасниками національного та світового ринків.

Розглянемо *класифікацію цін* за рядом ознак.

I Диференціація цін за галузями й сферами обслуговування економіки

1. *Оптові ціни на продукцію промисловості* – це ціни, за якими реалізується продукція промислових підприємств іншим підприємствам, фірмам і організаціям у порядку торговельного обороту.

2. *Оптова ціна підприємства* – це ціни, за якими підприємства-виробники реалізують свою продукцію фізичним і юридичним особам.

3. Різновидом оптової ціни підприємства є *трансфертні ціни* – це ціни, які використовуються при комерційних операціях між підрозділами одного й того ж підприємства.

4. *Закупівельні ціни* – це ціни, за якими реалізується продукція сільськогосподарських підприємств.

5. *Ціни на будівельну продукцію* – це кошторисна вартість об'єкта в цілому або 1 м² площі, а також вартість окремих видів робіт.

6. *Тарифи вантажного й пасажирського транспорту* – оплата послуг транспортних організацій за переміщення вантажів і пасажирів.

7. *Роздрібні ціни* – це ціни, за якими продукція (товари) реалізуються в роздрібній торгівлі населенню, підприємствам і організаціям.

8. *Ціни, що обслуговують зовнішньоторговельний оборот*, поділяються на експортні та імпорتنі.

Експортні ціни – це ціни, за якими національні виробники або зовнішньоторговельні організації продають товари на світовому ринку.

Імпорتنі ціни – це ціни, за якими українські фірми закупають товари (послуги) за кордоном.

II Диференціація цін за ступенем участі держави в процесі ціноутворення. За цією ознакою ціни підрозділяються на *ринкові* та *регульовані*

Ринкова ціна – це ціна, яка склалася в процесі взаємовідносин суб'єктів ціноутворення на ринку.

Ринкові ціни поділяються на вільні, монопольні та демпінгові.

Вільні ціни – це ціни, які склалися на ринку під впливом кон'юнктури незалежно від державних органів.

Монопольні ціни встановлюються на ринку підприємствами-монополістами (ціни на газ, нафтопродукти, електроенергію).

III Диференціація цін за характером цінової інформації здійснюється на основі обліку специфіки цієї інформації

1. *Аукціонна ціна* – це ціна реального товару, проданого на аукціоні. Покупцем стає той з учасників, хто запропонує найвищу ціну за умови, що була досягнута мінімальна ціна. На аукціоні продають хутрянні товари, предмети старовини, дорогоцінні каміння.

2. *Біржові ціни* – це ціни контрактів, укладених на товарних біржах. Товар продається за ціною, обумовленою зараз, але поставлений він буде до певного моменту в майбутньому. За цими цінами продається товар, ціни на який зазнають сильних коливань у часі. На відміну від готівкового ринку, де відбувається фізичний обмін товарів, на товарних біржах здійснюється купівля-продаж контрактів. Наприклад, на товарних біржах купують і продають бавовну, кольорові й дорогоцінні метали, зерно.

3. *Ціна договірна* – ціна, зафіксована в договорі купівлі-продажу, узгоджена між продавцем і покупцем під час укладання договору.

4. *Довідкові ціни* – це ціни, що публікуються в різних друкованих виданнях, які використовуються при укладанні угод: газетах, журналах, спеціальних бюлетенях, фірмових каталогах, прейскурантах.

IV Диференціація цін за транспортною складовою здійснюється в залежності від порядку оплати транспортних витрат. На практиці це відображається в системі франкування цін. «Франко» означає, до якого пункту на шляху просування продукції від виробника до споживача транспортні витрати будуть включені до складу ціни.

Наприклад, «франко – склад постачальника» означає, що всі транспортні витрати оплачує покупець, а «франко – склад споживача» – усі транспортні витрати оплачує продавець.

8.3 Методи встановлення ціни на продукцію підприємства

Методи ціноутворення й методичні підходи до нього, які використовуються на підприємстві, є комерційною таємницею і в друку публікуються лише в загальних рисах, тобто, як правило, є «ноу-хау» підприємства.

У діяльності підприємства ціна є основним чинником, що впливає на величину прибутку й рентабельності діяльності.

Розглядаючи проблему ціноутворення на ринку, можна вказати на дві принципові методологічні схеми:

– перша з них – витратне ціноутворення, в основу якого закладено майбутні витрати підприємства на виробництво й реалізацію продукції;

– друга – ринкове ціноутворення, при якому ціни формуються під впливом попиту та пропозиції товарів на ринку.

Витратні методи ціноутворення

1. *Визначення ціни на основі загальної суми операційних витрат – метод «витрати +»*

Сутність цього методу полягає в тому, що підприємство розраховує суму операційних витрат на одиницю продукції та додає до них певну суму прибутку:

$$Ц = V_{оп} + П, \quad (8.6)$$

де $V_{оп}$ – сума операційних витрат на одиницю продукції, грн;

П – прибуток у ціні продукції, що встановлюється підприємством.

Цей метод простий і зручний, але має ряд *недоліків*:

1) у край слабо пов'язаний із рівнем попиту. Може виникнути ситуація, коли ціна товару буде нижче його споживчих властивостей і за товар споживач міг би заплатити більше і, навпаки, ціна завищена в порівнянні з цінами конкурентів;

2) метод не відображає справжній внесок конкретного товару в дохід підприємства. Наприклад, на продукцію відносяться витрати з операційної оренди, які не пов'язані безпосередньо із цим видом продукції.

Цей метод застосовується підприємствами, положення яких близько до монопольного і збут продукції гарантований; а також для встановлення цін на зовсім нові товари.

2. *Метод стандартних (нормативних) витрат*, що найбільш поширений у західній практиці ціноутворення, – *метод «стандарт-кост»*.

Він передбачає визначення за всіма елементами витрат нормативів витрат у розрахунку на одиницю продукції, що виготовляється. Із цими нормативами порівнюють фактичні витрати, а отримані відхилення аналізують для виявлення порушень у виробництві із ціллю вжиття заходів щодо їхнього усунення.

Перевагою цього методу є те, що підприємство своєчасно відстежує напрямки зниження витрат на виробництво, отримує точну калькуляцію собівартості, має систему прогресивних норм і нормативів.

До *недоліків* методу можна віднести:

- його складність;
- необхідність постійно оновлювати базу норм і нормативів, підтримуючи її на прогресивному рівні;
- постійний пошук резервів зниження витрат.

3. *Визначення цін на основі прямих (змінних) витрат – метод «директ-костинг».* Основою методу «директ-костинг» є чіткий поділ витрат на постійні та змінні. Змінні витрати повністю включаються в ціну продукції, при цьому вони розглядаються як нижня межа ціни чи, інакше, як мінімальна ціна, нижче якої виробництво продукції неможливо. При цьому постійні витрати вважаються витратами періоду, не розподіляються між виробами, а прямо відносяться на результат, тобто покриваються за рахунок прибутку. Як наслідок цього, загальні витрати швидше відносяться на результат при методі «директ-костинг», ніж при методах обчислення повної собівартості, при цьому залишки готової продукції оцінюються тільки за змінними витратами.

Ринкове ціноутворення

При ринковому ціноутворенні витрати фірми у якості основи ціни товару ніякої участі не беруть. Головне в ринковому ціноутворенні – співвідношення попиту й пропозиції товару на ринку. Може виникнути ситуація, коли ціна товару виявиться меншою, ніж витрати на його виробництво, за такої ситуації підприємство зазнає значних збитків. У зворотному випадку підприємство обов'язково отримує прибуток.

1. *Визначення цін з орієнтацією на попит* стосується очікуваної оцінки вартості товару споживачами, тобто на те, скільки покупець готовий заплатити. При використанні цього методу зображується функція попиту. Попит визначається за допомогою спеціальних тестів, опитувальних листів, спостережень за фактичними даними.

Це один із найоригінальніших методів ціноутворення, тому що все більша кількість підприємців орієнтується при встановленні цін не на витрати виробництва, а на сприйняття товару споживачем.

2. *Визначення цін з орієнтацією на конкуренцію.* При цьому методі ціноутворення підприємство орієнтує свої ціни не на витрати й попит, а на поточні ціни конкурентів, устанавлюючи їх трохи нижче або вище цін конкурентів.

Цей метод використовують ті фірми, які не можуть точно визначити свої витрати на виробництво одиниці продукції, тому вони вважають середні ціни, що сформувалися в галузі, прийнятною базою для визначення цін на свої товари. При цьому фірма позбавляється від ризику, що ринок може не прийняти її ціну.

3. *Тендерне ціноутворення, або метод встановлення ціни на основі результатів «закритих торгів»* – це різновид ціноутворення з орієнтацією на конкуренцію.

Застосовується в тих випадках, коли кілька фірм конкурують один з одним у боротьбі за контракт.

Мета тендерних торгів – отримати контракт, і тому фірма намагається встановити свою ціну на рівні нижче запропонованого конкурентами.

4. *Визначення цін з орієнтацією на корисність продукту, або нормативно-параметричний метод.* При цьому методі ціна визначається на базі основних параметрів товару. До цього методу відносяться:

4.1 *Метод питомих показників* – ціна ставиться в залежність від специфічного показника – основного параметра продукту у відповідних одиницях вимірювання (маса, основний типорозмір, продуктивність, потужність).

4.2 *Метод регресійного аналізу* – полягає у визначенні емпіричної формули ціни в залежності від техніко-економічних параметрів виробів. Тобто не один параметр (як в методі питомих показників), а декілька ставляться в залежність від ціни.

4.3 *Бальний метод* – полягає в тому, що на основі експертних оцінок значущості параметрів виробів кожному параметру привласнюють кількість балів, підсумовування яких дає інтегральну оцінку рівня ціни виробу.

Застосовується в тому випадку, коли параметри дуже різноманітні: дизайн, потужність, колір, надійність, зручність.

ТЕСТИ

I Як класифікуються ціни за стадіями ціноутворення?

1. Роздрібні ціни
2. Ринкові ціни
3. Довідкові ціни
4. Ціни-франко склад постачальника

II Як класифікуються ціни за ступенем участі держави в ціноутворенні?

1. Роздрібні ціни
2. Ринкові ціни
3. Довідкові ціни
4. Ціни-франко склад постачальника

III Як класифікуються ціни за транспортною складовою?

1. Ринкові ціни

2. Роздрібні ціни
3. Довідкові ціни
4. Ціни-франко склад постачальника

IV Як класифікуються ціни за характером цінової інформації?

1. Ринкові ціни
2. Довідкові ціни
3. Роздрібні ціни
4. Ціни-франко склад постачальника

V Ціни, за якими українські виробники або зовнішньоторговельні організації продають вітчизняні товари (послуги) на світовому ринку, це:

1. Експортні ціни
2. Зовнішньоторговельні ціни
3. Імпортні ціни

VI Ціни, за якими українські фірми закупають товари (послуги) за кордоном, це:

1. Зовнішньоторговельні ціни
2. Імпортні ціни
3. Експортні ціни

VII Ціна, яка складається в процесі взаємовідносин суб'єктів ціноутворення на ринку під впливом кон'юнктури, це:

1. Ринкова ціна
2. Регульована ціна
3. Фіксована ціна
4. Гранична ціна

VIII Ціна, яка складається на ринку в процесі прямого державного впливу, це:

1. Регульована ціна
2. Ринкова ціна
3. Аукціонна ціна

IX Ціна, що є сумою собівартості реалізованої продукції, адміністративних витрат, витрат на збут та прибутку виробника, це:

1. Відпускна ціна
2. Ціна посередника
3. Оптова ціна виробника
4. Роздрібна ціна

X Ціна, яка є сумою оптової ціни виробника, податку на додану вартість, акцизного збору, це:

1. Відпускна ціна
2. Оптова ціна виробника
3. Оптова ціна посередника
4. Роздрібна ціна

XI Ціна, яка є сумою відпускної оптової ціни виробника й надбавки посередника, яка включає витрати й прибуток посередницько-збутових організацій, це:

1. Оптова ціна виробника
2. Відпускна ціна
3. Ціна посередника
4. Роздрібна ціна

XII Ціна, яка є сумою ціни посередника й торгової надбавки, а торгова надбавка покриває витрати торговельних організацій і забезпечує отримання прибутку, це:

1. Роздрібна ціна
2. Оптова ціна виробника
3. Відпускна ціна
4. Ціна посередника

XIII Сутність цього методу ціноутворення полягає в тому, що на основі експертних оцінок значущості параметрів виробів для споживачів кожному параметру привласнюється певне число балів, підсумовування яких дає інтегральну оцінку ціни виробу:

1. Бальний метод
2. Метод на основі повних витрат
3. Метод на основі змінних витрат (метод «директ-костинг»)
4. Метод регресійного аналізу
5. Метод питомих показників

XIV Ціна – це:

1. Грошове вираження суми витрат на виробництво продукції, прибутку і непрямих податків
2. Норма обміну товару на гроші
3. Грошове вираження витрат підприємства на виробництво й збут продукції

XV Ціна – це грошове вираження:

1. Прибутку підприємства
2. Витрат підприємства на виробництво й збут продукції
3. Цінності товару або послуги в процесі обміну

XVI Виробничі підприємства продають свою продукцію за цінами:

1. Оптовими
2. Роздрібними
3. Відпускними
4. Трансфертними
5. Регульованими

XVII Оптова й відпускна ціна відрізняються на величину:

1. Витрат на збут
2. Прибутку
3. Торгової надбавки
4. Непрямих податків
5. Собівартості

XVIII Максимальна ціна продукції визначається величиною:

1. Витрат на виробництво продукції
2. Обсягів виробництва підприємства
3. Запланованого прибутку підприємства
4. Рентабельності продукції

XIX Ця ціна оговорюється у теперішній час, але товар буде поставлений до певного моменту у майбутньому. За цими цінами продається товар, ціни на який зазнають сильних коливань у часі. На відміну від готівкового ринку, де відбувається фізичний обмін товарів, у цій установі здійснюється купівля-продаж контрактів:

1. Біржова ціна
2. Ринкова ціна
3. Роздрібна ціна
4. Довідкова ціна

XX Сутність даного методу ціноутворення полягає в тому, що підприємство розраховує суму операційних витрат на одиницю продукції та додає до них певну суму прибутку, – це:

1. Бальний метод
2. Метод на основі змінних витрат (метод «директ-костинг»)
3. Метод регресійного аналізу

4. Метод на основі повних витрат
5. Метод питомих показників

\

ЗАДАЧІ

Задача 1. Визначити відпускну ціну виробу. Вага заготовки виробу становить – 16 кг. Чиста вага виробу 12,3 кг. Ціна 1 тони матеріалу заготовки – 12 000 грн/т, ціна 1 тони відходів становить – 6 000 грн/т. Основна заробітна плата на виготовлення виробу становить 216 грн, додаткова заробітна плата – 30 %, єдиний соціальний внесок – 22 %. Загальновиробничі витрати мають величину 200 %, адміністративні витрати – 8 %; витрати на збут – 5 %, прибуток виробника становить 25 %.

Розв'язання

1. Витрати на матеріали $16 \cdot \frac{12\,000}{1000} = 192$ грн.
2. Зворотні відходи: $(16 - 12,3) \cdot \frac{6\,000}{1000} = 22,2$ грн.
3. Основна заробітна плата основних робітників: 216 грн.
4. Додаткова заробітна плата основних робітників

$$З_д = \% \text{ від } З_о = 0,3 \cdot 216 = 64,8 \text{ грн.}$$

5. Єдиний соціальний внесок

$$\text{ЄСВ} = \% \text{ від } (З_о + З_д) = 0,22 \cdot (216 + 64,8) = 61,78 \text{ грн.}$$

6. Загальновиробничі витрати

$$\text{ЗВВ} = 2 \cdot 216 = 432 \text{ грн.}$$

Разом виробнича собівартість виробу

$$C_{\text{вир}} = 192 - 22,2 + 216 + 64,8 + 61,78 + 432 = 944,38 \text{ грн.}$$

7. Адміністративні витрати

$$\text{АВ} = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,08 \cdot 944,38 = 75,55 \text{ грн.}$$

8. Витрати на збут

$$B3 = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,05 \cdot 944,38 = 47,22 \text{ грн.}$$

Разом операційні витрати

$$B_{\text{оп}} = 944,38 + 75,55 + 47,22 = 1\,067,15 \text{ грн.}$$

9. Валовий прибуток

$$BП = \% \text{ від } B_{\text{оп}} = 0,25 \cdot 1\,067,15 = 266,79 \text{ грн.}$$

10. Оптова ціна підприємства

$$C_{\text{опт}} = B_{\text{оп}} + BП = 1\,067,15 + 266,79 = 1\,333,94 \text{ грн.}$$

11. Відпускна ціна виробника

$$\begin{aligned} C_{\text{від}} &= C_{\text{опт}} + A3 + ПДВ = 1\,333,94 + 0,2 \cdot 1\,333,94 = 1\,333,94 + 266,79 \\ &= 1\,600,73 \text{ грн.} \end{aligned}$$

Задача 2. Визначити роздрібну ціну виробу, якщо відомо, що виробнича собівартість виробу – 950 грн, адміністративні витрати – 8 %, витрати на збут – 5 %, рентабельність виробу (прибуток, норма прибутку) – 25 %, ПДВ – 20 %, націнка збутових організацій – 3,5 %, торгова націнка – 3 %.

Розв'язання

1. Адміністративні витрати

$$AB = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,08 \cdot 950 = 76 \text{ грн.}$$

2. Витрати на збут:

$$B3 = \% \text{ від } C_{\text{вир}} = 0,05 \cdot 950 = 47,5 \text{ грн.}$$

3. Операційні витрати

$$B_{\text{оп}} = C_{\text{вир}} + AB + B3 = 950 + 76 + 47,5 = 1073,5 \text{ грн.}$$

4. Валовий прибуток

$$BП = \% \text{ від } B_{\text{оп}} = 0,25 \cdot 1073,5 = 268,38 \text{ грн.}$$

5. Оптова ціна підприємства

$$C_{\text{опт}} = V_{\text{оп}} + \text{ВП} = 1073,5 + 268,38 = 1341,88 \text{ грн.}$$

6. Відпускна ціна виробника

$$\begin{aligned} C_{\text{від}} &= C_{\text{опт}} + \text{АЗ} + \text{ПДВ} = 1341,88 + 0,2 \cdot 1341,88 = 1341,88 + 268,38 \\ &= 1610,26 \text{ грн.} \end{aligned}$$

7. Націнка посередницько-збутових організацій

$$H_{\text{посер.}} = 1610,26 \cdot 0,035 = 56,36 \text{ грн.}$$

8. Відпускна ціна посередника

$$\begin{aligned} C_{\text{посер.}} &= C_{\text{від}} + H_{\text{посер.}} + \text{ПДВ}_{\text{посер.}} = 1610,26 + 56,36 + 56,36 \cdot 0,2 \\ &= 1610,26 + 56,36 + 11,27 = 1677,89 \text{ грн.} \end{aligned}$$

9. Націнка торговельних організацій

$$H_{\text{торг.}} = 1677,89 \cdot 0,03 = 50,34 \text{ грн.}$$

10. Роздрібна ціна

$$\begin{aligned} C_{\text{р}} &= C_{\text{посер.}} + H_{\text{торг.}} + \text{ПДВ}_{\text{торг.}} = 1677,89 + 50,34 + 50,34 \cdot 0,2 \\ &= 1677,89 + 50,34 + 10,07 = 1738,3 \text{ грн.} \end{aligned}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрийте економічний зміст ціни.
2. Назвіть функції, які виконує ціна.
3. Які фактори впливають на рівень цін?
4. Як формується оптова та відпускна ціна підприємства?
5. Як формується посередницько-збутова та роздрібна ціна продукції?

6. Наведіть види цін і дайте їм характеристику.
7. Які витратні методи встановлення ціни Ви знаєте?
8. Які ринкові методи встановлення ціни існують?

9 ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

9.1 *Поняття й види прибутку підприємства*

9.2 *Напрями використання прибутку*

9.3 *Поняття рентабельності діяльності підприємства, класифікація видів рентабельності*

9.1 Поняття й види прибутку підприємства

Прибуток як економічний показник є різницею між загальним доходом підприємства, що отриманий від усіх видів діяльності, і загальними витратами, які здійснює підприємство в процесі своєї діяльності.

Уся діяльність підприємства спрямована на те, щоб забезпечити зростання прибутку.

Прибуток як важлива економічна категорія виконує ряд функцій.

Стимулююча функція прибутку полягає в мотивації суб'єктів господарювання до постійного підвищення ефективності своєї діяльності з метою максимізації обсягу прибутку.

Регулююча функція виходить із того, що формування, розподіл і використання прибутку є найбільш важливим механізмом руху доданої вартості в суспільстві.

Ресурсна функція передбачає, що прибуток, з одного боку, основне джерело фінансування розвитку підприємства, удосконалення його матеріально-технічної бази, а з іншого – джерело задоволення особистих потреб його власників.

В *обліково-вимірювальній функції* прибуток, що характеризує перевищення надходжень над витратами, відображає мету підприємницької діяльності і використовується як базовий показник її результативності (ефективності).

Дохід – це грошові кошти або матеріальні цінності, отримані підприємством.

$$\text{Дохід} = \text{Виручка (В)} = \sum_{i=1}^n N_i \cdot C_i, \quad (9.1)$$

$$\text{ПДВ} = \frac{1}{6} \cdot \text{В}. \quad (9.2)$$

Чистий дохід (Чиста виручка від реалізації продукції) =

= Дохід (виручка від реалізації продукції) – ПДВ – Акцизний збір. (9.3)

Фінансовий результат – це різниця між доходами від певного виду діяльності підприємства й витратами за цим видом діяльності.

Фінансовий результат може бути позитивним, тоді це прибуток підприємства, і негативним, тоді це збиток підприємства.

Збитки – це перевищення суми витрат над сумою доходу.

Види прибутку підприємства відповідно до «Звіту про фінансові результати»:

1. *Прибуток від основної діяльності (валовий прибуток):*

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від основної діяльності (Валовий прибуток)} &= \\ &= \text{Чистий дохід (виручка від реалізації продукції)} - \\ &\quad - \text{Собівартість реалізованої продукції,} \end{aligned} \quad (9.4)$$

$$C_p = \sum_{i=1}^n N_i \cdot C_{pi} \quad (9.5)$$

2. *Прибуток від операційної діяльності:*

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від операційної діяльності} &= \\ &= \text{Прибуток від основної діяльності} - \\ &\quad - \text{Адміністративні витрати} - \text{Витрати на збут} \pm \\ &\quad \pm \text{Прибуток від іншої операційної діяльності,} \end{aligned} \quad (9.6)$$

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від іншої операційної діяльності} &= \\ &= \text{Доход від іншої операційної діяльності} - \\ &\quad - \text{Витрати від іншої операційної діяльності.} \end{aligned} \quad (9.7)$$

Дохід від іншої операційної діяльності включає:

- дохід від операційної оренди;
- реалізацію виробничих запасів;
- реалізацію іноземної валюти;
- отримані штрафи, пені, неустойки.

Витрати від іншої операційної діяльності включають:

- витрати на операційну оренду;
- собівартість виробничих запасів;
- витрати на придбання іноземної валюти;
- виплачені штрафи, пені, неустойки.

3. *Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування:*

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування} &= \\ &= \text{Прибуток від операційної діяльності} \pm \\ &\pm \text{Прибуток від участі в капіталі (інвестиційної діяльності)} \pm \\ &\quad \pm \text{Прибуток від фінансової діяльності} \pm \end{aligned}$$

$$\pm \text{Прибуток від іншої звичайної діяльності}, \quad (9.8)$$

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від участі в капіталі} &= \text{Дохід від участі в капіталі} - \\ &- \text{Витрати від участі в капіталі}. \end{aligned} \quad (9.9)$$

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від фінансової діяльності} &= \\ &= \text{Доход від фінансової діяльності} - \\ &- \text{Витрати від фінансової діяльності}. \end{aligned} \quad (9.10)$$

Дохід від фінансової діяльності включає:

- випуск і поширення цінних паперів;
- отримані відсотки від надання кредитів;
- отримані дивіденди.

Витрати від фінансової діяльності включають:

- витрати на випуск цінних паперів;
- виплати відсотків за кредитами;
- виплати дивідендів.

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від іншої звичайної діяльності} &= \\ &= \text{Доход від іншої звичайної діяльності} - \\ &- \text{Витрати від іншої звичайної діяльності}. \end{aligned} \quad (9.11)$$

Дохід від іншої звичайної діяльності включає:

- продаж об'єктів основних засобів;
- дохід від реалізації фінансових інвестицій.

Витрати від іншої звичайної діяльності включають:

- залишкову вартість реалізованих об'єктів основних засобів;
- собівартість реалізації фінансових інвестицій.

4. Прибуток від звичайної діяльності:

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від звичайної діяльності} &= \\ &= \text{Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування} - \\ &- \text{Податок на прибуток від звичайної діяльності}. \end{aligned} \quad (9.12)$$

5. Чистий прибуток:

$$\begin{aligned} \text{Чистий прибуток} &= \text{Прибуток від звичайної діяльності} \pm \\ &\pm \text{Прибуток від надзвичайної діяльності} - \\ &- \text{Податок на прибуток від надзвичайної діяльності}. \end{aligned} \quad (9.13)$$

$$\begin{aligned} \text{Прибуток від надзвичайної діяльності} &= \\ &= \text{Доход від надзвичайної діяльності} - \end{aligned}$$

Види діяльності підприємства

Звичайна діяльність підприємства – це функціонування підприємства у звичайних умовах.

Прикладом звичайної діяльності є:

- виробництво та реалізація продукції;
- розрахунки з постачальниками й замовниками, працівниками, банківськими установами, податковою інспекцією;
- списання, переоцінка, реалізація виробничих запасів;
- переоцінка короткострокових інвестицій;
- курсові різниці;
- економічні санкції за господарськими договорами, за порушення податкового законодавства.

Надзвичайна діяльність виникає в період техногенних катастроф, стихійних лих, пожеж, повеней, аварій.

Звичайна діяльність поділяється на операційну, фінансову, інвестиційну та іншу звичайну.

Операційна діяльність включає основну діяльність, адміністративні витрати, витрати на збут та витрати від іншої операційної діяльності.

Основна діяльність – це те, заради чого існує підприємство, вона пов'язана з виробництвом продукції.

Фінансова діяльність призводить до зміни розміру та складу власного й позикового капіталу підприємства. Це операції з випуску акцій, отримання та погашення позик, виплати дивідендів.

Доходи й витрати підприємства за видами діяльності відповідно до «Звіту про фінансові результати» (табл. 9.1):

Таблиця 9.1 – Доходи й витрати підприємства за видами діяльності у відповідності до «Звіту про фінансові результати»[2]

Доходи	Витрати
1	2
Основна діяльність підприємства	
Дохід від реалізації: – готової продукції – товарів – робіт, послуг	Собівартість реалізації: – готової продукції – товарів – робіт, послуг
Операційна діяльність підприємства	
	Адміністративні витрати

	Витрати на збут
--	-----------------

Продовження таблиці 9.1

1	2
Дохід від іншої операційної діяльності:	Витрати від іншої операційної діяльності:
	– витрати на наукові дослідження й розробку нових видів продукції;
– реалізація іноземної валюти;	– собівартість реалізованої іноземної валюти;
– реалізація виробничих запасів;	– собівартість реалізованих виробничих запасів;
– доходи від операційної оренди;	– витрати, пов'язані з об'єктами, що здаються в оренду;
– позитивні операційні курсові різниці (перерахунок грошових коштів в іноземній валюті за операційною діяльністю);	– утрати від операційних курсових різниць;
– отримані штрафи, пені, неустойки	– виплачені штрафи, пені, неустойки;
– відшкодування раніше списаних активів;	– утрати від знецінення запасів;
– списання кредиторської заборгованості;	– нестачі й втрати від знецінення цінностей;
– отримані гранти, субсидії	– сумнівні й безнадійні борги;
	– інші витрати операційної діяльності
Звичайна діяльність підприємства	
Інвестиційна діяльність підприємства (участь в капіталі)	
– дохід від інвестицій в асоційовані підприємства;	– витрати від інвестицій в асоційовані підприємства;
– дохід від інвестицій у спільну діяльність підприємств;	– витрати від інвестицій у спільну діяльність підприємств;
– дохід від інвестицій в дочірні підприємства	– витрати від інвестицій в дочірні підприємства
Фінансова діяльність підприємств	
– отримані дивіденди;	
– отримані відсотки від надання кредитів	– виплачені відсотки за кредитами
Інша звичайна діяльність підприємства	
– дохід від реалізації необоротних	– собівартість реалізованих

активів (основних засобів);	необоротних активів (основних засобів);
– дохід від реалізації фінансових інвестицій;	– собівартість реалізованих фінансових інвестицій;

Продовження таблиці 9.1

<i>1</i>	<i>2</i>
– дохід від реалізації майнових комплексів;	– собівартість реалізованих майнових комплексів;
– позитивна неопераційна курсова різниця (перерахунок грошових коштів в іноземній валюті за інвестиційною і фінансовою діяльністю, наприклад валютні кредити);	– утрати від неопераційної курсової різниці;
– безкоштовно отримані активи	– уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій;
	– списання необоротних активів
	Податок на прибуток від звичайної діяльності
Надзвичайна діяльність	
– відшкодування збитків від надзвичайних подій за рахунок страхових виплат	– збитки від стихійних лих, техногенних катастроф
	Податок на прибуток від надзвичайної діяльності

9.2 Напрями використання прибутку [4]

У фінансовій політиці підприємства велике значення має розподіл і використання отриманого прибутку як основного джерела фінансування інвестиційних потреб і задоволення економічних інтересів власників (інвесторів).

Із загального прибутку сплачується податок згідно з умовами, передбаченими законодавством про оподаткування прибутку підприємства. Прибуток, що залишається після оподаткування (чистий прибуток), надходить у повне розпорядження підприємства та використовується згідно з його статутом і рішеннями власників.

Відповідно до основних напрямків використання, цей прибуток можна поділити на дві частини: 1) прибуток, що спрямовується за межі

підприємства у вигляді виплат власникам корпоративних прав, персоналу підприємства за результатами роботи (як заохочувальний захід), на соціальну підтримку тощо (*розподілений прибуток*); 2) прибуток, що залишається на підприємстві і є фінансовим джерелом його розвитку. Останній спрямовується на створення резервного фонду та інвестиційного резерву (*нерозподілений прибуток*). Резервний фонд є фінансовим компенсатором можливих відхилень від нормального обороту коштів або джерелом покриття додаткової потреби в них. Для господарських товариств законодавчо закріплена мінімальна величина резервного (страхового) фонду на рівні, не менше 25 % статутного фонду. При цьому розмір щорічних відрахувань до резервного (страхового) фонду передбачається установчими документами, але не може бути меншим 5 % суми чистого прибутку за цей період.

Таку загальну схему розподілу прибутку можна конкретизувати стосовно підприємств із різними організаційно-правовими формами. Це стосується перш за все акціонерних товариств (підприємств). Як відомо, власники акцій одержують частину корпоративного прибутку у вигляді дивідендів (доходу інвесторів на вкладений капітал).

Розподіл прибутку на виплату дивідендів та інвестування є фінансовою проблемою, яка істотно та неоднозначно впливає на фінансову стабільність і перспективу розвитку підприємства. Спрямування достатньої суми прибутку на виплату дивідендів і високий їх рівень збільшують попит на акції та підвищують їхній ринковий курс. Водночас обмежується власне джерело фінансування, ускладнюються вирішення завдань перспективного розвитку підприємства. Зрозуміло, що низький рівень дивідендів веде до протилежних наслідків. З урахуванням цих обставин акціонерне товариство (підприємство) мусить вибирати таку дивідендну політику, яка відповідала б конкретним умовам його діяльності.

Таким чином, можна підвести підсумок, що чистий прибуток (після виплати податків) розподіляється відповідно до Статуту підприємства.

Як правило, розподіл здійснюється за трьома фондами.

1. *Фонд накопичення* призначений для фінансування витрат, пов'язаних із розвитком підприємства.

Фонд накопичення витрачається:

- на збільшення майна підприємства;
- придбання основних засобів;
- збільшення оборотних засобів;
- реконструкцію діючих виробництв;

- розробку й освоєння нових видів продукції;
- погашення довгострокових позик банків і відсотків за ними;
- вклади в статутні фонди інших підприємств.

2. *Фонд споживання* використовується:

- на одноразове заохочення працівників, що відзначилися при виконанні особливо важливих завдань;
- надання одноразової допомоги;
- будівництво й капітальний ремонт житлових фондів, дитячих садків, які перебувають на балансі підприємства;
- дотації на харчування в їдальнях;
- путівки в оздоровчі табори школярам;
- культурно-побутове обслуговування працівників.

3. *Резервний фонд* – призначений для фінансування непередбачених витрат і забезпечення фінансової стійкості підприємства.

З резервного фонду покриваються:

- збитки від стихійних лих;
- погашення безнадійної дебіторської заборгованості;
- виплата дивідендів за привілейованими акціями в разі відсутності прибутку.

Кошти цих фондів мають строго цільове призначення. Їхнє використання відбувається на підставі кошторисів витрат, які розробляються фінансовою службою підприємства.

9.3 Поняття рентабельності діяльності підприємства, класифікація видів рентабельності

Економічна доцільність функціонування будь-якого підприємства, результативність його фінансової діяльності оцінюється станом формування та використання прибутку. Тому прибуток підприємства повинен постійно бути об'єктом ретельного фінансового аналізу [4].

За методологічну основу такого аналізу на підприємстві будь-якої форми власності беруть діючу модель формування та використання прибутку. Під *формуванням прибутку* розуміють процес його утворення при здійсненні господарсько-фінансової діяльності. *Управління процесом формування прибутку* означає управління обсягом реалізації продукції, тобто кількістю й ціною продукції, здійснювати господарську діяльність з найменшими втратами у вигляді штрафів та інших санкцій [4].

Прибутковість підприємства вимірюється двома показниками – прибутком і рентабельністю.

Прибуток виражає абсолютний ефект без урахування використуваних ресурсів. Тому для аналізу його доповнюють показником рентабельності.

Отже, *прибуток є абсолютним показником* прибутковості діяльності підприємства. Він оцінюється сумою грошових коштів в абсолютному вираженні. За цією величиною важко судити, багато це гривень або мало для певного підприємства або продукції.

Тому пропонується такий *відносний показник*, як *рентабельність*, виражений у відсотках. За показником рентабельності вже можна проводити порівняння різних видів продукції і різних підприємств.

Рентабельність – це якісний, відносний показник ефективності функціонування підприємства, що характеризує рівень віддачі витрат або ступінь використання ресурсів у процесі виробництва й реалізації продукції. У загальній формі рентабельність розраховується як відношення прибутку до витрат або ресурсів. Рентабельність має кілька модифікованих форм, залежно від того, які саме прибуток і витрати або ресурси використовують у розрахунках.

Отже, розрізняють такі види рентабельності.

1. *Рентабельність продукції* – характеризує вигідність виробництва продукції, що виготовляється й реалізується підприємством; цей показник використовується при внутрішньогосподарських аналітичних розрахунках, при контролі прибутковості, при впровадженні нових видів продукції.

$$P_{\text{прод}} = \frac{\text{ВП}}{C_p} \cdot 100\% = \frac{C_{\text{опт}} - C_p}{C_p} \cdot 100\%, \quad (9.15)$$

де ВП – валовий прибуток від реалізації одиниці продукції, грн;

$C_{\text{опт}}$ – оптова ціна одиниці продукції, грн;

C_p – собівартість одиниці реалізованої продукції, грн.

Чітких рекомендацій щодо величини рентабельності продукції немає, підприємство порівнює свої показники з показниками рентабельності конкурентів.

2. *Рентабельність підприємства, або рентабельність виробництва, або загальна рентабельність виробництва* – характеризує прибутковість підприємства по відношенню до всіх ресурсів, що знаходяться в розпорядженні підприємства, і визначається як відношення чистого прибутку до виробничих фондів підприємства – основних і оборотних.

$$P_{\text{заг}} = \frac{\text{ЧП}}{\Phi_{\text{ср.р}} + \Phi_{\text{ОЗ}}} \cdot 100 \%, \quad (9.16)$$

де ЧП – чистий прибуток, грн;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{ОЗ}}$ – середня величина оборотних засобів, грн.

Щоб оцінити, наскільки ефективно працює підприємство, можна використовувати такі величини:

0–10 % – незадовільно;

10–15 % – задовільно;

15–20 % – середньо;

20–25 % – добре;

25–30 % – відмінно;

більше 30 % – прекрасно.

3. Рентабельність основних засобів

$$P_{\text{ОснЗ}} = \frac{\text{ЧП}}{\Phi_{\text{ср.р}}} \cdot 100 \%. \quad (9.17)$$

4. *Рентабельність сукупних активів (рентабельність сукупного капіталу, або економічна рентабельність)* характеризує ефективність використання усього майна підприємства.

$$P_A = \frac{\text{П}_{\text{зв.д.до оп}}}{\text{Валюта балансу (СА)}} \cdot 100 \%, \quad (9.18)$$

де $\text{П}_{\text{зв.д.до оп}}$ – прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, грн;

СА – середня сума сукупних активів балансу підприємства, грн.

5. *Рентабельність продажів валова* – характеризує ефективність реалізації продукції, це відношення валового прибутку до чистого доходу (чистої виручки).

$$P_{\text{продаж валова}} = \frac{\text{ВП}}{\text{ЧД}} \cdot 100 \%. \quad (9.19)$$

де ЧД (ЧВ) – чистий дохід (чиста виручка), грн.

Рентабельність продажів операційна:

$$P_{\text{продаж операц}} = \frac{\text{П}_{\text{операц.діял}}}{\text{ЧД}} \cdot 100 \%, \quad (9.20)$$

де $\text{П}_{\text{операц.діял}}$ – прибуток від операційної діяльності, грн.

Рентабельність продажів чиста:

$$P_{\text{продаж чиста}} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ЧД}} \cdot 100 \%, \quad (9.21)$$

де ЧП – чистий прибуток, грн.

Основні напрямки зростання прибутку й рентабельності виробництва:

1. Зниження собівартості продукції
2. Підвищення продуктивності праці
3. Зростання фондівіддачі
4. Економія матеріальних ресурсів
5. Вибір найбільш вигідних умов продажу продукції на ринку та вигідних ринків збуту

ТЕСТИ

I До витрат від іншої операційної діяльності відносять:

1. Собівартість реалізованої іноземної валюти
2. Витрати на утримання основних засобів, інших матеріальних необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт і послуг
3. Суму безнадійної дебіторської заборгованості
4. Втрати від знецінення запасів
5. Виплачені штрафи, пені, неустойки

II До складу витрат від іншої звичайної діяльності входять витрати, які виникають під час звичайної діяльності (крім фінансових витрат), але вони не пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції:

1. Собівартість реалізованих фінансових інвестицій
2. Втрати від знецінення запасів
3. Собівартість реалізованих необоротних активів, майнових комплексів
4. Втрати від неопераційної курсових різниць
5. Витрати на наукові дослідження і розробку нових видів продукції

III Витрати, пов'язані з ліквідацією наслідків стихійного лиха, технічних катастроф, аварій, відшкодування збитків від надзвичайних подій, це:

1. Витрати від надзвичайної діяльності
2. Витрати від звичайної діяльності
3. Витрати від операційної діяльності

IV З основною діяльністю підприємства пов'язані витрати:

1. Адміністративні
2. Інвестиційні
3. Фінансові
4. Виробничі
5. Витрати на збут

V Доходи від реалізації фінансових інвестицій відносяться:

1. До доходів від іншої звичайної діяльності підприємства
2. Операційних доходів підприємства
3. Доходів від участі в капіталі

VI Доходи від реалізації іноземної валюти відносяться:

1. До фінансових доходів
2. Доходів від іншої звичайної діяльності підприємства
3. Доходів від іншої операційної діяльності підприємства

VII Валовий прибуток характеризує:

1. Виручку від реалізації, зменшену на податок на додану вартість, акцизний збір і собівартість реалізованої продукції
2. Прибуток від звичайної та надзвичайної діяльності до оподаткування
3. Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування

VIII Прибуток від операційної діяльності визначається, як:

1. Виручка від реалізації, зменшена на податок на додану вартість, акцизний збір і собівартість реалізованої продукції
2. Валовий прибуток – адміністративні витрати – витрати на збут \pm прибуток від іншої операційної діяльності
3. Валовий прибуток – адміністративні витрати – витрати на збут

IX Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування розраховується, як:

1. Валовий прибуток \pm прибуток від фінансової діяльності \pm прибуток від іншої звичайної діяльності
2. Чистий прибуток – податок на прибуток

3. Прибуток від операційної діяльності \pm прибуток від фінансової діяльності \pm прибуток від участі в капіталі \pm прибуток від іншої звичайної діяльності

X Основною умовою отримання підприємством певної суми прибутку є:

1. Перевищення валових доходів над валовими витратами
2. Здійснення господарської діяльності в певному обсязі
3. Виробництво товарів, які користуються попитом

XI Прибуток підприємства – це:

1. Показник здійснення господарської діяльності в певному обсязі
2. Показник, який визначає мету підприємницької діяльності
3. Показник, який характеризує основний результат діяльності підприємства
4. Показник виробництва товарів, які користуються попитом

XII Дохід, який отримує підприємство від здачі майна в оренду, є доходом від:

1. Іншої операційної діяльності
2. Реалізації продукції, робіт, послуг
3. Учасі в капіталі

XIII Чистий прибуток підприємства відрізняється від прибутку від звичайної діяльності після оподаткування на величину:

1. Алгебраїчної суми доходів від надзвичайної діяльності та витрат від надзвичайної діяльності і в разі позитивного фінансового результату податку на прибуток від надзвичайної діяльності
2. Відсотків за довгострокові кредити
3. Податку на прибуток

XIV Рентабельність – це:

1. Частина виручки, яка залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства
2. Різниця між виручкою і прямими витратами
3. Відносний показник ефективності діяльності підприємства
4. Відношення валових витрат на виробництво до обсягу товарної продукції

XV Рентабельність продукції визначається як відношення:

1. Валового прибутку до обсягу реалізації продукції

2. Валового прибутку до середньої вартості майна підприємства
3. Валового прибутку до собівартості реалізованої продукції
4. Валового прибутку до середньої вартості основних і оборотних засобів

XVI Рентабельність підприємства визначається як відношення:

1. Чистого прибутку до обсягу реалізації продукції
2. Чистого прибутку до собівартості реалізованої продукції
3. Чистого прибутку до середньої вартості майна підприємства
4. Чистого прибутку до середньої вартості основних і оборотних засобів

XVII Реалізація іноземної валюти відноситься до:

1. Доходу від іншої звичайної діяльності
2. Доходу від фінансової діяльності
3. Доходу від іншої операційної діяльності
4. До валового доходу
5. До надзвичайного доходу

XVIII Реалізація виробничих запасів відноситься до:

1. Доходу від іншої звичайної діяльності
2. Доходу від фінансової діяльності
3. Доходу від іншої операційної діяльності
4. До валового доходу
5. До надзвичайного доходу

XIX Випуск і поширення цінних паперів відноситься до:

1. Доходу від іншої операційної діяльності
2. Доходу від фінансової діяльності
3. Доходу від іншої звичайної діяльності
4. До валового доходу
5. До надзвичайного доходу

XX Отримання відсотків від надання кредитів відноситься до:

1. Доходу від іншої операційної діяльності
2. Доходу від іншої звичайної діяльності
3. Доходу від фінансової діяльності
4. До валового доходу
5. До надзвичайного доходу

XXI Отримання дивідендів відноситься до:

1. Доходу від фінансової діяльності
2. Доходу від іншої операційної діяльності
3. Доходу від іншої звичайної діяльності
4. До валового доходу
5. До надзвичайного доходу

XXII Продаж об'єктів основний засобів відноситься до:

1. Доходу від іншої звичайної діяльності
2. Доходу від фінансової діяльності
3. Доходу від іншої операційної діяльності
4. До валового доходу
5. До надзвичайного доходу

ЗАДАЧІ

Задача 1. Визначити чистий прибуток фірми, що займається виробництвом програмних продуктів. Собівартість реалізації одного прикладного пакета – 26,5 тис. грн, адміністративні витрати на виробництво 160 пакетів на рік – 329 тис. грн, витрати на їхню реалізацію – 184 тис. грн. Виручка від реалізації – 7 100 тис. грн.

Доходи фірми від інвестиційної діяльності 360 тис. грн, від фінансової діяльності – 250 тис. грн. Ставка податку на прибуток – 18 %.

Розв'язання

1. Визначення чистого доходу від реалізації продукції

$$\begin{aligned} \text{ЧД} &= \text{В} - \text{АЗ} - \text{ПДВ} = 7\,100 - \frac{1}{6} \cdot 7\,100 = 7\,100 - 1\,183,33 \\ &= 5\,916,67 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

2. Визначення прибутку від основної діяльності (валового прибутку):

$$\begin{aligned} \text{П}_{\text{осн.діял}}(\text{ВП}) &= \text{ЧД} - \text{С}_p = 5\,916,67 - 160 \cdot 26,5 = 5\,916,67 - 4\,240 \\ &= 1\,676,67 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

3. Визначення прибутку від операційної діяльності:

$$\begin{aligned} P_{\text{оп. діял}} &= \text{ВП} - \text{AB} - \text{BЗ} \pm P_{\text{інш. опер. діял}} = 1\,676,67 - 329 - 184 \\ &= 1\,163,67 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

4. Визначення прибутку від звичайної діяльності до оподаткування:

$$\begin{aligned} P_{\text{зв. діял. до оподат}} &= P_{\text{оп. діял}} \pm P_{\text{уч. кап}} \pm P_{\text{фін. діял}} \pm P_{\text{інш. звич. діял}} \\ &= 1\,163,67 + 360 + 250 = 1\,773,67 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

5. Визначення прибутку від звичайної діяльності:

$$\begin{aligned} P_{\text{зв. діял}} &= P_{\text{зв. діял. до опод}} - \text{Податок на прибуток від зв. діял.} \\ &= 1\,773,67 - 1\,773,67 \cdot 0,18 = 1\,773,67 - 319,26 \\ &= 1\,454,41 \text{ тис. грн.} \end{aligned}$$

6. Суб'єкт господарювання не має фінансового результату від надзвичайної діяльності. Тому чистий прибуток збігається з прибутком від звичайної діяльності:

$$\text{ЧП} = P_{\text{зв. діял}} = 1\,454,41 \text{ тис. грн.}$$

Задача 2. Дохід підприємства від реалізації продукції становить 2 228 864,4 тис. грн. Собівартість реалізованої продукції підприємства – 1 210 763 тис. грн, адміністративні витрати – 37 749 тис. грн, витрати на збут – 24 310 тис. грн.

Підприємство отримало 21 884 тис. грн доходу від реалізації матеріалів, собівартість яких становить 21 989 тис. грн. Дохід від операційної оренди активів складає 828 тис. грн. Сума безнадійної дебіторської заборгованості становить 328 тис. грн, недостачі й утрати від псування цінностей мають суму 208 тис. грн, призначені підприємству штрафи, пені – 937 тис. грн.

У звітному році підприємство отримало дохід від участі в капіталі ТОВ «Київський торговий дім» – 4 832 тис. грн, утрати від участі в капіталі Інституту кольорових металів – 439 тис. грн. Дохід підприємства від фінансової діяльності – 1 355 тис. грн, витрати підприємства на відсотки за використання отриманих кредитів – 81 371 тис. грн.

У розрахунковому періоді підприємство потерпіло від стихійного лиха. Збитки від надзвичайної ситуації склали 40 тис. грн. Страхові відшкодування підприємство отримало у сумі 65 тис. грн.

Розрахувати величину чистого прибутку підприємства. Ставка податку на прибуток – 18 %.

Розв'язання

1. Визначення чистого доходу від реалізації продукції:

$$\begin{aligned}\text{ЧД} &= \text{В} - \text{АЗ} - \text{ПДВ} = 2\,228\,864,4 - \frac{1}{6} \cdot 2\,228\,864,4 \\ &= 2\,228\,864,4 - 371\,477,4 = 1\,857\,387 \text{ тис. грн.}\end{aligned}$$

2. Визначення прибутку від основної діяльності (валового прибутку):

$$\text{П}_{\text{осн.діял}}(\text{ВП}) = \text{ЧД} - \text{С}_p = 1\,857\,387 - 1\,210\,763 = 646\,624 \text{ тис. грн.}$$

3. Визначення прибутку від операційної діяльності:

$$\begin{aligned}\text{П}_{\text{оп.діял}} &= \text{ВП} - \text{АВ} - \text{ВЗ} \pm \text{П}_{\text{інш.опер.діял}} \\ &= 646\,624 - 37\,749 - 24\,310 + 21\,884 - 21\,989 + 828 - 328 \\ &\quad - 208 - 937 = 583\,815 \text{ тис. грн.}\end{aligned}$$

4. Визначення прибутку від звичайної діяльності до оподаткування:

$$\begin{aligned}\text{П}_{\text{зв.діял.до оподат}} &= \text{П}_{\text{оп.діял}} \pm \text{П}_{\text{уч.кап}} \pm \text{П}_{\text{фін.діял}} \pm \text{П}_{\text{інш.зв.діял}} \\ &= 583\,815 + 4\,832 - 439 + 1\,355 - 81\,371 \\ &= 508\,192 \text{ тис. грн.}\end{aligned}$$

5. Визначення прибутку від звичайної діяльності:

$$\begin{aligned}\text{П}_{\text{зв.діял}} &= \text{П}_{\text{зв.діял.до оподат}} - \text{Податок на прибуток від зв. діял.} \\ &= 508\,192 - 508\,192 \cdot 0,18 = 508\,192 - 91\,474,56 \\ &= 416\,717,44 \text{ тис. грн.}\end{aligned}$$

6. Визначення чистого прибутку підприємства:

$$\text{ЧП} = \text{П}_{\text{зв.діял}} - \text{В}_{\text{надзвич.діял}} + \text{Д}_{\text{надзвич.діял}} -$$

$$\text{Податок на приб. від надзвич. діял.} = 416\,717,44 - 40 + 65 - 0,18 \cdot 25 =$$

$$416\,737,94 \text{ тис. грн.}$$

Задача 3. Визначити рентабельність виробництва на підставі наступних даних: чистий прибуток становить 110 тис. грн., сума основних засобів 120 тис. грн, сума оборотних засобів 190 тис. грн.

Розв'язання

$$P_{\text{вир-ва}} = \frac{\text{ЧП}}{\Phi_{\text{ср.р}} + \Phi_{\text{оз}}} \cdot 100 \% = \frac{110}{120 + 190} \cdot 100 \% = 35,5 \%,$$

де ЧП – чистий прибуток, грн;

$\Phi_{\text{ср.р}}$ – середньорічна вартість основних засобів, грн;

$\Phi_{\text{оз}}$ – середня величина оборотних засобів, грн.

Задача 4. Визначити розмір валового прибутку підприємства, якщо величина виручки становить 662 тис. грн, собівартість продукції 158 тис. грн.

Розв'язання

$$\text{ВП} = 662 - \frac{1}{6} \cdot 662 - 158 = 662 - 110,33 - 158 = 393,67 \text{ тис. грн.}$$

Задача 5. Визначити прибуток від звичайної діяльності до оподаткування, якщо валовий прибуток підприємства 450 тис. грн. Ліквідаційна вартість основних виробничих засобів $\text{ОВЗ}_{\text{лікв1}}$ 160 тис. грн, $\text{ОВЗ}_{\text{лікв2}}$ – 130 тис. грн. Залишкова вартість основних виробничих засобів $\text{ОВЗ}_{\text{зал1}}$ – 150 тис. грн, $\text{ОВЗ}_{\text{зал2}}$ – 190 тис. грн.

Розв'язання

$$\text{П}_{\text{зв.діял.до оподат}} = 450 + (160 - 150) + (130 - 190) = 400 \text{ тис. грн.}$$

Задача 6. Визначити прибуток від операційної діяльності підприємства. Виручка від реалізації продукції – 19 400 тис. грн, виробнича собівартість продукції – 8 100 тис. грн. Витрати на збут – 2 %.

Розв'язання

$$\begin{aligned}\text{Поп. діял} &= 19\,400 - \frac{1}{6} \cdot 19\,400 - 8\,100 - 0,02 \cdot 8\,100 \\ &= 19\,400 - 3\,233,33 - 8\,100 - 162 = 7\,904,67 \text{ тис. грн.}\end{aligned}$$

Задача 7. Визначити валовий прибуток підприємства, якщо річний обсяг реалізації виробів А – 800 шт. Ціна одиниці продукції А – 402 грн. Собівартість одиниці продукції А – 187 грн.

Розв'язання

$$\begin{aligned}\text{ВП} &= 800 \cdot 402 - \frac{1}{6} \cdot 800 \cdot 402 - 800 \cdot 187 = \\ &= 3\,216\,000 - 53\,600 - 149\,600 = 118\,400 \text{ грн.}\end{aligned}$$

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Розкрийте сутність і функції прибутку.
2. Розкрийте формування основних видів прибутку.
3. Які основні напрямки використання прибутку підприємства?
4. Які основні види рентабельності Ви знаєте?

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. **Бойчик, І. М.** Економіка підприємства : підручник / І. М. Бойчик. – К. : Вид-во «Кондор», 2016. – 378 с. Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/12571/1/ЕП-ПІДРУЧНИК.файл.pdf>.
2. **Гетьман, О. О.** Економіка підприємства : навчальний посібник / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – К. : ЦНЛ, 2010. – 488 с.
3. Економіка виробничого підприємництва : навчальний посібник / за заг. ред. Й. М. Петровича. – К. : Знання, 2008. – 580 с.
4. Економіка підприємства : підручник / за заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 816 с.
5. **Іванова, О. А.** Економіка сучасного підприємства : навч. посіб. / О. А. Іванова, Є. Ф. Пеліхова, О. М. Сумець. – Харків : Вид-во НУА, 2017. – 312 с. Режим доступу: <http://dspace.nua.kharkov.ua/jsru/handle/123456789/1718>.
6. **Кузнєцова, Т. В.** Економіка підприємства : навч. посіб. / Т. В. Кузнєцова, О. М. Гарнага, О. Ю. Лесняк, В. Д. Шебуня / за заг. ред. Т. В. Кузнєцовой. – Рівне : НУВГП, 2013. – 343 с. Режим доступу: <http://ep3.nuwm.edu.ua/6165>.
7. **Лойко, В. В.** Економіка підприємства : навч. посібник / В. В. Лойко, Т. П. Макаровська. – К. : КНУТД, 2015. – 267 с. Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/22363>.
9. **Рижиков, В. С.** Економіка підприємства : навч. посібник / В. С. Рижиков, В. А. Панков, В. В. Ровенська, Є. О. Підгора. – К. : Слово, 2004. – 272 с.
10. **Ровенская, В. В.** Методические указания к самостоятельной работе по дисциплине «Экономика предприятия» : учебное пособие / В. В. Ровенська, С. В. Бурлуцький, Е. А. Подгора. – Краматорск : ДГМА, 2014. – 302 с.
11. **Чорна, М. В.** Економіка підприємства : конспект лекцій для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка», ступінь

підготовки бакалавр, для денної та заочної форм навчання / М. В. Чорна, Т. Б. Кушнір, П. В. Смірнова, Р. М. Бугріменко, О. В. Михайлова. – Харків : ХДУХТ, 2017. – 200 с. Режим доступу: <http://elib.hduht.edu.ua/handle/123456789/2350>.

12. **Чорна, М. В.** Економіка підприємства : конспект лекцій (слайд-курс) / М. В. Чорна, Т. Б. Кушнір, О. В. Михайлова. – Харків : ХДУХТ, 2016. – 367 с. Режим доступу: <http://elib.hduht.edu.ua/handle/123456789/975>.

Навчальне видання

**РЕКОВА Наталія Юріївна,
ПІДГОРА Єлизавета Олександрівна,
РОВЕНСЬКА Вікторія В'ячеславівна,
РИЖИКОВ В'ячеслав Сергійович
ЛАТИШЕВА Олена Володимирівна,
ЄРФОРТ Ірина Юріївна,
ГІТІС Тетяна Павлівна,
СМИРНОВА Ірина Іванівна,
КАСЬЯНЮК Сергій Володимирович,**

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА

Навчальний посібник

для здобувачів вищої освіти

Редагування

О. О. Дудченко

82/2018. Формат 60 x 84/8. Ум. друк. арк. 18,13.
Обл.-вид. арк. 11,27. Тираж пр. Зам. № .

Видавець і виготівник
Донбаська державна машинобудівна академія.
84313, м. Краматорськ, вул. Академічна, 72.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК №1633 від 24.12.2003